

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

КОНДРАТЬЄВА Олена Михайлівна

УДК 371.134:373.3

**ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
(НА ЗАСАДАХ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОГО ПІДХОДУ)**

13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник –

Хижна Ольга Петрівна

доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	
12	
1.1. Полікультурна освіта як складова професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи	12
1.2. Тенденції модернізації полікультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи	33
1.3. Особливості формування полікультурної компетентності на засадах лінгвокраїнознавчого підходу	53
Висновки до першого розділу	76
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	
79	
2.1. Структура полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи	79
2.2. Педагогічний потенціал полікультурного освітнього середовища.....	96
2.3. Педагогічні умови формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи	111
Висновки до другого розділу	118

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ (НА ЗАСАДАХ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОГО ПІДХОДУ).....	121
3.1. Діагностика рівнів сформованості полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи	121
3.2. Організаційно-педагогічна модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи	147
3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	171
Висновки до третього розділу.....	181
ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186
ДОДАТКИ	217

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку нашої держави відбуваються соціальні, економічні, суспільно-політичні зміни, що впливають на ставлення людей до інших держав, освіти та культури. Відсутність толерантності у відносинах різних етнічних груп, конфлікти на національному ґрунті – наслідок складного комплексу соціальних чинників.

Сучасна геоекономічна та геокультурна ситуація вимагає від сучасної людини вміння налагоджувати взаємовигідний діалог з усіма суб'єктами загального життєвого простору, будувати гуманітарні міжкультурні взаємини з представниками різних культур, країн, етносів, націй. Реальні події сьогодення переконують, що якість української вищої освіти – це питання національної безпеки.

Головна мета діяльності педагогічних навчальних закладів – підготовка освіченого, творчого фахівця, зорієнтованого на особистісний і професійний саморозвиток, здатного здійснювати професійну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах, спрямовану на формування освітніх і духовно-культурних потреб в умовах полікультурного освітнього середовища, здатного бути конкурентоспроможним фахівцем на ринку освітніх послуг, а також на формування системи педагогічних, гуманістичних і культурно-мистецьких цінностей, що відображено у таких державних документах:

Закон України “Про вищу освіту” (2014), Закон України “Про професійний розвиток працівників” (2012), “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” (2010), Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012), проект “Концепції державної цільової національно-культурної програми підтримки культури і мистецтва на 2011 – 2015 роки” (2010), визначають

пріоритети сучасного розвитку освітньої системи в Україні. У цьому контексті актуалізуються положення національної та полінаціональної стратегії виховання молодого покоління на основі полікультурних цінностей.

Зазначене вимагає багатоманітності наукових підходів до професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті становлення гуманістичної парадигми освіти (В. Андрущенко, В. Євтух, І. Зязюн, Б. Кедров, С. Клепко, В. Кремень, Е. Кучменко, В. Лутай, О. Сухомлинська та ін.). Так, філософська наука формує новий погляд на освіту як феномен культури, а культуру розглядає як феномен, що існує на принципах зв'язку часів і “діалогу культур” (В. Андрущенко, В. Бех, М. Бахтін, В. Біблер, І. Зязюн, Б. Кедров, С. Клепко, Г. Меднікова та ін.).

Важливість гуманістично зорієнтованого виховання особистості підкреслювали Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Довженко, М. Драгоманов, О. Косач, І. Огієнко, М. Потєбня, М. Рильський, С. Русова, В. Сухомлинський, І. Франко та багато інших громадських і педагогічних діячів.

У дослідженнях психологів виявляється залежність психіки людини від стану культурно-історичного простору, розкриваються механізми впливу освіти на особистість, на формування внутрішнього світу людини (Є. Бондаревська, Б. Гершунський, С. Кульневич, А. Лурія, Н. Менчинська та ін.). Важливого значення в межах нашого дослідження набули питання професійної компетентності вчителя (І. Кушнір, Н. Ананьєва, Г. Суткевич, Л. Перетяга, Н. Якса та ін.), основні підходи до понять “культура” (Н. Бордовська, Е. Шемякіна, В. Кузьменко та ін.), положення про полікультурну освіту (Я. Гулецька, С. Дрожжина, О. Ковальчук, О. Смолянінова, М. Сорока, М. Сімоненко, Г. Дмитрієв, Л. Супрунова, В. Дворникова та ін.), формування полікультурної компетентності (Р. Агадуллін, О. Гуренко, Л. Чередниченко, Н. Лебедєва, Т. Поштарьова, О. Осипенко, Н. Гушпіт, Є. Пашко та ін.). Серед зарубіжних дослідників полікультурної освіти – G. Baker, C. Bennet, C. Clark, L. Derman-Sparks,

M. Fullan, G. Gay, M. Craft, E. Hollins, T. Lewowicki, J. Lichte, R. Marry, C. N. Power, P. G. Ramsey, A. Sadowski, C. Sleeter та ін.

У зв'язку з цим, процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи теж зазнає змін. Сучасна освітня система майбутнього вчителя початкової школи обумовлена структурно-організаційними змінами національної освіти, спрямованої на інтеграцію до європейського освітнього простору та компетентністним підходом. Процес професійної педагогічної підготовки сьогодні має відповідати потребам суспільства і бути спрямованим на формування необхідних компетентностей.

Підвищення рівня компетентності майбутніх педагогів є актуальними завданнями сучасної вищої освіти. Особистість майбутнього вчителя є носієм та провідником ідеї полікультурності, який не зможе результативно здійснювати педагогічну діяльність у сучасних складних соціокультурних умовах без належної підготовки. Тому досить актуальним в наш час є формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Істотна зміна соціокультурної парадигми багатонаціональних країн, та України у тому числі, змушує задуматися про можливі шляхи досягнення взаєморозуміння та неконфліктного співіснування носіїв різних культур. Сучасна соціокультурна ситуація обумовлює необхідність розвитку у майбутніх педагогів здатності до співпраці, діалогу, здатності до міжкультурної комунікації, формування таких професійно значущих якостей, як толерантність, терпимість до чужої думки, вміння вести діалог, шукати і знаходити компромісні шляхи вирішення проблем.

На нашу думку, стимулом процесу формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи є необхідність подолання **суперечностей між:**

- впровадженням компетентнісного підходу у систему вищої педагогічної освіти України та відсутністю належної уваги до оптимізації умов формування полікультурної компетентності студентів;

- необхідністю звернення до принципу полікультурності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що передбачає уважне вивчення цінностей рідної та іншомовної культур, і відсутністю відповідних дисциплін у навчальних планах ВНЗ;

- високим рівнем розробленості концепцій гуманістичного спрямування вищої педагогічної освіти і відсутністю належної уваги до формування у майбутніх учителів початкової школи полікультурної компетентності;

- необхідністю ефективної взаємодії з представниками інших культур на всіх рівнях міжкультурної комунікації та відсутністю продуманої системи впровадження стратегій організації міжкультурного діалогу;

- потребою українського суспільства в кваліфікованих учителях, здатних до конструктивної діалогічної взаємодії з культурно неоднорідним населенням, та недостатністю проявів толерантності як складової полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Недостатня теоретична розробленість проблеми зумовила **актуальність** нашого дисертаційного дослідження **“Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу)”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження відповідає тематичному плану наукових досліджень кафедри педагогіки і методики початкового навчання Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і складає частину наукового напрямку “Зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх учителів”. Тема дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 27.04.2010 р.) та погоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 28.09.2010 р.).

Мета дослідження полягає у розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов та методики формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу).

Відповідно до мети були поставлені наступні **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо висвітлення проблеми формування полікультурної компетентності у процесі професійної підготовки студентів.

2. Визначити сутність понять: “полікультурна освіта”, “полікультурний простір”, “толерантність”, “міжнаціональний діалог”, “культура міжнаціонального спілкування”, “полікультурне середовище”.

3. Розкрити зміст і компонентну структуру поняття “полікультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи”.

4. Визначити критерії, показники та рівневі характеристики сформованості полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

5. Обґрунтувати необхідність застосування лінгвокраїнознавчого підходу до формування полікультурної компетентності студентів.

6. Розробити організаційно-педагогічну модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) та експериментально перевірити її ефективність.

Об’єкт дослідження: процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження складають педагогічні умови та організаційно-педагогічна модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) в процесі професійної підготовки у ВНЗ.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й виконання завдань на різних етапах наукового пошуку було використано комплекс

методів дослідження: *теоретичні*: системний аналіз наукової та науково-методичної літератури, бібліографічний аналіз наукових праць з метою з'ясування розробленості досліджуваної проблеми; порівняння з метою теоретичного обґрунтування структури полікультурної компетентності; *класифікація* – з метою визначення критеріїв, показників і рівнів полікультурної компетентності; моделювання – з метою проектування моделі формування полікультурної компетентності (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу); *систематизація* – для виявлення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування полікультурної компетентності; *емпіричні*: (спостереження, анкетування, інтерв'ю, бесіда, тестування, ретроспективний аналіз власного досвіду викладацької діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі) – з метою з'ясування рівнів сформованості полікультурної компетентності; *педагогічний експеримент* – для перевірки ефективності організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу); *статистичні*: поєднання кількісного та якісного аналізу отриманих даних із застосуванням критерію Колмогорова-Смірнова з метою обґрунтування вірогідності отриманих результатів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *уперше актуалізовано* проблему формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) в теоретичному, методологічному та практичному аспектах; у рамках концепції діалогу культур М. Бахтіна, В. Біблера, Г. Гачева розглянуто проблему формування полікультурної підготовки студентів;
- *уточнено* сутність поняття “полікультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи”, конкретизовано його зміст та критерії сформованості;

- *визначено* педагогічні умови формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу);
- *розроблено* організаційно-педагогічну модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу);
- *подальшого розвитку отримали* методичні підходи гуманістичного спрямування в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, пропозиції щодо оптимізації умов формування полікультурної компетентності студентів.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та впровадженні авторського спецкурсу “Теоретичні основи та педагогічні технології у формуванні полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи” та методики щодо формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу); доповнені матеріалами для самостійної роботи на напрямом підготовки 013 “Початкова освіта” у системі підвищення кваліфікації майбутніх учителів початкової школи змісту нормативних дисциплін: “Основи педагогіки”, “Соціальна педагогіка”, “Педагогічні технології в початковій школі”, “Соціальна психологія”.

Особистий внесок здобувача. У публікації, підготовленій у співавторстві з О. П. Хижною розкрито полікультурний аспект до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Впровадження результатів дослідження здійснювалось у навчально-виховному процесі Інституту педагогіки і психології НПУ імені М. П. Драгоманова (№ 07-10/15 від 12.11.2015 р.); Навчально-наукового інституту соціально-педагогічної та мистецької освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/1213 від 25.05.2015 р.); Мукачівського державного

університету (довідка № 756 від 05.04.2016 р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-08/08/380 від 25.03.2016 р.).

Апробація та впровадження результатів дисертаційного дослідження відбувалась у ході дослідно-експериментальної роботи у педагогічних ВНЗ, а також основні положення і результати дослідження на різних етапах виконання роботи обговорювалися і одержали позитивну оцінку на *міжнародних, всеукраїнських, регіональних* наукових і науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема: науково-практичних конференціях “Сучасні стратегії та методи навчання іноземних мов в контексті європеїзації освіти” (Горлівка, 2010), “Творчі підходи та методи у викладанні іноземних мов” (Бердянськ, 2011), “Філософсько-педагогічні аспекти формування свідомості технічної інтелігенції” (Красноармійськ, 2011), “Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук” (2011), “Людина і сучасне суспільство” (Львів, 2012), “Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології” (Харків, 2012), “Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології” (Львів, 2012), “Роль педагогіки та психології в сучасному світі” (Харків, 2012), “Творчі підходи та методи викладання іноземних мов” (Бердянськ, 2012), “Актуальні проблеми психології та педагогіки” (Львів, 2015), “Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні” (Львів, 2015).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 23 публікаціях, серед яких: 8 статей у наукових фахових виданнях, 2 статті у міжнародних наукових фахових виданнях, 13 статей у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (285 найменувань, з них іноземною мовою – 60 найменувань). Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 265 сторінок, з них 185 сторінок основного тексту. Дисертація містить 4 таблиці та 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

1.1. Полікультурна освіта як складова професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи

Сучасні зміни у соціумі, які зумовлені масовими міграціями населення, міжнародною взаємодією, масштабними глобалізаційними проектами, у контексті вищої освіти вимагають формування нової генерації педагогів, які володіють необхідними якостями та вміннями міжкультурної взаємодії у контексті освітнього європейського простору. Відповідно, одним із важливих завдань вищої освіти є підготовка майбутніх учителів початкової школи до відповідальної та конструктивної взаємодії у полікультурному суспільстві.

Професійна педагогічна підготовка майбутнього вчителя – це складний, динамічний і безперервний процес, який вимагає урахування сучасних вимог. Постійне зростання потреб сучасної школи у професійно-педагогічних фахівцях, здатних творчо вирішувати складні теоретичні та практичні завдання освітнього процесу, свідчить про важливість проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, пошуку ефективних шляхів та вибору раціональних методів керівництва процесом їхнього навчання. Підвищення рівня компетентності майбутніх педагогів є актуальними завданнями сучасної вищої освіти. Концептуальні положення розвитку педагогічної освіти ґрунтуються на засадах Закону України “Про загальну середню освіту”, Закону “Про вищу освіту”, “Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті”, державної програми “Вчитель”, “Концепції педагогічної освіти”.

Болонська конвенція передбачає реформування системи освіти, оновлення її змісту та структури. Процес входження нашої країни до європейського освітнього простору характеризується оновленням процесу навчання у початкової школі. Результатом такої модернізації є новий Державний стандарт початкової загальної освіти, який був розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів. Цей документ визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Особистісно-орієнтована парадигма навчання і виховання виступає своєрідним методологічним імперативом, що відповідає потребам розвитку і самореалізації особистості майбутнього вчителя в новій соціокультурній ситуації. Водночас ідея розвитку особистості розглядається як пріоритетний напрям ідеології сучасної вищої школи.

У стратегічних законодавчих та освітніх документах нашої держави декларуються принципи багатоетнічності та полікультурності, спрямовані на розвиток фундаментальної підготовки майбутнього вчителя на основі засвоєння духовної скарбниці українського народу, онтологічних, гностичних та аксіологічних компонентів цілісної полікультурної картини світу. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток духовності майбутнього вчителя, що передбачає формування в нього духовних потреб, засвоєння універсальних духовних цінностей, орієнтованих на гуманістичні та демократичні ідеї. Зазначений процес пов'язаний з формуванням полікультурного світогляду, що зумовлює таку організацію життя і професійної діяльності, за якої педагог має бути відкритим до сприйняття культур інших народів. Національне при цьому набуває ознак ґрунтовності, оскільки полікультурний, соціальний, зокрема й освітній простір, має

функціонувати як цілісна система полілогу культур як на загальнодержавному рівні, та окремих регіонів [17]. Відтак, складний і суперечливий процес національного відродження потребує всебічного осмислення історичних, політичних, соціальних, етнокультурних детермінант, що визначають особливості культурно-освітнього життя держави загалом та її окремих регіонів; стає необхідним створення і налагодження конкретного механізму, в якому б етнічна самосвідомість виступала важливим чинником усвідомлення причетності до рідної етнічної культури, розуміння її значення в консолідації української нації, у формуванні її національно-державних інтересів.

В основу кардинальних змін у системі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів покладено методологічні засади, які визначають роль педагога як суб'єкта полікультурного середовища. Ця роль випливає із провідних філософських ідей стосовно сучасних світових концепцій, що поширюються в освітньому просторі: концепція глобалізації, що передбачає відповідність педагогічної освіти особливостям глобального розвитку, об'єднання кращих інтелектуальних ресурсів, міжнародне співробітництво в освітній сфері, побудоване на засадах діалогу і взаємодії культур; концепції регіоналізації (локалізації) відповідності педагогічної освіти регіональним полікультурним особливостям; положення про розвиток культур корінних народів та етнічних груп; розвиток локального партнерства міжкультурної взаємодії в освіті; відповідність навчальних програм педагогічної підготовки майбутніх учителів потребам регіону; концепція індивідуалізації, спрямована на посилення у майбутніх учителів мотивації, ініціативи, творчості в навчанні; їх залучення до світової та національної спадщини; розвиток ціннісних орієнтацій, знань, технологій, норм поведінки; розвиток особистісного потенціалу майбутнього педагога в соціальному, культурному, освітньому аспектах.

При цьому важливу роль у формуванні особистості майбутнього вчителя як суб'єкта культури відіграють філософські ідеї: діалогова

концепція культури як своєрідна сфера відносин у просторі та часі людей різних культур; культурно-історична теорія про провідну роль соціокультурного оточення у формуванні розвитку особистості; ідеї культурної антропології про множинність культур, їх унікальність та необхідність обміну культурними досягненнями як провідної умови розвитку народів.

У зв'язку з цим процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи теж зазнає змін. Сучасна освітня система майбутнього вчителя початкової школи обумовлена структурно-організаційними змінами національної освіти, спрямованої на інтеграцію до європейського освітнього простору та компетентністним підходом. Завданням сучасної вищої школи є виховання компетентного педагогічного фахівця, який володіє знаннями, високими моральними якостями та є професіоналом у своїй справі. Процес професійної педагогічної підготовки сьогодні має відповідати потребам суспільства і бути спрямований на формування необхідних ключових компетентностей. Тому, актуальним на сьогоднішній день є впровадження компетентнісного підходу до системи вищої освіти.

Провідним чинником і засобом, що впливає на процес професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, є культура як особливий цивілізаційний феномен, що являє собою єдність безпосередньої діяльності людей з трансляції соціального досвіду і результатів цієї діяльності, закріпленої у знаннях, уміннях, навичках, формування яких ефективно здійснюється на засадах полікультурної освіти. У цьому процесі важливу роль відіграє нова наукова галузь – культурологія освіти, яка розглядає освіту як органічну складову культури будь-якого суспільства.

Вища педагогічна освіта є одним із основних факторів формування професійної зрілості вчителя, бо суттєво впливає на інноваційну спрямованість педагогічної діяльності, без якої неможливо досягти високого рівня професіоналізму. Метою вищих педагогічних навчальних закладів є

розробка нових підходів, методик і технологій навчання та виховання, що мають допомогти майбутньому вчителю досягти високого рівня викладання, якості знань учнів, сприяти його професійному зростанню. Концептуальні ідеї інтеграції, професіоналізації, універсалізації, ставши головним напрямом у галузі освіти на європейському континенті, реалізуються в оптимальному структуруванні та інтеграції знань у змісті підготовки вчителя, в різних теоретично обґрунтованих моделях і підходах.

Відомі різні підходи до визначення сутності професійної підготовки з позицій сучасної психолого-педагогічної науки. Дослідники ототожнюють професійну підготовку з професійною освітою, яка є результатом засвоєння знань і вмінь та формування необхідних особистісних професійних якостей [83]. Як зазначає Л. Маєвська, готовність до ефективної професійної діяльності в полікультурному виховному просторі є важливою складовою професійної педагогічної освіти, тому необхідна організація цілеспрямованої підготовки студентів до педагогічної підтримки і формування суб'єктивної позиції носія етнокультури, розвитку потреби у взаємодії з ним у педагогічному просторі [114].

Професійно-педагогічну підготовку у своїх дослідженнях науковці розглядають як підсистему професійної підготовки вчителя, визначаючи її як: сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, які дозволяють виконувати роботу в певній галузі діяльності, цілісну динамічну освіту, яка складається із взаємопов'язаних компонентів: мети, навчання, змісту освіти, мотивів навчання, діяльності викладача та діяльності студентів, технології і результату навчання [151]. На думку А. Ліненко професійно-педагогічна підготовка є особливим психологічним станом, який характеризує вибіркочу, прогнозуючу активність особистості на стадії її підготовки до певної діяльності [109].

Професійна підготовка педагога з позиції гуманістичного підходу розглядається як підготовка до взаємодії та самовизначення відносно

соціокультурних цінностей. Основою цієї взаємодії є взаємообмін духовними цінностями суб'єктів педагогічного процесу [85].

Вчена О. Абдулліна характеризує професійно-педагогічну підготовку вчителя як процес навчання студентів у системі навчальних занять з педагогічних дисциплін і результат, який характеризується повним рівнем розвитку особистості вчителя, сформованістю загальнопедагогічних знань, умінь і навичок; систему, яка об'єднує відносно самостійні системи підготовки: суспільну, соціально-наукову, психолого-педагогічну, та загальнокультурну [1].

У процесі дослідження таких визначень поняття професійно-педагогічної підготовки, ми дійшли висновку, що важливим є запровадження компетентнісного підходу у процесі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, оскільки компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок студентів у площину формування й розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у професійній діяльності. Отже, до компетентнісного підходу, як і до змісту освіти, за умов традиційного підходу, відносимо знання, способи та досвід репродуктивної і творчої діяльності, досвід ціннісного ставлення до світу, але при цьому основний акцент робиться на практичному оволодінні цим змістом [85].

Невід'ємною ознакою розвитку національної системи освіти є її розбудова на компетентнісно-орієнтованій основі, що зумовлено кількома причинами.

По-перше, переходом світової спільноти до інформаційного суспільства. У цих умовах пріоритетним вважається не просте накопичення знань та предметних умінь і навичок (мета так званої “знаннєвої педагогіки”), а формування уміння вчитися, оволодіння навичками пошуку інформації, здатності до самонавчання упродовж життя (вважається, що ці

новоутворення стають визначальною сферою професійної діяльності людини).

По-друге, модель особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу як оновлена парадигма освіти передбачає визнання студента суб'єктом цього процесу, носієм двох груп якостей – уміння навчатися та бажання вчитися, що можливе за умови, з одного боку, оволодіння продуктивними (загальнонавчальними) вміннями і навичками та розгорнутою рефлексією, а з іншого – сформованості позитивного емоційно-ціннісного ставлення як до процесу діяльності, так і до її результату.

По-третє, виходячи з того, що до основних загальноцивілізаційних тенденцій сучасного світу відносять глобалізацію всіх сфер життєдіяльності особистості і суспільства, актуалізується проблема надання молодій людині елементарних можливостей інтегруватися в різні соціуми, самовизначатися в житті, активно діяти, бути конкурентоспроможною на світовому ринку праці.

Як наслідок, поширення процесів глобалізації та компетентністний підхід у процесі професійної педагогічної підготовки майбутніх учителів зумовило загострення уваги вчених до розвитку полікультурної освіти, яка стала невід'ємним складником державної політики сучасної України.

Інтеграція України до європейського освітнього простору та приєднання до Болонської конвенції передбачають реформування сучасної вищої освіти та модернізацію полікультурної підготовки педагогічних фахівців. Світові процеси інтеграції спонукають до взаємодії соціумів, що є носіями різних систем цінностей, уявлень про життя. Вони проявляються у моральних нормах та законах, звичаях, мові, духовній та матеріальній культурі. Складна історія нашої держави спричинила формування у населення України діаметрально протилежних поглядів на практично всі проблеми суспільного життя – від мовно-культурних до соціально-політичних.

Спрямованість європейської спільноти на культурні цінності засвідчують різні документи, а саме угоди та конвенції. Так, наприклад,

Європейська культурна конвенція (1954 р.) затвердила “загальну культурну спадщину”, яка визначає необхідність міжкультурної освіти. Основною темою для Європейської хартії регіональних мов та національних меншин (1992 р.) стало захист і розвиток національних різноманітних культур у дусі толерантності. На конференції у Будапешті учасники дійшли згоди щодо надання пріоритетності навчання в галузі прав людини, всесвітньої солідарності, трансформації конфліктів і міжрелігійного співробітництва. Рекомендації Комітету міністрів: Про підтримку іммігрантами культурних зв’язків із країнами свого походження (1984 р.); Про підготовку вчителів з викладання міжкультурного розуміння, зокрема, в контексті міграції (1984 р.); Про сприяння транскордонному співробітництву між територіальними громадами чи органами влади у сфері культури (2001 р.); Про роль національних рад у справах молоді в розвитку молодіжної політики (2006 р.); Про плюралізм у ЗМІ та розмаїття інформаційного змісту (2007 р.).

Крім цього, Парламентська асамблея Європи зробила свій внесок у вигляді цілої низки рекомендацій стосовно аспектів міжкультурного діалогу: Резолюція про європейське співробітництво у галузі освіти (1989 р.), Рекомендація про Європейський день мов (2001 р.), Рекомендація про внесок пади Європи у створення Європейського простору вищої освіти (2003 р.), Рекомендація про культури діаспор (2004 р.).

За таких умов актуальною є розвиток миру і співпраці, виховання у студентів толерантності та терпимості. Пріоритетними принципами взаємодії громадян має стати культурний плюралізм, визнання рівності, рівноцінності та рівноправ’я всіх етнічних, соціальних груп, що складають суспільство, недопустимість дискримінації за ознаками етнічної, релігійної, вікової належності.

Відповідно зазначених вимог, система вищої освіти суспільства має відповідати його стратегічним завданням та є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній

арені. Проте сучасні трансформаційні процеси у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства й держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації освітньої галузі; ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

У педагогічній науці проблемам моделювання змісту вищої освіти були присвячені роботи таких дослідників, як В. Андрущенко, В. Кремень, А. Алексюк, Є. Барбіна, І. Богданова, Є. Бондаревська, С. Гончаренко, В. Ільїн, В. Кан-Калік, М. Каган, В. Кудін, В. Лутай, Н. Ничкало, О. Пехота, В. Сериков, В. Сластьонін, Л. Спирін, П. Підкасистий, Є. Шиянов.

Як зазначено у дослідженнях В. Андрущенка, для впровадження полікультурної освіти у вищій школі потрібна відповідна побудова системи навчальних закладів, яка б забезпечувала досягнення таких основних цілей: забезпечення законних прав та задоволення освітніх і культурних потреб національних (етнічних), мовних, культурних меншин; формування повноцінних уявлень про етнічне й мовно-культурне різноманіття сучасного українського суспільства та внесок різних етнічних груп та народів-сусідів у нашу історію та культуру, знань про мови та культури великих і малих народів, що населяють Україну, переконаності в цінності культурного різноманіття та плюралізму; виховання у представників усіх національностей взаємного взаєморозуміння, поваги й толерантності, здатності до міжетнічного й міжкультурного діалогу; поєднання виховання лояльних, патріотичних громадян демократичної держави [8].

Основними напрямками культурної політики України, які спонукають українських освітян втілювати принципи полікультурності в освітньо-виховний процес є:

- проголошення, гарантування, державна підтримка культурної самобутності кожного народу, що дає можливість всебічного розвитку людини, мобілізує кожен народ, кожна соціальну групу до засвоєння елементів інших культур;
- встановлення контактів з традиціями й цінностями інших народів:
- збереження та захист культурної спадщини кожного народу;
- створення соціальних культурних умов, що полегшують, стимулюють і гарантують інтелектуальну творчість, без жодної дискримінації будь-якого характеру;
- забезпечення передачі об'єктивної інформації про культурні події та досягнення в сфері культури в різних країнах;
- уникання будь-яких форм нерівності й підкорення, а також заміни однієї культури іншою [66].

Як наслідок, проблеми полікультурності активно почали вивчати у ХХ столітті. Так, зокрема науковці О. Хижна, І. Соколова, О. Івашко, С. Тішуліна, Я. Гулецька, О. Грищенко, Н. Гончаренко, Є. Мягка, Г. Абіббулаєва, О. Ковальчук, М. Сорока, Н. Якса, О. Гуренко які засвідчують актуальність таких понять як “полікультурна компетентність”, “полікультурний простір”, “міжкультурна взаємодія”, “діалог культур”, “толерантність”.

Як стверджує Концепція педагогічної освіти, Україна є полікультурною та багатонаціональною державою. Тому, особливого значення набуває виховання громадян у середовищі національної культури, становлення громадянина України. Це вимагає оновлення методології та змісту мовної та педагогічної підготовки. У документі зазначається, що мова є засобом пізнання навколишнього світу, людської спільноти та залучення до світової спільноти, самовираження людини, формування особистості й суспільних відносин у полікультурному світі. Реалізація Концепції мовної освіти

реалізує готовність особистості до соціальної взаємодії, становлення гуманістичного світогляду, формування інтелекту, духовного світу, залучення до загальнолюдських та національних цінностей, толерантне ставлення до всіх народів, залучення до діалогу культур як важливого феномена гармонійного співіснування [91].

У контексті визначеної мети завданнями вищих навчальних закладів є формування сучасної особистості, здатної до транснаціональної комунікації і до міжкультурного діалогу. Як підкреслює академік В. Андрущенко, вища школа покликана формувати інтелект нації. Від цього залежить майбутнє. Парадигма розвитку освіти України у XXI ст., зокрема вищої, зумовлюється якісними характеристиками суспільства майбутнього [8].

Тому, аналіз розвитку педагогічної теорії та практики засвідчує актуальність залучення до національних цінностей, виховання культури міжнаціональних відносин, захисту і підтримці особистості в її моральному становленні і самовираженні. Ці питання займали місце у дослідженнях Я. Коменського, Ж. Руссо, К. Ушинського, А. Макаренка, П. Каптерева, С. Шацького. Це дало поштовх до розвитку полікультурної освіти.

У цьому контексті, найважливішою складовою змісту загальної освіти стає культурний компонент у системі виховання особистості. Культура, у тому числі національна, розглядається як основа, на якій заснований зміст освіти, тому що прилучення до духовних цінностей, які були накопичені століттями, грає винятково важливу роль у формуванні особистості. Формування полікультурної у контексті загальнолюдських цінностей, міжнаціональних відносин – основна мета теорії й практики освітньої роботи, що зумовлює підготовку майбутніх вчителів, що мають полікультурну грамотність та мають навички роботи в полікультурному освітньому середовищі. Такий професіоналізм формується у студентів завдяки аналізу теоретичних праць, та проведенню практичних занять в загальноосвітніх закладах. Формування у студентів здібностей впливати на учнів, здатність

здійснювати гнучкий підхід до національних і культурних норм відбувається на основі їх культурного самопізнання.

Методологічною основою полікультурної освіти є філософські, культурологічні, етнологічні, соціологічні, історичні концепції та ідеї, зокрема проблему розвитку етносів та культур вивчали Ю. Бромлей, В. Вавилин, Л. Гумільов, Г. Парсон, А. Тойбі; міжкультурні контакти у житті людини Н. Бердяєв, В. Біблер; культуровідповідність освіти, яка відповідає соціокультурній реальності і етнокультурним характеристикам особистості С. Гессен, В. Сластьонін. У вітчизняній педагогіці проблемі співіснування і взаємодії національних культур приділяли увагу Г. Ващенко, В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, І. Огієнко та К. Ушинський. Дослідженням питання полікультурності за кордоном займалися К. Беннет, Дж. Бенкс, Г. Бейкер, Ж. Гай, Д. Гольник, Дж. Гудлад, Л. Дарлінг-Хаммонд, К. Кемпел, С. Ньюто, Д. Садкер, М. Садкер, П. Тідт та Ф. Чінн.

В ситуації культурного розмаїття, історичного співіснування різних народів закономірно актуальним є питання щодо різноманітностей національних культур. Українське суспільство - полікультурне, з усіма проблемами, які породжує багатокультурність. Необхідно підкреслити, що термін “багатокультурність” відображає культурний устрій і практику саме в демократичних, соціальних, правових державах. *Полікультурність* - це такий принцип функціонування та співіснування в певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з широкою кроскультурною спільнотою, взаємозбагаченням культур, а також наявність та визначення спільної загальнодержавної системи норм та цінностей. Але при цьому слід враховувати, що кожному етносу, нації притаманна самотність, зокрема, у культурі [103].

Утвердження культурних досягнень потрібне задля повноцінного функціонування народу на кожному історичному етапі; це зберігає його ідентичність, визначає відносини між народами та культурами, що є

своєрідною регуляцією соціокультурних процесів. Самобутня ідентичність завжди пов'язана з культурною терпимістю до інших цивілізацій. Однак часто утвердження себе серед інших має агресивні тенденції, особливо у двох випадках: коли формується свідомість та коли етнос сходить з історичної арени чи його витісняє інший, пропонуючи натомість свою культуру чи продукт субкультури. Нині ця проблема гостро стоїть перед багатьма країнами. ЮНЕСКО наголошує, що життєве ядро культури — це той динамічний принцип, через який суспільство, базуючись на минулому та спираючись на внутрішні можливості, засвоює зовнішні досягнення, що відповідають його потребам, постійно розвивається. Це дає можливість зберегти особливості народів, трансформувати культурні характеристики та свідомість.

Питання полікультурності відображається у низці документів, а саме: Загальній декларації прав людини, Конвенції ЮНЕСКО проти дискримінації в освіті, декларації принципів толерантності, Загальній декларації про культурну різноманітність, Декларації прав громадян, які належать до національних, етнічних чи мовних меншин.

У роботі “Рекомендації до концепції полікультурної освіти в Україні” українські філософи О. Гриценко та Н. Гончаренко презентують таке розуміння полікультурної освіти: “Полікультурна освіта – це відповідна побудова навчальних програм, підручників, методів навчання, а також системи навчальних закладів, яка б забезпечувала досягнення таких основних цілей: забезпечення законних прав та задоволення освітніх і культурних потреб національних (етнічних), мовних, культурних меншин; формування у молодих громадян України всіх національностей повноцінних уявлень про етнічне й мовно-культурне різноманіття сучасного українського суспільства та внесок різних етнічних груп та народів-сусідів у нашу історію й культуру, знань про мову й культури великих і малих народів, що населяють Україну, переконаності в цінності культурного різноманіття та плюралізму; виховання у представників усіх національностей взаємного розуміння, поваги й

толерантності, здатності до міжетнічного й міжкультурного діалогу; поєднання виховання лояльних, патріотичних громадян демократичної України, панування етноцентричної моделі національної культури й самосвідомості” [51].

Виходячи з усіх документів ЮНЕСКО, можна стверджувати, що подальший розвиток та трансформування освіти, і зокрема вищої, спрямовано на виховання та навчання наступних поколінь в дусі терпимості та діалогу культур. Освіта повинна стати провідником національних та загальнолюдських цінностей, сприяти розумінню та поглибленню знань не тільки про власну культуру, але й культуру та традиції інших народів чи етносів, виступати захисником свободи людини зі всіма її індивідуальними рисами, інтересами, орієнтаціями та надавати можливості для повної, багатопланової реалізації. В період політичної та економічної нестабільності країни, втрати духовності нації, загострення національних відносин роль вузу та педагогічної науки стає надзвичайно важливою, оскільки вони стають гарантами громадського миру, збереження культури та суспільної моральності. Тому, важливою передумовою розвитку полікультурної освіти в Україні є створення в країні системи освіти, спрямованої на відродження духовного потенціалу нації. За таких умов виникає гостра необхідність повернути освіту та педагогіку до контексту культури, оскільки саме культура є середовищем, де зростає та будується особистість. Тому, останнім часом спостерігається підвищений інтерес вчених до дослідження педагогічної культури. Згідно досліджень Є. Бондаревської педагогічна культура – це частина загальнолюдської культури, де найбільшою мірою втілені духовні та матеріальні цінності, а також засоби творчої педагогічної діяльності людей, що необхідні людству для обслуговування історичного процесу зміни поколінь та соціалізації особистості [27].

В умовах багатокультурного миру та поліетнічного українського суспільства, полікультурна освіта стає невід’ємною частиною педагогічної культури викладача. Вона містить в собі культурологічні, етнічні, історичні

знання, усвідомлення важливості культурного плюралізму, вміння виділяти та додавати до змісту загальної освіти ідеї, що відображають культурне різноманіття світу, а також вміння організувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур в часі та відстані.

Актуальність впровадження полікультурної освіти, на думку Я. Гулецької зумовлена потребою організації нашого суспільства на засадах гуманізму, свободи, рівності та соціальної справедливості. В цьому контексті акцентується увага на цінності, які закладені в етнічних культурах, що мають загальнолюдське значення, а отже, сприятимуть розвитку особистості, встановленню добросусідського співробітництва на міжособистісних, державних і міжнародних рівнях [59].

Суттєву роль в умовах полікультурної освіти відіграє вивчення загальнолюдських цінностей та світової культури. Цінності є відображенням відносин, віросповідань та життєвого досвіду людини. Полікультурна освіта дає можливість глибше вивчити та усвідомити різноманіття народів, що населяють світ. Культурні відмінності, які визначають належність людини до тієї чи іншої групи, стають найбільш реальною проявою різноманіття цінностей та точок зору. Ці розрізнення відображені у інтересах особистості, їх перевагах та відносинах, стилі життя та світогляді, оскільки вони є результатом еволюції кожного народу та його відношення до свого оточення та обставин життя з метою задовольнити потреби, однакові для всіх груп, для всіх народів.

Іншим фактором актуалізації полікультурної освіти є розширення міжнародного співробітництва. Політична взаємодія між країнами вимагає діалогу між націями та їх культурами. При цьому необхідно враховувати традиції, що склалися в кожному етносі, вивчати особливості культури країни. Американські вчені під полікультурною розуміють освіту, спрямовану на збереження і розвиток усього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності, що існують у певному суспільстві, і на передачу цієї спадщини молодому поколінню [42].

Як стверджує Я. Гулецька, яка займалась дослідженням полікультурної освіти в США, американські вчені Гові та Зімфер дійшли висновку, що проблема починається саме з програм підготовки вчителів. На їхню думку, сутність полікультурної освіти загалом спрямована на демократичні цінності суспільства, діалогу ментальностей та культур на основі їхньої гармонії, інтеграції і людського єднання. В умовах полікультурного простору людина виявляється на рубезі культур і перед нею виникають дві найважливіші значимі проблеми: збереження своєї культурної ідентичності та адаптація у полікультурному середовищі. Актуальність впровадження полікультурної освіти, на її думку зумовлена потребою організації нашого суспільства на засадах гуманізму, свободи, рівності та соціальної справедливості. У полікультурній освіті акцент робиться на цінності, які закладені в етнічних культурах, що мають загальнолюдське значення, а отже, сприятимуть розвитку особистості встановленню добросусідського співробітництва на міжособистісному, державному і міжнародному рівнях [58].

У своїх наукових роботах, присвячених проблемам полікультурності, С. Тішуліна розглядає процес здобуття полікультурної освіти як культурний феномен, рушійними силами якого є діалог, співробітництво його учасників, а навчальний заклад – як полікультурний простір, де живуть і відтворюються культурні зразки спільної життєдіяльності [193].

Загалом, питання полікультурності відображається у низці документів, а саме: Загальній декларації прав людини, Конвенції ЮНЕСКО проти дискримінації в освіті, декларації принципів толерантності, Загальній декларації про культурну різноманітність, Декларації прав громадян, які належать до національних, етнічних чи мовних меншин.

Виходячи з усіх документів ЮНЕСКО, можна стверджувати, що подальший розвиток та трансформування освіти, і зокрема вищої, спрямовано на виховання та навчання наступних поколінь в дусі терпимості та діалогу культур. Освіта повинна стати провідником національних та загальнолюдських цінностей, сприяти розумінню та поглибленню знань не

тільки про власну культуру, але й культуру та традиції інших народів чи етносів, виступати захисником свободи людини зі всіма її індивідуальними рисами, інтересами, орієнтаціями та надавати можливості для повної, багатопланової реалізації. Фактором актуалізації полікультурної освіти є розширення міжнародного співробітництва. Політична взаємодія між країнами вимагає діалогу між націями та їх культурами. При цьому необхідно враховувати етнічні традиції, що склалися у кожного етносу, вивчати особливості культури країни.

Американські вчені під полікультурною розуміють освіту, спрямовану на збереження і розвиток усього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності, що існують у певному суспільстві, і на передачу цієї спадщини молодому поколінню. Основна ідея полікультурної освіти проявляється у розвитку кроскультурних здібностей, які дозволяють молоді адаптуватися в різних культурних середовищах. Полікультурна освіта дає можливість особистості знайомитись і освоїти одну або декілька культур: систему цінностей, стиль життя чи мову. Полікультурна освіта обов'язково виділяє роль особистості як представника певної національності у збереженні і розвитку культури цієї нації [59].

На думку О. Ковальчук, метою полікультурної освіти є:

- формування ціннісного відношення до етнічної культури та її історії;
- створення полікультурного середовища як основи для взаємодії особистості з елементами інших культур;
- формування здібностей до особистісного культурного самовизначення;
- формування людини, здатної до активної і ефективної життєдіяльності в багатонаціональному культурному середовищі, що має розвинуте почуття поваги до інших культур, що вміє жити у злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань і переконань.

До основних завдань полікультурної освіти відносяться:

- формування уявлень про культуру і розмаїття культур через залучення до культурних цінностей народів;
- формування позитивних ціннісних орієнтацій особистості у відношенні до культури, яка вивчається;
- виховання толерантного ставлення до культурних відмінностей, подолання негативних етно-соціальних стереотипів;
- розвиток вмінь та навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур завдяки міжкультурній комунікації [84].

Тому, особливістю навчальної діяльності в контексті полікультурної спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів є організація навчально-виховного процесу, побудованого на основі діалогу культур; контрастний принцип оволодіння змістом полікультурної освіти; описовий принцип пошуку спільних і відмінних рис в культурах народів світу, народів і власного народу; виховання поваги і формування інтересу до національних цінностей та особливостей інших народів, їх мови, традицій, культур; принцип творчої доцільності використання культурних цінностей.

Такі інноваційні зміни у сфері освіти є причиною виникнення освітнього простору, який включає в себе національні освітні системи різного типу і рівня, що значно розрізняються за філософськими і культурними традиціями, рівнем цілей і задач, своїм якісним станом.

Вищою цінністю полікультурного освітнього простору стає людина, а зміст і мета освіти є нерозривно пов'язані з її розвитком, соціально-педагогічною підтримкою, захистом індивідуальності, культуро відповідним вихованням, створенням умов для творчої самореалізації. Носієм та провідником ідеї полікультурності є особистість майбутнього вчителя, який не зможе результативно здійснювати педагогічну діяльність у сучасних складних соціокультурних умовах без належної підготовки. На сучасному етапі стає важливим використання в процесі підготовки майбутніх учителів технологій полікультурної освіти, які сприятимуть формуванню етнопедагогічної та іншомовної культури [42].

За умов полікультурності та поліетнічності українського суспільства, пошуків шляхів інтеграції до європейського освітнього, економічного, культурного простору, відкритості до співпраці та діалогу на всіх рівнях суспільного життя, полікультурна освіта стає невід'ємною частиною педагогічної культури викладача. Вона містить у собі культурологічні, соціокультурні, етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, вміння виділяти і привносити в зміст загальної освіти ідеї, які відображають культурне різноманіття світу, а також уміння організувати навчальний діалог носіїв різних культур [141].

Невід'ємною складовою полікультурної освіти є національне виховання. Ефективність формування у студентів національної картини світу залежить від якості вивчення рідної мови. Формування національної картини світу знаходиться у прямій залежності від сформованості у студента мовної картини. Мовна картина світу особистості найбільш швидко і просто формується в процесі навчання мови. А полікультурне виховання і національна школа не можливі без вивчення студентами рідної мови, літератури, історії, рідного краю тощо. Це сприятиме формуванню у них належної національної картини світу – складової наукового та полікультурного світобачення [187].

Україна – держава культурного, етнічного, релігійного розмаїття, яка буде відкрите, демократичне суспільство. Відкрите середовище є результатом полікультурної освіти, тому запровадження її принципів для нашої країни є особливо актуальним.

Для полікультурної освіти важливими є універсальні цінності, які визначають групову приналежність і створюють унікальні культури та погляди на світ. Універсальні цінності містяться в культурних, релігійних та національних традиціях. Культурні відмінності, які визначають приналежність людини до тієї чи іншої групи, є проявом різноманітності цінностей та точок зору. Відмінності між культурами, що відображені у смаках людей, їхньому стилі життя та поглядах на світ, є продуктом еволюції

кожного народу. Таким чином, полікультурна освіта допоможе тим, хто навчається, побачити у різноманітності спільне.

Полікультурний аспект педагогічної підготовки тісно пов'язаний з професійною компетентністю педагога. Основні підходи до формування професійної компетентності фахівців досліджувалися вітчизняними й зарубіжними науковцями. Так, вчені (В. Адольф, Т. Браже, С. Будак, С. Вершловський, М. Галагузова, О. Добудько, М. Кабардов, І. Котов, В. Кричевський, В. Маслов, Т. Новикова, Р. Овчарова, Г. Саранцев, Л. Соломко, В. Стрельников, Н. Харитоновна, О. Шиян) наголошують на необхідності розробки проблеми підвищення професійної компетентності вчителя в умовах багаторівневої професійної освіти. Інші дослідники (В. Беспалько, А. Вербицький, М. Кларін, Я. Коломинський Г. Селевко та ін.) пов'язують рішення проблеми професійного розвитку з технологічною організацією навчання. На нашу думку важливим аспектом у професійній педагогічній підготовці є формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя.

На думку Н. Якси, полікультурний зміст професійної педагогічної підготовки містить у собі завдання, які відповідають вимогам особистісно-орієнтованої освіти, а саме:

- розвиток міжкультурної компетентності у кожного суб'єкта професійної підготовки – представника тієї або іншої культури (формування образу своєї культури, її основних цінностей, вироблення рефлексивного відношення до культурних феноменів);
- формування позитивних “Я - і Ми концепцій” у всіх суб'єктів професійної підготовки;
- формування полікультурних цінностей і навичок міжкультурної взаємодії (ціннісного відношення, вмінь і реального досвіду взаємодії з представниками інших культур, обміну цінностями, ідеями і встановлення рівноправних відносин);

- досягнення оптимальних для кожного індивіда та його культурної ідентичності результатів, а також оптимального розвитку й інтеграції культури в контексті професійної підготовки;
- формування перспективи існування і взаємодії різних культур у процесі професійної підготовки;
- набуття досвіду міжкультурної комунікації (у тому числі подолання міжкультурних протиріч і конфліктів) як основа визначення успішних життєвих і професійних стратегій [221].

Основними засадами полікультурного компонента у процесі професійної підготовки фахівців, на думку В. Погребняк є організація навчально-виховної діяльності у контексті принципу полікультурності, варіативна частина професійної освіти має включати полікультурний компонент навчальних дисциплін, присутність спецкурсів з полікультурних проблем у соціумі, залучення студентів до наукових досліджень з полікультурної освіти, організація позанавчальної діяльності з полікультурної проблематики [141].

Таким чином, ми дійшли висновку, що поширення процесів глобалізації, соціально-економічних, геополітичних змін в суспільстві, потреба у підвищенні освіченості студентів у галузі світової й національної культур, існуючою потребою у толерантному ставленні до культурних відмінностей, потреба суспільства у вихованні гармонійної особистості зумовили загострення уваги вчених до розвитку полікультурної освіти, яка стала невід'ємним складником державної освітньої політики сучасної України. Інтеграція України до європейського освітнього простору та приєднання до Болонської конвенції передбачають орієнтацію на реформування сучасної вищої освіти та модернізацію полікультурної підготовки педагогічних фахівців.

Світові процеси інтеграції спонукають до взаємодії соціумів, що є носіями різних систем цінностей, уявлень про життя. Полікультурна освіта розширює горизонти освітньої діяльності, сприяє формуванню в індивіда

поліфонічного сприйняття світу, культивує толерантність як моральний ідеал та норму поведінки.

1.2. Тенденції модернізації полікультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи

У результаті посилення міжнародної співпраці відбувається проникнення процесів євроінтеграції в усі сфери життя, поглиблення політичних, економічних, культурних зв'язків України з іншими європейськими державами. У сфері освіти ці тенденції втілились в ідеї приєднання нашої країни до загальноєвропейського освітнього простору, що ґрунтується на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством, розвитку особистості упродовж усього життя. На сучасному етапі розвиток системи педагогічної освіти в Україні супроводжується низкою проблем, зумовлених як загальним станом освіти, так і особливостями педагогічної діяльності в Україні, зокрема, мають місце: загальна девальвація якості вищої освіти, захоплення заочними і дистанційними формами навчання, низька питома частка практики в структурі освітньо-професійної програми підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ. Трансформації, які ми спостерігаємо зараз в українському суспільстві, свідчать про те, що ми виходимо на якісно новий рівень розвитку, який характеризується новим типом організації соціального життя людини, котра створює відповідні умови для реалізації своїх духовних потреб. Це здійснення виявляється можливим через модернізацію суспільства від його індустріального типу до інформаційного. Ці зміни зумовлені низкою причин та виникають завдяки перетворення в економічній, політичній та культурній сферах суспільства.

На сьогодні в умовах реформування системи освіти особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх високопрофесійних,

компетентних учителів початкової школи, оскільки педагогічний персонал повинен готуватися до існування та роботи в полікультурному суспільстві. Становлення української державності, інтеграція в європейське і світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова громадського суспільства визначають основні напрями реформування навчально-виховного процесу в національній системі освіти України, передбачають орієнтацію на пріоритети духовної культури [214].

Сучасні тенденції полікультурної підготовки майбутніх педагогів досліджують як вітчизняні дослідники (І. Бех, О. Дубовік, І. Лощенова, О. Сухомлинська, Н. Якса), так і зарубіжні (П. Вебер, О. Джуринський, В. Міттер, Т. Рюлькер, L. Derman-Sparks, P. G. Ramsey, C. N. Power). Культурознавчі аспекти підготовки майбутніх учителів розглядають О. Волошина, І. Зязюн, М. Лещенко, О. Рудницька, Т. Іванова.

Важливою тенденцією розвитку полікультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи третього тисячоліття є відкритість до інших культур, що передбачає *особистісно-культурний розвиток особистості на основі залучення до крос-культурної діяльності, формуючи відкритість до інших культур, цінностей та поглядів*. Для сучасного суспільства проблема формування духовної культури майбутніх фахівців особливо актуальна. Відчуженість від культури, знецінення престижу освіченості та інтелектуальної діяльності, заниження моральних критеріїв своєї та чужої поведінки складають невирішені проблеми у процесі формування життєвої позиції майбутнього фахівця. Особистість майбутнього вчителя початкової школи є індивідуальною та неповторною у власному культурному розвитку. Культурний розвиток особистості майбутнього вчителя початкової школи є культурологічною основою, яка об'єднує всі прояви гуманності в людині незалежно від національного та соціального становища. Важливим фактором становлення майбутнього педагога є взаємодія освіти та культури, що є необхідним загальним фоном та в той же час змістом освіти. У процесі

професійно-педагогічної підготовки забезпечується дія культурних механізмів, форм та змісту освітнього процесу.

Сучасний освітньо-культурний процес у вищих навчальних закладах вимагає забезпечення та розвиток умов для кросс-культурної діяльності та урахування в процесі інкультурації молоді культурного простору сучасності, рушійної сили культури в процесі саморозвитку. Таким чином, європейська інтеграція сприяє розширенню професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи та надає нові можливості для їхньої самореалізації в умовах полікультурного освітнього простору, в умовах якого на сучасному етапі спостерігається взаємодія та взаємовплив соціумів, націй, їхніх мов, поглядів, звичаїв та стереотипів. Необхідність взаєморозуміння та міжкультурних контактів україномовних громадян спонукають до визначення, пізнання та аналізу культурних розбіжностей [157].

Процес залучення до кросс-культурної діяльності відбувається через знайомство з культурними звичаями, нормами поведінки, етнічними особливостями. В умовах такої взаємодії відбувається формування культурного світогляду, сприйняття культурних цінностей. дослідженню цього питання зараз висвітлено в працях Р. Гестеланда, В. Гудікунста, Д. Джаспарса, З. Кіма, М. Кірча, Н. Холдена, Е. Холла; процес формування кросс-культурної компетентності вивчають у своїх роботах Н. Алмазова, М. Байрам, В. Дороз, М. Ернст. У цих роботах зокрема зазначено, що розвиток взаємодії між представниками українськомовного та іншомовного суспільства для збагачення власного досвіду, продуктивної праці, запровадження полікультурної компетентнісної парадигми в умовах вищих навчальних закладів, зміна акцентів у освітньому процесі на культурологічний напрямок сприятимуть розширенню полікультурного світогляду та формуванню діалогічних навичок у кросс-культурній взаємодії. Як зазначає О. Пальчикова, реалізація кросс-культурного підходу сприяє стиранню культурно-мовних меж між народами, налагодженню повноцінного діалогу культур [129].

Тенденції крос-культурної діяльності втілюються в особистісно-професійній складовій духовної культури. Психологічними механізмами духовного розвитку майбутніх вчителів початкової школи є: усвідомлення необхідності змін і перетворень внутрішнього світу особистості на краще, уявлення про свій ідеальний образ, відчуття високодуховних потреб і мотивів у сфері спрямованості; засвоєння системи необхідних знань, інформації, пошук істини, відчуття необхідності допомагати потребуючим, поділитися своїм досвідом та знаннями з оточуючими; усвідомлення особистих психічних станів, знаходження життєвих смислів та прийняття рішення щодо високодуховної діяльності, поведінки, дій і вчинків; прагнення особистості до абсолютного, досконалого та реалізація свого потенціалу в професійній діяльності; осмислення і переживання своєї ідентичності з іншими, відчуття радості, задоволення від допомоги потребуючим, від самовіддачі, від досягнення цілей [16].

Сучасною характеристикою національної освітньої системи є процеси неперервного реформування, метою якого є підвищення якості освіти в процесі зближення різних національних освітніх систем. За цих умов набуває актуальності вища освіта як засіб у формуванні духовних основ нової цивілізації. Крім цього сьогодні слід говорити про новий етап інтернаціоналізації вищої школи та її глобалізації, за якого масове поширення освіти розглядається як гарантія конкурентоспроможності держави в новій глобальній економіці [152]. Як наслідок, враховуючи соціально-політичну складову на сучасному етапі модернізації професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи спостерігається *тенденція глобальності культурно-освітнього процесу*.

На сучасному етапі розвитку суспільства система освіти, виконує найважливіше соціальне замовлення - виховання загальної культури індивіда, широкій науковій ерудиції і високого гуманістичного почуття - почуття любові до людини. Тому, в основу сучасної концепції освіти необхідно

закладати культурологічний підхід, що зумовлює звернення до майбутнього спеціаліста як соціокультурного індивіда, продукт у культурі нації, людства.

У сфері полікультурної освіти глобалізація є визначальною мірою розвитку інформаційних технологій, транснаціональних форм виробництва товарів культурного вжитку, всесвітніх ЗМІ, завдяки яким стає можливим для людей у всьому світі бути свідками спортивних, політичних подій, сприймати ідеї і цінності, що поступово стають спільним надбанням. Саме ці чинники й сприяють формуванню глобальної культури, ведуть до поступової руйнації національної обмеженості, закритості. В умовах глобалізації у контексті розвитку полікультурної освіти у вищих навчальних закладах набуває актуальності загальнолюдські цінності. Вони є регуляторами поведінки всього людства, виступаючи найважливішими критеріями, стимулами та знаряддями пошуку шляхів взаєморозуміння, злагоди та збереження життя людей планети. Загальнолюдські цінності покликані об'єднати людство в єдине ціле і передбачається, що їх однаково сприймають люди різних рас, епох, культурних орієнтацій [202].

У контексті полікультурного навчального процесу у вищих навчальних закладах набуває вагомого значення формування *мультиідентичності особистості*, адже кожна особистість є акумулятором багатьох культур і тому є можливим наявність багатьох ідентичностей. Тобто в умовах навчальної діяльності можна сформувати одно- або мульти- ідентичну особистість. Саме освітнє полікультурне середовище є невід'ємним компонентом формування такої особистості. Процес формування творчої особистості вчителя відбувається у контексті загальнолюдських цінностей, які стають ключовою темою виховання молоді. Саме вони виконують роль загальних орієнтирів, коли особистість постає перед вибором, а також перетворюють освітній процес в особисто орієнтовану систему, підґрунтям якої виступають цінності об'єднаної Європи – демократія, індивідуальний розвиток, свобода і права особистості, гуманні стосунки, толерантність, і нарешті, європейська ідентичність та мультикультурність. Джерелом освітніх

цінностей виступають поняття, що являють собою екзистенціальні особливості буття і є неодмінними складовими моделі виховного ідеалу майбутнього педагога. Це любов, гуманізм, демократія, плюралізм, солідарність, праця, свобода, рівність, справедливість, сумлінність, доброзичливість, порядність, автономія, відповідальність кожного за самого себе та інших людей, прагнення миру, європейська ідентичність та мультикультурність [201].

Специфіка сучасних процесів соціокультурного розвитку, необхідність створення умов для розвитку конструктивних крос-культурних комунікацій, рівноправного діалогу, толерантності, емпатії, системи загальнолюдських цінностей та планетарної етики висуває нові пріоритети у навчально-освітньому процесі в умовах вищих навчальних закладів. Значної актуальності набуває є пошук і реалізація технологій, спрямованих на продуктивне впровадження загальнолюдських цінностей в життя глобального соціуму та трансформацію людини культури, яка повинна бути більш мобільною, більш відкритою, терпимою, моральною та соціально активною. Це дало поштовх до появи *інтеркультурної перспективи* навчального процесу у вищих навчальних закладах освіти. В умовах системних соціальних трансформацій науковий пошук шляхів загальної інтеграції об'єктивно стимулюється соціальною ситуацією, у якій основну роль відіграє характер крос-культурних комунікацій між представниками різних країн та суспільств. Загалом, інтеркультуралізм, що базується на концепції культурного обміну між різними культурними групами в суспільстві, ініціює зародження діалогу, завдяки якому знаходяться спільні елементи в різних культурах, що стають основою для ефективної комунікації та інтеграції. Інтеркультуралізм мотивує до знаходження спільної платформи, злиття різних культур на основі загальнолюдських цінностей та планетарної етики [121].

Крім цього важливим етапом освітнього процесу є застосування інтеркультурного освітнього діалогу, який можна розглядати не тільки як

процес комунікації, а й як конституювання інтерсуб'єктивного простору, що має важливе значення для розуміння тенденцій не тільки розвитку сучасної освіти, а також суспільства і культури у добу глобалізації. Феноменологія інтеркультурного діалогу торкається насамперед проблеми відносин між чужим і своїм, можливостей утворення синтезу “свого – чужого”, обґрунтування своєї фундаментальної онтології інтеркультурності.

Навчально-виховний процес у контексті безлічі різноманітних культур передбачає адаптацію до різних цінностей національних меншин, взаємодію між людьми різних традицій та віросповідань. Таким чином втілюються тенденції розвитку світового освітнього простору та формується полікультурне середовище, яке передбачає свободу культурного самовизначення майбутніх фахівців та пошук оптимальної відповідності між традиціями, що склалися у вітчизняній вищій школі та новими віяннями, пов'язаними зі входженням у світовий освітній простір. Це дає поштовх до розвитку *полікультурної толерантності* у структурі якої доцільно виокремити ціннісний компонент, котрий характеризується наявністю ціннісних настанов. Саме ціннісні настанови демонструють рівень сформованості етнічної, загальнолюдської культур [46].

Згідно досліджень П. Саух розуміння цінностей різними етнічними групами може відрізнятися. Але в аспекті духовності, як відомо, завжди існують значущі для усіх цінності, які не тільки не викликають суперечностей між представниками різних національностей, а й знаходять серед них розуміння і підтримку. Такими націоконсолідуючими цінностями, мають бути саме ті, в яких стверджуються визначальні для більшості загальнокультурні цінності як, наприклад, відраза до несвободи, захист гідності і прав кожної людини, прагнення до самореалізації тощо. Лише на цій основі можуть вибудовуватися механізми смислової доповнювальності, взаємного обміну цінностями й порозуміння, від ефективності реалізації яких залежить здатність людства стати дійсною людською спільнотою, об'єднаною не лише спільністю глобальних небезпек, але й спільністю

солідарних дій і спільним смисловим полем, яке можна було б назвати глобальним світоглядом, в основі якого лежала б толерантність як гармонія в багатоманітні [159].

Сучасна людина знаходиться на “межі” культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших людей. І йдеться тут не про етнічні групи, нації, релігії, а про конкретних їх представників. Адже не важко зрозуміти, що дружать не народи, а люди, які їх репрезентують. Тобто, сучасна модель полікультурної освіти має бути спрямованою на людину і орієнтованою на культуру, бути культурологічною. Її мета – людина, яка пізнає й творить власний культурний світ шляхом діалогічного спілкування із внутрішнім і зовнішнім культурним середовищем. Міжкультурна комунікація, побудована на цій основі, зумовлює особливе комунікаційне поле смислового перетину. У процесі спілкування з “Іншим” і його культурою проявляється взаємодія індивіда із соціально певними ролями, цінностями, нормами і звичаями, установками та очікуваннями, які особистість повинна вибирати і репродукувати щоб досягти ідентичності в складному процесі взаємного визнання. Соціальний запас знань, отриманий людиною в процесі міжкультурної комунікації, виступає умовою прийняття і розуміння “Іншого”, спілкування з ним та надає в її розпорядження схеми типізації, необхідні для більшості щоденних справ повсякденного життя, і як наслідок, обумовлює формування її особистісного “Я” на основі балансу між індивідуальною й громадянською ідентичністю. Звісно, це в жодному випадку не деформує національної ідентичності [52].

У своєму дослідженні П. Кендзьор доводить, що “сформувані полікультурну компетентність неможливо без почуття поваги до інших особливостей, що передбачає здатність розуміти інших та співпереживати. Незважаючи на провідну роль для успішної міжкультурної взаємодії поваги й толерантного ставлення до культурних відмінностей, такі ціннісні якості варто доповнити такими універсальними категоріями, як права людини,

людська свобода, право на власний вибір, культурна ідентичність та своєрідність, громадянська відповідальність, співчуття; позитивне ставлення до моральних норм та прагнення дотримуватися їх; емоційне опанування гуманними нормами взаємодії. Терпимість до культурних відмінностей означає здатність не тільки їхнього сприйняття, але й пошуку вирішення проблем, що виникають. Набуті у процесі пізнання іншої культури когнітивні та афективні якості юної особистості мають віднайти своє позитивне підтвердження в ситуаціях контакту з представниками різних культур або перебування в іншому культурному середовищі” [136].

Сучасна модернізація процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи відбувається в умовах соціальної реформи суспільства, що вимагає зміни пріоритетів у системі підготовки майбутніх учителів та ставить нові вимоги до нового ідеалу сучасного педагогічного фахівця: “людини культури”. Тенденції модернізації сучасної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи зумовлені світовими освітніми тенденціями, серед яких варто назвати культурологічну спрямованість, гуманітаризацію та демократизацію. Основною вимогою до освіти нашого часу є гуманізація навчально-освітнього процесу, яка зумовлена ідеєю самоцінності особистості, її цілісності та унікальності, постійного прагнення до самовдосконалення.

Результатом такої модернізації є новий Державний стандарт початкової загальної освіти, який був розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів. Цей документ визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

У зв'язку з цим процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи теж зазнає змін. Сучасна освітня система майбутнього вчителя початкової школи обумовлена структурно-організаційними змінами національної освіти, спрямованої на інтеграцію до європейського освітнього простору та компетентністним підходом. Завданням сучасної вищої школи є виховання компетентного педагогічного фахівця, який володіє не лише знаннями, високими моральними якостями а є професіоналом у своїй справі. Процес професійно-педагогічної підготовки сьогодні має відповідати потребам суспільства і бути спрямований на набуття необхідних ключових компетентностей. Тому, актуальним на сьогоднішній день є впровадження компетентнісного підходу до системи вищої освіти.

Сучасний стан підготовки майбутніх учителів у педагогічних ВНЗ, підходи до її модернізації висвітлюються у працях А. Алексюка, Н. Бібік, О. Бігич, І. Богданової, В. Бондаря, О. Біди, С. Гончаренко, Н. Глузман, В. Гриньової, Н. Кічук, Л. Коваль, Я. Кодлюк, О. Комар, К. Крутій, Н. Кузьміної, А. Кузьминського, З. Курлянд, А. Линенко, Є. Лодатка, Н. Морзе, І. Пальшкової, Л. Петухової, О. Пехоти, О. Савченко, С. Сисоєвої, О. Скафи, С. Скворцової, В. Сластьоніна, О. Хижної, Л. Хомич, Л. Хоружої, А. Хуторського та ін.

Численні дослідження присвячені питанням професійної підготовки вчителя початкових класів (Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, Н. Глузман, А. Капська, Н. Кічук, Я. Кодлюк, Л. Коваль, О. Комар, Є. Ляска, І. Пальшкова, Л. Петухова, О. Савченко, С. Скворцова, Н. Тализіна, І. Шапошнікова та ін.).

Аналіз психолого-педагогічних джерел доводить, що проблема підготовки майбутнього вчителя, у тому числі й вчителя початкової школи, у ВНЗ завжди перебувала в центрі уваги вітчизняних педагогів, психологів, соціологів.

У дослідженнях розглядаються такі аспекти проблеми підготовки майбутнього вчителя:

- концептуальні засади професійно-педагогічної підготовки вчителів (О. Абдулліна, А. Алексюк, Т. Байбара, Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленко, О. Глузман, В. Гриньова, Я. Кодлюк, З. Курлянд, О. Кучерявий, О. Мордкович, І. Новик, І. Пальшкова, Л. Петухова, О. Пометун, Л. Рувинський, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін.);

- педагогічні технології навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (В. Безпалько, І. Богданова, А. Вербицький, І. Дичківська, Т. Дмитренко, О. Дубасенюк, В. Євдокімов, О. Кіашко, М. Левіна, В. Лозова, В. Монахов, О. Пехота, І. Підласий, І. Прокопенко, І. Руснак, С. Сисоєва, С. Яшанова та ін.);

- психолого-педагогічні аспекти проблеми підготовки вчителя (В. Зінченко, Л. Кондрашова, З. Курлянд, Ю. Мальований, П. Мясоїд, В. Семиченко, Р. Хмелюк, О. Цокур, Г. Яворська; у тому числі й психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкових класів (О. Абдулліна, Л. Коваль та ін.);

Оновлюються завдання і професійної підготовки в педагогічних ВНЗ. У зв'язку з цим, більшість вітчизняних учених однастайні у визначенні мети професійної підготовки майбутнього вчителя – набуття ним професійної компетентності. На думку багатьох учених вища педагогічна освіта є одним із основних факторів формування професійної зрілості вчителя, бо суттєво впливає на інноваційну спрямованість педагогічної діяльності, без якої неможливо досягти високого рівня професіоналізму, це зумовлює трансформацію системи вищої освіти, оскільки метою вищих педагогічних навчальних закладів є розробка нових підходів, методик і технологій навчання та виховання, що мають допомогти майбутньому вчителю досягти високого рівня викладання, якості знань учнів, сприяти його професійному зростанню. Концептуальні ідеї інтеграції, професіоналізації, універсалізації, ставши головним напрямом у галузі освіти на європейському континенті,

реалізуються в оптимальному структуруванні та інтеграції знань у змісті підготовки вчителя, в різних теоретично обгрунтованих моделях і підходах.

Відомі різні підходи до визначення сутності професійної підготовки з позицій сучасної психолого-педагогічної науки. Дослідники ототожнюють професійну підготовку з професійною освітою, яка є результатом засвоєння знань і вмінь та формування необхідних особистісних професійних якостей [82].

Професійно-педагогічна підготовка розглядається як підсистема професійної підготовки вчителя, як сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, які дозволяють виконувати роботу в певній галузі діяльності, цілісну динамічну освіту, яка складається із взаємопов'язаних компонентів: мети, навчання, змісту освіти, мотивів навчання, діяльності викладача та діяльності студентів, технології і результату навчання [152].

На думку А. Ліненко професійно-педагогічна підготовка є особливим психологічним станом, який характеризує вибіркочу, прогнозуючу активність особистості на стадії її підготовки до певної діяльності [109].

Вчена О. Абдулліна характеризує професійно-педагогічну підготовку вчителя як процес навчання студентів у системі навчальних занять з педагогічних дисциплін і результат, який характеризується повним рівнем розвитку особистості вчителя, сформованістю загальнопедагогічних знань, умінь і навичок; систему, яка об'єднує відносно самостійні системи підготовки: суспільну, соціально-наукову, психолого-педагогічну, та загальнокультурну [1, с. 86].

Проаналізувавши ряд визначень поняття професійно-педагогічної підготовки, ми дійшли висновку, що важливим є запровадження компетентнісного підходу у процесі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, оскільки компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок студенті у площину формування й розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у професійній

діяльності. Отже, за умов компетентнісного та традиційних підходів, до змісту освіти входять знання, способи та досвід репродуктивної і творчої діяльності, досвід ціннісного ставлення до світу, але при цьому основний акцент робиться на практичному оволодінні цим змістом. Невід'ємною ознакою розвитку національної системи освіти є розбудова компетентнісно зорієнтованої основи, що зумовлено кількома причинами.

По-перше, переходом світової спільноти до інформаційного суспільства. У цих умовах пріоритетним вважається не просте накопичення знань та предметних умінь і навичок (мета так званої “знаннєвої педагогіки”), а й формування уміння вчитися, оволодіння навичками пошуку інформації, здатності до самонавчання упродовж життя (вважається, що ці новоутворення стають визначальною сферою професійної діяльності людини).

По-друге, модель особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу як оновлена парадигма освіти передбачає визнання студента суб'єктом цього процесу, носієм двох груп якостей – уміння навчатися та бажання вчитися, що можливе за умови, з одного боку, оволодіння продуктивними (загальнонавчальними) уміннями і навичками та розгорнутою рефлексією, а з іншого – сформованості позитивного емоційно-ціннісного ставлення як до процесу діяльності, так і до її результату.

По-третє, виходячи з того, що до основних загальноцивілізаційних тенденцій сучасного світу відносять глобалізацію всіх сфер життєдіяльності особистості і суспільства, актуалізується проблема надання молодій людині елементарних можливостей інтегруватися в різні соціуми, самовизначатися в житті, активно діяти, бути конкурентоспроможною на світовому ринку праці.

Під професійною компетентністю педагога загалом розуміють особистісні можливості учителя, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в практичній діяльності.

Педагогічна компетентність учителя – це єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Дослідження Л. Хоружої присвячено проблемі формування етичної компетентності вчителя початкових класів. Автор зазначає, що “гуманістичне, особистісно спрямоване навчання і виховання учнів в умовах початкової школи вимагає підготовки вчителя не лише за предметами навчання, а передусім як “людини культури”. У цьому процесі, на її думку, головна роль належить педагогічній етиці і етичній компетентності вчителя” [205, с. 12].

Дослідження І. Пальчикової доводить, що сучасний етап розвитку системи освіти визначається вимогами гуманізації, демократизації навчально-виховного процесу, його реалізації на засадах принципу культуровідповідності. Культурологічний підхід у дослідженні проблем педагогічної освіти є сукупністю теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на освоєння і трансляцію педагогічних цінностей та технологій, що забезпечують самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності. При цьому домінуюча роль відводиться не спеціальним знанням, технологіям, а загальній і професійній культурі вчителя, що забезпечує його особистий розвиток, вихід за межі освоєної діяльності, здатність створювати і передавати зразки поведінки, мислення та діяльності, що мають цінність для інших [129].

На думку сучасних педагогів, саме набуття життєво важливих компетентностей може дати людині можливість орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти. Компетентісно зорієнтований підхід до формування змісту освіти став новим концептуальним орієнтиром шкіл зарубіжжя і породжує безліч дискусій як на міжнародному, так і на національному рівнях різних країн.

Як зазначає у своєму дослідженні І. Бургун, компетентнісний підхід зумовлений стрімким соціальним, технологічним і політичним розвитком

світу, який вимагає від майбутнього педагога володіння певними якостями і вміннями, а саме: бути гнучким, мобільним, уміти презентувати себе на ринку праці; використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем; володіти комунікативною культурою; вміти здобувати, аналізувати інформацію, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення; бути здатним до різних альтернатив, запропонованих сучасним життям). Крім цього Болонська угода передбачає запровадження загальноєвропейських кваліфікаційних стандартів, в основі яких покладено компетентнісний підхід, за яким студенти мають отримувати ключові компетенції для формування професійно-педагогічних навичок [32].

А. Вербицький зазначає, що компетентнісний підхід дозволяє ліквідувати розрив між когнітивним, діяльнісним і особистісним рівнями розвитку майбутнього фахівця. Він припускає формування такого нового змісту освіти, який би не зводився лише до його знаннево-орієнтованого компоненту, а охоплював би цілісний індивідуальний досвід вирішення майбутніми фахівцями життєвих і професійних проблем, виконання функцій, соціальних та професійних ролей на підставі здобуття відповідних компетенцій [38].

Компетентнісний підхід передбачає оновлення змісту, форм і методів навчання як концептуальну основу, що в умовах інтеграції української системи вищої освіти у європейський та світовий соціокультурний простір є актуальним і може успішно використовуватися як методологічна основа. Особливо важливим він виявляється в умовах підготовки фахівців, здатних діяти в умовах постійних соціальних трансформацій.

Пріоритетом модернізації вищої освіти є компетентнісний підхід на думку Я. Кодлюк, яка наголошує, що реалізація компетентнісного підходу у підготовці майбутніх педагогів передбачає відбір і деталізацію освітніх компетентностей як за навчальними предметами, так і за ступенями підготовки; розробку технології їх впровадження у навчально-виховний процес вищого навчального закладу, зміну всієї системи формування

особистості педагога – освітнього середовища, стилю спілкування, форм і методів навчання, способів оцінювання навчальних досягнень студентів [85].

Система вищої освіти суспільства має відповідати його стратегічним завданням. Як наголошується в Національній доктрині розвитку освіти, освіта є ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Проте стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства й держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі; ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем.

Процес полікультурної підготовки як культурний феномен, розглядає С. Тішуліна. На її думку рушійними силами якого є діалог, співробітництво його учасників, а навчальний заклад – як полікультурний простір, де живуть і відтворюються культурні зразки спільної життєдіяльності, тому на сучасному етапі важливим є використання в процесі підготовки майбутніх учителів технологій полікультурної освіти, які сприятимуть формуванню етнопедагогічної та іншомовної культури [193].

Ми вважаємо важливою полікультурну підготовку саме майбутніх учителів початкової школи, адже цей процес розширює горизонти освітньої діяльності, сприяє формуванню поліфонічного сприйняття світу, культивує толерантність як моральний ідеал та норму поведінки. Керуючись принципами такої освіти, педагоги виховують повагу та визнання мов та культур усіх етнічних груп. Запровадження такої освіти забезпечить всім, хто навчається, незалежно від статі, соціальної, етнічної, расової, культурної приналежності, рівні можливості на здобуття освіти у навчальних закладах.

Узв'язку із цим виникає нагальна потреба в спеціально організованому процесі, який має на меті оволодіння особистістю полікультурною компетентністю, що дасть змогу жити та взаємодіяти з представниками різних народів і культур як у межах самої поліетнічної держави, так і в сучасному багатокультурному світі взагалі.

Теоретичний аналіз джерел дозволяє нам констатувати існування різних поглядів щодо поняття “полікультурна компетентність”. Для визначення суті поняття “полікультурна компетентність” нами було проаналізовано ідеї вітчизняних і зарубіжних учених. Так, дослідники Н. Мілованова та В. Прудаєва визначають це поняття як здатність особи реалізовувати знання і навички в новій ситуації [152]. На думку О. Проворової, та О. Смолянїнової полікультурна компетентність – індивідуальна характеристика міри відповідності потребам професії, базовий компонент поняття “педагогічна культура”, що сприяє формуванню спеціаліста високої культури [177].

Як зазначає О. Щукін, “формування полікультурної компетентності є безперервним процесом, значущим чинником якого є освіта” [210, с. 29]. У своєму дисертаційному дослідженні Л. Перетяга досліджувала проблему дидактичних умов формування полікультурної компетентності молодших школярів. На її думку, “полікультурна компетентність – складне, багатокомпонентний особистісне утворення, результат полікультурної освіти, ґрунтується на засадах теоретичних знань та об’єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, реалізується через уміння, навички і моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі” [131, с. 12].

Ми погоджуємось із визначенням полікультурної компетентності майбутнього вчителя-філолога М. Сімоненко. Яка визначає її як “цілісне,

багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної педагогічної освіти, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність професійної педагогічної діяльності, здатність до самореалізації, розвитку та самовдосконалення впродовж життя” [168, с. 4].

На думку О. Єжової, поняття полікультурності необхідно розглядати з позицій історичних, аксіологічних, семіотичних, антропологічних, соціологічних, ментальних, гендерних і інших векторів і орієнтирів [67].

Полікультурність виявляє собою характеристику сучасного соціального світоустрою, яка стала однією зі специфічних рис суспільного життя розвинених країн Європи та Америки.

Потужний процес глобалізації, що трансформує національні відмінності та гомогенізує культури, відкритий інформаційний простір, соціально-економічні кризи в багатьох країнах світу, і, як наслідок, відбувається процес міграції та пошуку робочих місць, затяжні військові конфлікти в різних точках земної кулі – являють собою її основні причини. Тому етап розвитку сучасного суспільства слід розглядати як полікультурне поле, наповнене глобальними й локальними культурними процесами.

Важливими є висновки І. Соколової та О. Івашко, які трактують полікультурну компетентність як “цілісне, інтегративне, багаторівневе особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної педагогічної підготовки особи у вищому навчальному закладі в процесі неперервної педагогічної освіти, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню в неї світоглядних та науково-професійних поглядів, формуванню педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність професійної діяльності, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення впродовж

життя. Особі із сформованою полікультурною компетентністю властиві цінні орієнтації, філологічна культура, набутий досвід взаємодії з іншими людьми” [176, с. 95].

У наукових доробках І. Єрмакова полікультурна компетентність визначається як “здатність розуміти несхожість людей, поважати їхню мову, релігію, культуру” [67, с. 73]. У регіональній програмі “Впровадження компетентнісно-орієнтованого підходу у навчально-виховний процес” полікультурна компетентність тлумачиться як “процес оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною на принципах толерантності, плюралізму” [42].

На думку Л. Данилової структура полікультурної компетентності особистості включає в себе наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний компонент, який включає мотиви, мети, ціннісні установки особистості, що передбачає ставлення до майбутньої суспільно-корисної діяльності як до цінності та потреби учня у формуванні й самовихованні своєї полікультурної компетентності; когнітивний компонент, який характеризує сукупність знань про культуру, сутність і способи самовиховання полікультурної компетентності; здатність до систематизації й узагальненню знань; діяльний компонент, який передбачає наявність умінь вступати в інтеркультурну комунікацію з носіями іншомовної культури, передавати інструментарій самопізнання й саморозвитку іншому, рефлексувати власну діяльність і поведінку; емоційний - обумовлює позитивне оцінювання педагогічних явищ із опорою на соціальні та особистісні значимі цінності, здатність сприймати внутрішній світ іншого й ототожнювати себе з ним [60].

О. Щеглова виділяє наступні компоненти у структурі полікультурної компетентності, а саме: когнітивний - освоєння образів і цінностей світової культури, культурно-історичного й соціального досвіду різних країн і народів; ціннісно-мотиваційний, спрямований на формування ціннісно-орієнтовної і соціально-настановної готовності до міжкультурної комунікації й обміну, розвиток толерантності стосовно представників інших культурних

груп; діяльнісно-поведінковий, спрямований на розвиток здатності до розв'язку професійних завдань при взаємодії із представниками різних культурних груп [212].

Полікультурна компетентність передбачає здатність до взаємодії у межах двох культур. Про необхідність вивчення культури народу, мова якого вивчається, зазначав у свій час відомий американський методист Роберт Ладло. Вивчення рідної культури є невід'ємним компонентом процесу формування полікультурної компетентності, адже вона є ключем до розуміння іноземної культури. Навчати культурі країни досліджуваної мови означає вчити, дізнаватися, розуміти, оцінювати пріоритети іншого народу.

Таким чином, ми дійшли висновку, що професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя – це складний, динамічний і неперервний процес, який вимагає урахування сучасних вимог. Постійне зростання потреб сучасної школи у професійно-педагогічних фахівцях, здатних творчо вирішувати складні теоретичні та практичні завдання освітнього процесу, свідчить про важливість проблеми модернізації професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, пошуку ефективних шляхів та вибору раціональних методів керівництва процесом їхнього навчання. Підвищення рівня компетентності майбутніх педагогів є актуальними завданнями сучасної вищої освіти. Особистість майбутнього вчителя є носієм та провідником ідеї полікультурності, який не зможе результативно здійснювати педагогічну діяльність у сучасних складних соціокультурних умовах без належної підготовки. Тому, актуальним в наш час є формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, оскільки полікультурна компетентність передбачає здатність до взаємодії у межах двох культур. Вивчення рідної культури є невід'ємним компонентом процесу формування полікультурної компетентності, адже вона є ключем до розуміння іноземної культури. Навчати культурі країни досліджуваної мови означає вчити, дізнаватися, розуміти, оцінювати пріоритети іншого народу.

1.3. Особливості формування полікультурної компетентності на засадах лінгвокраїнознавчого підходу

Входження України до Європейського Союзу нерозривно пов'язане з поняттям “стандарти якості”, що, безумовно, стосується і вищої освіти. Реформування усієї освітньої системи України ставить одним із актуальних завдань і проблему створення вітчизняної системи оцінки та забезпечення якості вищої освіти, що неможливе без попереднього комплексного осмислення проблеми. Аналіз розвитку педагогічної теорії та практики засвідчує актуальність залучення до національних цінностей, виховання культури міжнаціональних відносин, захисту і підтримці особистості в її моральному становленні і самовираженні. Ці питання займали місце у дослідженнях багатьох учених (Я. Коменського, Ж. Руссо, К. Ушинського, А. Макаренка, П. Каптерєва, С. Шацького). Це дало поштовх до розвитку полікультурної освіти.

Методологічною основою полікультурної освіти є філософські, культурологічні, етнологічні, соціологічні, історичні концепції та ідеї, зокрема проблему розвитку етносів та культур вивчали Ю. Бромлей, В. Вавилин, Л. Гумільов, Г. Парсон, А. Тойбі; міжкультурні контакти у житті людини Н. Бердяєв, В. Біблер; культуровідповідність освіти, яка відповідає соціокультурній реальності і етнокультурним характеристикам особистості С. Гессен, В. Сластьонін. У вітчизняній педагогіці проблемі співіснування і взаємодії національних культур приділяли увагу Г. Ващенко, В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, І. Огієнко та К. Ушинський. Дослідженням питання полікультурності за кордоном займалися К. Беннет, Дж. Бенкс, Г. Бейкер, Ж. Гай, Д. Гольник, Дж. Гудлад, Л. Дарлінг-Хаммонд, К. Кемпел, С. Ньето, Д. Садкер, М. Садкер, П. Тідт та Ф. Чінн.

Так, наприклад, П. Каптерєв у своїх роботах відображав взаємозалежність загальнолюдських та національних цінностей у педагогіці, де особливості обумовлені національними цінностями – релігією, побутом та

мовою. На його думку засвоєння мови – це не лише залучення до національних духовних цінностей але й до загальнолюдських знань, які формують світогляд. На думку М. Бердяєва шлях до загальнолюдських цінностей залежить від національних особливостей та культури. К. Рерих стверджував, що єднання культур, що у свою чергу створює співпрацю та діалог між людьми. Положення про діалог культур відстоював М. Бахтін, а саме що взаємодія культур не призводить до їх єднання, а до їх взаємозбагачення. Л. Виготський вважав, що детермінанти психічного розвитку людини лежать у розвитку культури.

Сучасні вчені приділяють велику увагу поняттю полікультурності. Так, на думку Е. Бондаревської педагогічна категорія “полікультурність” означає створення різноманітних культурних середовищ, в яких буде відбуватися розвиток особистості, в якому він буде набувати досвід культури відповідної поведінки та самоідентифікації та реалізації творчих можливостей [27].

Полікультурність визначається як сукупність соціально-психологічних характеристик, що забезпечують можливість мирного існування суб’єктів як представників різних культур в умовах демократичного суспільства розглядають [103].

Однією з головних тенденцій розвитку сучасного світу є глобалізація соціально-економічної діяльності наслідками якої є культурно-цивілізаційні зміни нашої держави. Тому, актуальним завданням України є підтримка тенденції глобалізаційних процесів, а з іншого – збереження культурної своєрідності. Як наслідок, у сучасному освітньому просторі формуються нова парадигма освіти, виникає нова система цінностей і пріоритетних цілей освіти, яка побудована на концепції особистості, заснованої на концептуальних ідеях природовідповідності, культуровідповідності та індивідуально-особистісного розвитку. Педагоги стають ключовими особами у процесі становлення майбутніх фахівців, ціннісних установок відносно власної культури та необхідності толерантного ставлення й співіснування з

іншими народами, тому мають бути підготовленими до роботи в полікультурному соціумі. Тому, актуальності набуває формування полікультурної компетентності майбутніх вчителів, які будуть мати безпосередній вплив на становлення особистості і, таким чином, матимуть можливість допомогти суспільству сформувати в молоді толерантне ставлення до представників інших культур.

Полікультурна компетентність є об'єктом досліджень багатьох українських та зарубіжних науковців: С. Гончаренко, В. Кузьменко, Н. Ничкало, О. Сухомлинської, Є. Чорного, Н. Якси, М. Ярмаченко, М. Симоненко та ін. Важливими є роботи зарубіжних дослідників, які розробляють ідеї міжкультурного навчання Е. Kwakernaak, G. Heinrici, H. J Krumm, D. Roesler, J. House, F. Schmoe, E. Oksaar.

Примітним є факт, що в останні роки спостерігається посилення інтересу вчених до питань формування полікультурної компетентності особистості у європейському освітньому просторі (Я. Гулецька, К. Юр'єва, Л. Данилова, О. Зеленська, Н. Лавриченко, О. Щеглова, Л. Воротняк, Л. Перетяга, С. Пірошенко, В. Шиманська та ін.).

Так, наприклад, К. Юр'єва визначає процес формування полікультурної компетентності як складової професійної компетентності педагогів. Авторка зазначає, що, робота в умовах інтеркультурності передбачає толерантне ставлення до представників різних націй та їхніх культур, урахування етнопсихологічних та етнокультурних особливостей, а також специфіку становлення етнічної та національної свідомості [219].

Полікультурну компетентність майбутнього педагога як "інтегративну якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання педагогічної діяльності в ході взаємодії із

суб`єктами освітнього процесу-представниками різних культур” визначає М. Сімоненко [168, с. 5].

На нашу думку актуальним на сьогодні є визначення І. Васютенкової, яка характеризує полікультурну компетентність як “інтегративну характеристику, яка відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму в умовах полікультурного освітнього простору. Учена розглядає полікультурну компетентність системою якостей, що допомагають орієнтуватися в культурних відносинах рідної і іншомовної країни, та забезпечують досягнення мети виховання людини культури” [35, с. 105].

Ми погоджуємось із визначенням Л. Воротняк, яка визначає полікультурну компетентність як здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв’язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір [45, с. 106].

Зарубіжні дослідники мають свої визначення полікультурної компетентності. Наприклад, Е. Taylor визначає полікультурну компетентність як навчальний процес, що сприяє зміні світогляду та діяльності особистості, в процесі якого ”іншомовна особистість“ формує в собі здатність до адаптації, змінюючи свій світогляд та поведінку задля задоволення вимог іншої культури [279]. Дослідник А. Thomas доводить, що це процес міжкультурної взаємодії для вирішення спільних проблем таким чином, щоб це було прийнятним та продуктивним для всіх учасників [281].

У процесі формування полікультурної компетентності ми вважаємо необхідним врахування наступних підходів, а саме особистісно-зорієнтованого, діяльнісного, системно-цілісного, середовищного та акмеологічного.

Особистісно - орієнтований підхід передбачає розвиток і саморозвиток особистості студентів, спираючись на толерантні здібності, схильності до міжкультурної діяльності, інтереси у встановленні міжкультурних взаємин, полікультурні ціннісні орієнтації і можливість реалізувати себе у процесі міжкультурного діалогу зміст освіти, її засоби і методи відбирають та організуються так, щоб студент міг проявити вибірковість до предметного матеріалу, його виду і форм; критеріальна база особистісно-орієнтованого навчання враховує не тільки рівень досягнутих знань, умінь, навичок, але і сформованість полікультурних знань; освіченості як сукупності знань, умінь, індивідуальних здібностей є найважливішим засобом становлення духовних та інтелектуальних якостей студента, що виступає основною метою сучасної полікультурної освіти. Значущими стають ті складові, котрі розвивають індивідуальність студента, створюють усі необхідні умови для його саморозвитку, самовираження; особистісно-орієнтоване навчання будується на принципі культурологічної спрямованості, тобто визнанні розмаїтості культур, норм поведінки, стереотипів [9].

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи повинна передбачати процес особистісної спрямованості особистості, а саме:

- а) становлення і корекція усвідомлення студентами свого смислового життєвого простору, його зв'язків із завданнями майбутньої педагогічної діяльності;
- б) визначення шляхів оцінки власних професійних можливостей і врахування динаміки їх розвитку при педагогічній підтримці та корекції індивідуальної програми професійної підготовки;
- в) організація професійно-підготовчої діяльності з розвитку смислових орієнтацій професійного служіння, особистісної самореалізації і самовираження студентства в умовах, наближених до реальної педагогічної діяльності;
- г) запровадження в ході професійної підготовки поступової трансформації особистісних якостей студентів, необхідних для навчально-пізнавальної діяльності, в особистісні якості, що визначаються стандартом компетентності педагога і є достатніми для його професійної діяльності.

Суттєвими ознаками особистісно-орієнтованого навчання є звернення до досвіду життєдіяльності студентів; стимулювання активних дій щодо засвоєння знань, аналізу виконаних завдань; звернення до інтуїції кожного студента; стимулювання тих, хто висловлює оригінальні ідеї й гіпотези. В основу особистісно-орієнтованого навчання покладено визнання індивідуальності, самотності, самоцінності кожної людини, її розкриття не як “колективного суб’єкта”, але перш за все як індивіда, наділеного своїм неповторним суб’єктним досвідом набутим в соціокультурному оточенні, у процесі сприйняття і розуміння світу людей і речей [222].

Головною умовою є визнання пріоритету особистості студента як суб’єкта педагогічного процесу, реальне знання його особистісної структури і відповідно досягнення рівня розвитку. За умов даного підходу формуються суб’єкт-суб’єктні відношення, де всі учасники освітнього процесу націлюють свою спільну діяльність на саморозвиток. Реалізація цього підходу може забезпечити цілісність формування особистості при збереженні індивідуальності.

Залежно від специфіки полікультурного простору та діяльності майбутнього вчителя початкової школи ми визначаємо *лінгвокраїнознавчий підхід*, з позицій якого своєрідність культур розглядалася в широкому розумінні як сукупність усієї духовно-матеріальної діяльності людини в контексті певних періодів та усієї історії людства загалом. Завдяки лінгвокраїнознавчій складовій навчально-виховного процесу забезпечується психологічна готовність майбутніх фахівців до залучення до різноманітних сфер життєдіяльності, інтенсифікація практично-побутової акультурації та формування комунікативної компетенції, дослідження етнопсихологічних особливостей народу, його духовність, світогляд, спосіб мислення. Лінгвокраїнознавча складова забезпечує формування ціннісних орієнтацій, історико-культурного досвіду, характеризує здатність сприймати мову в її культурноносній функції, з національно-культурними особливостями [148].

Діяльнісний підхід, спрямований на організацію інтенсивної полікультурної діяльності, завдяки якій відбувається формування світогляду і вплив на систему цінностей підростаючих генерацій, відтворення моральні загальнокультурні пріоритетів народу і держави, розвиток основ розвитку полікультурного суспільства.

Системно-цілісний підхід є невід’ємним в умовах модернізації системи освіти та всього суспільства та залежить від якості та дієвості педагогічної освіти. Тому, відповідно до сучасних вимог на перший план постає проблема застосування даного підходу у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців. Доцільним є створення такого освітнього середовища професійної підготовки, яке б забезпечувало процеси гуманізації освіти, підвищення його інноваційності, креативності, інтегративності, створювало б умови максимальні сприятливі для професійного саморозвитку особистості. *Середовищний підхід* дозволяє перенести акцент у діяльності викладача з активного педагогічного впливу на особистість студента, в контекст формування “освітнього середовища”, в якому відбувається його професійне становлення. За умов такого навчання активізуються механізми внутрішньої активності студента у взаємодіях зі всіма компонентами середовища. Чим більше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше відбувається її саморозвиток.

Застосування акмеологічного підходу конкретизує ідею гуманізації освіти, засади сучасної ідеології виховання у вищому навчальному закладі, спрямованих на досягнення подвійної мети: підготовку до майбутньої професійної діяльності та морально-духовне виховання особистості студента, що формує її духовний світ. Такий підхід забезпечує перехід від знаннєвої до особистісно-орієнтованої (компетентнісної) освіти. В контексті такого підходу відбувається полікультурний розвиток особистості, врахування її індивідуальних особливостей, духовних та моральних цінностей, розвиток творчих здібностей, умінь будувати толерантні відносини. Особливістю акмеологічного підходу до вдосконалення підготовки фахівців у вищому

навчальному закладі є його спрямованість на активізацію діяльності особистості в освітньому середовищі саморозвиток та просування майбутнього випускника від однієї вершини професійного, духовно-морального та фізичного розвитку до іншої.

Полісуб'єктний підхід відображає єдність діалогічного, особистісного та діяльнісного підходів, що становить сутність методології гуманістичної педагогіки, оскільки заснований на вірі в позитивний потенціал людини, у її необмежені творчі можливості постійного розвитку й самовдосконалення. Важливо те, що активність людини, її потреби у самовдосконаленні розглядають неізолювано від соціальної групи. Такі властивості розвиваються тільки в умовах взаємин з іншими людьми, сформованих за принципом діалогу. Головною цінністю людство визнає особистість як людину культури. Головне – виховання нової людини та її професійної культури, без якої неможлива стабільна демократизація суспільства, повний вияв талантів особистості, інтенсивне нарощування інтелектуального потенціалу. Дослідження А. Ахієзер, М. Євтуха, І. Зязюна, І. Кліменко, Г. Шевченко дозволяють стверджувати, що людина виступає єдністю трьох сутностей: природної, соціальної та культурної. У радянській педагогіці єдність сутностей людини не враховувалася певною мірою, оскільки більше уваги приділялося процесу соціалізації та вихованню людини-колективіста. Акцентування соціально значущих якостей людини, її виховання та розвитку як члена колективу та суспільства міцно закріпилися у вузівській та шкільній практиці. Як наслідок, відбувалося певне ігнорування необхідності формування культури, адже саме через культуру здійснюється, її природне входження у соціальне буття. Особистість, що входить у суспільне життя, стає часткою людства, здобуваючи культуру і творячи її, тому культурна сутність людини є системостворювальним компонентом її цілісності.

Проаналізувавши різні підходи до визначення полікультурної компетентності як: а) сукупності знань, умінь і навичок які дають можливість засвоїти знань стосовно культури іншої країни б) як невід'ємної

умови інтеграції в інші культури в) як знання про багатокультурність у світі г) уміння та навички продуктивної взаємодії з носіями інших культур д) набір певних знань та умінь у сфері міжкультурної комунікації, ми визначаємо це поняття так:

Полікультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи - це багатоконпонентне особистісне утворення, професійно значущу якість особистості майбутнього вчителя початкової школи, що формується у процесі професійно-педагогічної підготовки на базі засвоєння теоретичних знань щодо своєрідності національної культури власної та іншої країн, трансформацію ціннісних орієнтацій, інтегрованих полікультурних умінь та навичок, які забезпечують толерантне ставлення до представників інших соціальних груп, національностей, релігійних конфесій під час міжкультурної комунікації та здатність вирішувати професійні завдання в умовах глобалізації мультикультурного соціуму.

На нашу думку, процес формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи є ефективним у процесі вивчення мови, адже саме мова забезпечує зв'язок між окремою людиною та ментальністю нації. Завдяки мові можливо не тільки віднайти цей зв'язок на сучасному етапі, а й прослідкувати його розвиток у ході всієї історії нації та суспільства. Усі елементи народної культури знаходять своє відображення у мові певного народу, яка є відмінною від інших саме через специфіку відображення в ній світу і формування мовної свідомості людини. Співвідношення мови та мислення, мови та культури, мови та мовлення стало провідною темою сучасних міждисциплінарних наук, а саме: лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики. Міграційні хвилі народів в рамках процесів глобалізації призводять до вимушеного співіснування різних націй, тому дослідження принципів міжкультурної комунікації є досить перспективним, оскільки дозволяють передбачити проблеми у спілкуванні людей різних етнічних груп і запобігти непорозумінню у процесі спілкування.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики досить ґрунтовно продемонстровані особливості концептуалізації світу мовою. Під час досліджень було виявлено суттєву різницю в способах концептуалізації в різних групах мов, підкреслюється, що люди, які розмовляють різними мовами, мають різні типи мислення і це не просто пов'язане з мовою, а зумовлене нею. Це дослідження Е. Сепира, Б. Уорфа, Х. Хойера і багатьох інших.

Результатом розвитку семантики виявились описи цілих семантичних полів чи фрагментів мовної картини світу, що представлені в літературних європейських мовах, а також порівняння цих полів у різних мовах (роботи Ю. Апресяна, дослідження А. Вежбицької, В. Гака, В. Санникова, Є. Яковлевої).

Мова відображає спосіб сприйняття світу, що притаманний певній нації. Значення, які виражені в ньому, складаються в певну систему поглядів, формують своєрідну колективну філософію, яка стає обов'язковою для всіх носіїв мови. Спосіб концептуалізації дійсності в кожній мові і універсальний, і специфічний, тому люди, які розмовляють на різних мовах, сприймають світ трохи по-різному, через призму своїх мов.

У результаті взаємодії людини з зовнішнім світом формуються його уявлення про цей світ, про різні сторони навколишньої дійсності, багатогранна багатомірна модель світу. Мовна картина світу створює знаковий образ дійсності, її інтерпретацію. Словесні образи речей і лінгвістичні моделі, що відображають специфічні особливості національної мови, доповнюють бачення світу. Вони стають одним із джерел пізнання, осмислення дійсності, сприяють відтворенню більш повної та всесторонньої картини навколишньої дійсності в свідомості людей [115].

Ми погоджуємося з В. Масловою в тому, що “мова – складова частина культури, яку ми успадковуємо, та водночас її знаряддя. Культура народу вербалізується в мові, саме мова акумулює ключові концепти культури, транслюючи їх у знаковому втіленні – словах. Модель світу, що створюється

мовою, є суб'єктивний образ об'єктивного світу, вона несе в собі риси людського способу світосприйняття, тобто антропоцентризму, який пронизує всю мову” [118, с. 67].

У процесі аналізу наукових розробок С. Пірошенко та В. Шиманської було визначено, що результатом сформованості полікультурної компетентності є здатність майбутнього вчителя: долати міжкультурні непорозуміння, конфліктні ситуації, стереотипи у стосунках, демонструвати різні стратегії поведінки для налагодження контакту з представниками інших культур; порівнювати не тільки мовні системи, але й національні культури, реалізуючи принцип полілінгвізму і полікультурності; спілкуватися з представниками різних етнічних груп, здійснювати міжкультурне спілкування; визначати зв'язки між мовою та культурою країни, мова якої вивчається, та навчати студентів їх бачити; визначати особливості виявлення національної специфіки в соціокультурній поведінці її представників; свідомо діяти в полікультурному середовищі, світі; вести діалог культур (національної, іншомовних) за наслідками вивчення рідної та іноземних мов; здійснювати міжкультурну комунікацію на підставі сформованих знань лексики з національно-культурним компонентом з метою досягнення взаєморозуміння; прогнозувати та розпізнавати соціокультурні проблеми, які призводять до помилкової інтерпретації фактів культури, крос-культурних конфліктів та брати відповідальність за усунення крос-культурного непорозуміння [138].

У сучасних концепціях процес вивчення іноземної мови розглядається як відображення культури відповідного народу, оволодіння іншомовною культурою в контексті засвоєння світових духовних цінностей, відбувається ознайомлення через мову з культурою країни, її традиціями, історією та сучасністю. Застосування лінгвокраїнознавчого підходу передбачає методичні прийоми подачі відомостей про країну. Ми вважаємо, що у процесі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів

початкової школи під час вивчення іноземної мови застосування даного підходу є невід'ємним.

У вітчизняній науці питання застосування та специфіку лінгвокраїнознавчого підходу вивчали Г. Глибоковський, О. Артюхова, А. Сабітова, О. Фадєєва, Н. Борисенко, О. Вітренко, Г. Гритчук, Г. Дармороз, О. Добринець, І. Іванова, О. Коваленко, Л. Мороз, О. Нестеренко, О. Самохвал, О. Попроцька, О. Тинкалюк, Н. Мойсеєнко. Зарубіжні вчені Ch. Gaitskell, A. Duff, A. Maley, Ж. Морсер, Н. Hammerly, G. Fisher та інші. Дослідники M. Byram, V. Esarte-Sames, G. Zarate, Ch. Kramsh, A. Wierzbicka, K. Pike, D. Hymes, N. Bonvillain досліджували питання мови як відображення культури народу. Лінгвокраїнознавчому підходу та створенню країнознавчо-орієнтованої методики викладання іноземних мов присвятили наукові роботи Н. Алмазова, М. Byram, Ю. Веклич, Є. Верещагін, Г. Гритчук, А. Daphi, Г. Колшанський, В. Костомаров, А. Maley, С. Ніколаєва, О. Попроцька, К. Разанова, М. Саланович, G. Hametrly, Н. Чаграк, Т. Швець та ін. Представниками *lingua-cultural approach* є I. Yoshkheteliani, D. Crimp, V. Laugale, L. Bukingham, A. Cicoure, B. Tomalin.

Лінгвокраїнознавчий підхід забезпечує вирішення комплексних завдань з вивчення національних стереотипів поведінки, ціннісних орієнтацій, специфіки культури іншомовної країни. За допомогою цього підходу відбувається реалізація принципу полікультурності та діалогу культур у процесі підготовки майбутніх педагогічних фахівців.

Як вважають Ю. Сичова та Л. Кибенко необхідність опанування іноземної мови в тісному зв'язку з культурою народу, мова якого вивчається, розглядається в сучасній методиці викладання іноземних мов як аксіома. Іноземна мова дає можливість глибше пізнати культурні цінності, які належать носіям мови, при порівняльно-зіставному аналізі студенти мають можливість краще пізнати свою рідну мову, розвинути світогляд та комунікативні здібності [167].

Застосування лінгвокраїнознавчого підходу в навчальному процесі забезпечує якісне підвищення пізнавальної активності студентів, розширює їх комунікативні можливості, сприяє створенню позитивної мотивації під час заняття, дає стимул працювати над мовою в цілому, виконує певну роль в виховному моменті, а саме він дає можливість формувати країнознавчу компетенцію, тобто навички та вміння аналітичного підходу до вивчення зарубіжної культури в порівнянні з культурою своєї країни, так як сприйняття зарубіжної культури відбувається завжди через призму власної [209].

В основі лінгвокраїнознавства лежать наступні методологічні принципи. Перший принцип – це *суспільна природа мови*. Єдність мови і національної культури реалізується в ряді функцій, з яких для лінгвокраїнознавства особливо важливі три, а саме: комунікативна функція – бути знаряддям передачі інформації від одного учасника акта комунікації іншому (ця функція при вивченні мови не може бути забезпечена, якщо в процесі навчання не будуть використані відомості про країну, оскільки саме вони нерідко визначають змістовний план як усної, так і писемної мови); культуроносна та накопичувальна. Другий принцип - *засвоєння людиною, що виросла в одній національній культурі, істотних фактів, норм і цінностей іншої національної культури*. Потрібно не тільки засвоїти інформацію про країну але й сформувати в нього позитивне відношення до неї. Третій принцип - формування позитивної установки до народу – носія мови, адже вивчення мов починається з метою зближення народів, тих, яких вважають гідними цього. Четвертий принцип втілює в собі вимоги *цілісності і гомогенності мовного навчального процесу*: країнознавча інформація має бути отримана з автентичних навчальних текстів. Для отримання образу природного культурологічного середовища, використовуються автентичні матеріали: справжні літературні, образотворчі, музичні добутки, предмети реальної дійсності (одяг, меблі, посуд) та їх ілюстративне зображення. Нерідко в цей перелік попадають одноразові, повсякденні матеріали, такі, як

афіші-оголошення, анкети, квитки проїзні і вхідні, вивіски, етикетки, меню, рахунки, карти, рекламні проспекти з туризму і т.д. Перераховані вище матеріали можна виділити в самостійну групу прагматичних матеріалів. Специфіка цих засобів полягає в тім, що вони забезпечують спілкуванню з живими, реальними предметами, стимулюють майже справжню комунікацію: учні як би проживають усі події, грають визначені ролі, вирішують проблеми (купівлі, екскурсій, вибору навчального центра і професії, заповнення анкет, вибору меню і т.д.).

Лінгвокраїнознавчий підхід до виявлення національно-культурної специфіки базується на існуванні позамовного компонента у значенні слова, який обумовлений екстралінгвальними чинниками [120, с. 5]. Дослідниками зроблено цілий ряд дуже успішних спроб осмислити, як у формі мовних знаків фіксуються культурні явища та характеристики. Лінгвісти керуються постулатом про те, що лінгвокультурне висвітлення мови є вивчення цієї мови у порівнянні з іноземною або рідною. Одиницями вивчення є реалії, тобто факти дійсності, що об'єктивно властиві цій етнокультурній спільноті, а національно-культурна специфіка лексики виражається у згадці позамовних реалій, що належать до фонових знань носіїв мови та є характерними для цієї культури. Те чи інше явище розглядається як культурно значуще і пояснюється із залученням відомостей з історії, міфології, фольклору [197].

Тому, ми погоджуємось із твердженням О. Попроцької, яка визначає, що “лінгвокраїнознавство – це аспект навчання іноземної мови який відображує національно-культурний компонент мовного матеріалу” [148, с. 112].

Представники напрямку вивчення соціальної обумовленості мови зосереджують свою увагу на дослідженні значення слова. Вони виходять з того, що слово є, перш за все, позначення, знак тієї чи іншої реалії дійсності і тому в його семантиці можна знайти, виділити деякий “екстралінгвістичний” зміст, який прямо та безпосередньо відображає культуру, яка обслуговується

мовою. Таким чином, саме через значення здійснюється зв'язок лексичних одиниць з позамовною дійсністю [14].

Як зазначає Н. Марченко, “лінгвокраїнознавчий підхід був сформований під впливом вирішення проблеми про співвідношення мови та культури, а з іншого боку його виникнення було обумовлене прагматичними передумовами: підходом до викладання іноземної мови як засобу спілкування, необхідністю вивчення мови у тісному зв'язку з культурою країни, яка обслуговується цією мовою” [117, с. 128].

Іншомовне слово є, перш за все, позначення, знак тієї чи іншої реалії дійсності і тому в його семантиці можна знайти, виділити деякий “екстралінгвістичний” зміст, який прямо та безпосередньо відображає культуру, яка обслуговується мовою. Таким чином, саме через значення здійснюється зв'язок лексичних одиниць з позамовною дійсністю. Визнаючи наявність “внутрішнього” змісту слова-знака, тобто факту, що слово-знак виражає наявність культурного компоненту.

У центрі уваги дослідників у галузі лінгвокраїнознавства є аспектом вивчення слова, що позначають реалії, властиві тій чи іншій країні і культурі, такі як географічні назви, назви національних страв, позначення традицій і соціальних інститутів, що не мають аналогів в інших країнах [137]. Увага до лексичних одиниць такого типу зумовлена, з одного боку, їх роллю у презентації культурних ідей, явищ, артефактів нації, а з другого, в їх верифікації. Більшість подібних одиниць позначають дискретні фізичні сутності і прослідкувати їх зв'язок з певною культурою дуже легко. Проте більш важливим є „те, що належить до матеріальної культури, соціальних ритуалів та інститутів, співвідноситься з людськими цінностями, ідеями, взаємовідношеннями, способом мислення про світ і власне життя у ньому” [137].

Дослідженню національно-культурного компоненту як складової семантики присвячено праці О. Зубач, О. Левченко, Н. Лугової, А. Мазаєвої, Є. Мазітової, В. Маслової, К. Мізіна, О. Остаповича, О. Пророченко,

В. Телії, Ю. Фірсової, О. Чікіної. Дослідження лексики у ракурсі представника культурних цінностей є виключно важливим. Ю. Веклич, спираючись на висловлення Е. Сепіра про те, що „вокабуляр - дуже чутливий показник культури народу”, назвала лексикон ключем до етносоціології і культурної психології [36]. Він дає можливість проникнути у сутність культури шляхом вивчення лексичної семантики. Мова - найкраще відображення людської культури і через вокабуляр можна знайти і ідентифікувати культурно специфічні концептуальні конфігурації, характерні для різних народів світу.

Особливу роль відіграють ключові слова, що мають здатність розкривати найбільш значимі концепти конкретної культури. Однією з ознак ключового слова є його частотність. Навіть якщо слова двох мов можна зіставити за обсягом значень, той факт, що одне з них суттєво є частотнішим у своїй культурі, імплікує несиметричність понять, що позначаються цими словами у різних культурах.

Для того, щоб розкрити культурний компонент значення лексичних одиниць, необхідно йти двома шляхами: 1) семасіологічним - від значення слова до відображеної у ньому культурної цінності; 2) ономасіологічним - від культурної цінності і культурних символів до того, як вони втілені у слові [121].

Особливо важливу роль має розкриття культурного компонента значення у ключових словах, що є відображенням культурно специфічних понять та співпадають на поверхні у своїх лексичних значеннях, але відрізняються культурними значеннями. Тому, розуміння культурного компонента значення подібних специфічних для конкретної культури слів є дуже важливим. Слова такого типу - це концептуальні знаряддя, які відображають минулий досвід конкретного суспільства. Концептуальна життєва перспектива особистості знаходиться під впливом таких важливих понять рідної мови [137].

Дослідження проблеми існування особливого компонента в значенні слова, що містило у собі інформацію про ту соціально-історичну дійсність, у якій існує і функціонує та або інша мова, ведуться лінгвістами вже протягом декількох десятиліть. Досить згадати роботи А. Ахманової, Г. Томахіна, які констатують наявність у семантиці слова “культурного” компонента значення [190]. Філолог Н. Комлев, уперше ввів у лінгвістику поняття культурно-історичного значення. Він висловив вперше думку про те, що відбиває предмет або явище дійсності визначеного соціуму, не тільки означає слово, але і створює при цьому деякий фон, що асоціюється з цим словом. Тому в його семантиці повинен бути деякий компонент, що фіксує саме даний соціальний фон, у якому слово існує [105].

Практика показує, що далеко не кожна семантична одиниця іноземної мови має свій відповідник у іншій мові. Нерідко для передачі змісту слова-поняття або більш глибокого смислового об'єднання – слова-символу потрібні інші перекладацькі прийоми. Наприклад, розгортання понять у систему суджень. „Взаєморозуміння в будь-яких умовах досягається тоді і тільки тоді, коли співпадають принаймні основні параметри системи ментальних моделей світу (тезаурусів)” .

У різних мовах використовують різні мовні символи для позначення одного і того ж явища, різні семантичні одиниці у різних мовах можуть мати відмінний семантичний зміст, в залежності від ментальних особливостей мислення та сприйняття. Наприклад, українське слово „собака” та англійське слово „dog” (собака), називають одну і ту ж тварину. Але в англійській мові це слово має більший семантичний обсяг, і тому несе більше смислів. В українській мові, шляхом порівняння, на людину переносять особливі характеристики цієї тварини, такі як відданість: „відданий, як собака”, злість: „злий, як собака”, почуття голоду: „голодний, як собака”. Англійське „dog” (собака) має більш широке семантичне значення, куди входять не тільки характеристики людських якостей, але й називання предметів, їжі, знаряддя праці, місця людини у групі, суспільстві, опису поняття часу. Наприклад, в

англомовній слово „dog” (собака) наступним чином співвідноситься з поняттями їжі: “spotty dog” - варений пудинг з коринкою, “hot dog” – бутерброд з сосискою, “dogs in blanket” – сосиски запечені в тісті; предметами: “dog” – гачок, вішалка, лапа (тех.), скоба, колодка, “fire dog” (скор. “dog”) – залізна підставка для дров у каміні; людськими якостями: “dog” – той хто стоїть на „шухірі”, “clever dog” - молодець, розумник, “lucky dog” - щасливчик, “yellow dog” – людина, яка не відстоює своїх принципів, боягуз, “dumb dog” – похмура, незговірлива людина; місце у групі, суспільстві, професія: “watch dog” – контролююча особа, яка слідкує за тим, щоб фірми, компанії не здійснювали протизаконних дій, “under-dog” – невдаха, переможена сторона, “top dog” – хазяїн становища, переможець, “big dog” – важна персона; часу: “dog’s age” – довгий час, “dog watch” – вахта з 2-4 годин ночі. Тобто, кожна мова має відмінності у своєму „образі світу”, який створився історично на основі культури, традицій, певного народу [68].

Серед лексичних пластів мови виділяється національно забарвлена лексика, яка пов’язана з реаліями певних країн (американізми, бритицизми, канадизми, австралізми тощо). Американізми віддзеркалюють особливості суспільно-політичної структури американського суспільства, його економіки та культури, побуту та звичаї американців, умови їх життя, позначають предмети і явища, специфічні для культури США, складають основну відмінність американського варіанта англійської мови від британського, австралійського та інших. Американізми включають в себе дві різні групи лексичних одиниць:

а) слова та стійкі словосполучення, які є локально маркірованими аналогами інших лексичних одиниць, що виражають ті ж поняття: амер. tuxedo – англ. dinner jacket; амер. mail box – англ. letter box; б) лексичні одиниці, що позначають предмети та явища, специфічні для американського варіанта англійської мови. Сюди належать слова, як prairie, skunk, mulatto, tomahawk, moccasin, wigwam, ranch, tornado, Coca-Cola, coyote, котрі не тільки широко використовуються в інших варіантах англійської мови для

позначення відповідних американських реалій, але і входять до інтернаціональної лексики.

Таким чином, слова-реалії є дуже своєрідною і разом з тим досить складною і неоднозначною категорією безеквівалентної лексики. Як мовне явище, яке найбільш пов'язане з культурою, ці лексичні одиниці швидко реагують на всі зміни в розвитку суспільства. У реаліях найбільш наочно проявляється зв'язок між мовою і культурою: поява нових реалій в матеріальному і духовному житті суспільства веде до виникнення відповідних слів у мові.

Мова передає здобутки духовної та матеріальної культури наступними поколіннями, виступає інструментом створення, розвитку та збереження культури. Специфічним засобом відображення світу носіями певної мови, в даному випадку, англійської є фразеологізми.

Аналізуючи семантику фразеологічних одиниць, ми визначаємо спільні риси у філософському розумінні людського життя, у моральних орієнтирах та цінностях різних народів: „He laughs best who laughs last”, („Сміється той, хто сміється останній”), „One cannot put back the clock”, („Не можна перевести стрілки годинника назад”), „What is fated to happen – must happen” („Що судилося – того не обійдеш”), „Time cures all things” („Час лікує”).

Фразеологія національної мови (стандартна і нестандартна) є відображенням життя даного народу, його побуту, культури, традицій, вірувань, міфів. Наприклад, “I’m from Missouri” - I’m skeptical by nature (я скептик за природою) дає нам зрозуміти, що у даному штаті дуже багато недовірливих жителів. Цей штат ще називають “Show – Me State” (штат недовірливих: ти мені покажи, тоді я тобі повірю).

Американська фразеологія відображає вкорінене у побутовій свідомості уявлення про те, що причина невдачі лежить у ліні, безвольності або недостатньо розвинених бійцівських якостях переможених, оскільки спочатку всі мають рівні можливості. Поширене в Україні гасло “головне –

не перемога, а участь” безглузде для американця, для якого навіть бути другим – образливо (“just second best“ – тільки другий).

Аналіз фразеологічного фонду американського варіанту англійської мови дозволяє виявити такі базові групи цінностей, зафіксовані у фразеології.

– агентивність: діяльність, винахідливість, працьовитість, активність, завзятість і стійкість у подоланні труднощів - to make the fur fly, to hoe one’s (own) row, to stand up to the rack.

– індивідуалізм: пріоритет особистості, рівність можливостей, “self – reliance” як незалежність, самостійність, опора на власні сили – no one knows the luck of a lousy calf, to cut one’s own fodder, to do from the shoulder.

– змагальність: орієнтація на успіх, прагнення до лідерства – to strike on, the longest pole knocks the persimmons”

– конформізм – необхідність відповідності прийнятим у суспільстві стандартам як мірила успішності – to cut the mustard, to kick over the dope bucket .

Виділені групи цінностей взаємопов’язані між собою і фразеологічні одиниці однієї лексико-семантичної групи можуть репрезентувати кілька цінностей.

Діахронічний аналіз фразеологічних одиниць, які репрезентують самосприйняття американців, дозволяє виділити важливі етапи формування американської ідентичності, як то цілі і цінності перших поселенців (the first father, a city upon a hill), зростання усвідомлення себе як єдиної групи, протиставлення всім іншим, розрив з метрополією (bloody back, King’s men, Liberty men), формування нації з культурними центрами і периферією (this country, Uncle Sam, Classic City). Затвердження власної цілісності як національно-культурної спільноти відбувається також через заперечення “чужого”, яке сприймається як погане, неправильне, шкідливе, оскільки може становити загрозу стабільності звичного укладу життя.

Отже, підводячи підсумки, можемо сказати, що фразеологія – це результат колективного досвіду народу, а фразеологічні одиниці – результат

креативної когнітивної діяльності людей – є складової мови у процесі динамічної категоризації та концептуалізації навколишньої дійсності як підсумок безперервного процесу пізнавальної діяльності людини.

Лексика літературної англійської мови містить стійкі словосполучення, що позначають різні предмети і явища, характерні для ареалів американського варіанту. Вони належать до внутрішньомовних запозичень. Сюди відносяться позначення ряду реалій, пов'язаних з державним і політичним ладом США, з її суспільним життям і соціальною структурою, з національними видами спорту, побутом тощо. Крім передачі лінгвокраїнознавчої інформації, фразеологічний фонд американського варіанту англійської мови відображає

базові цінності соціуму через аксіологічну складову значення.

Фразеологія як невід'ємна частина всіх реєстрів мови, поряд з експресивністю і образністю, характеризується наявністю потужного культурного пласту інформації, що демонструє бачення світу і особливості національної культури. Цей розділ мовознавчої науки оперує знанням про одиниці мови як знакової системи, здатної забезпечити повідомлення про світ. Фразеологічні одиниці – це стійкі поєднання лексем з повністю або частково переосмисленим значенням.

Найбільш специфічними з точки зору національно-культурної специфіки є фразеологізми, що містять особливу лінгвокраїнознавчу інформацію. Їх специфічність створюється в першу чергу за рахунок денотативного аспекту значення. До них можна віднести, наприклад, ті фразеологічні одиниці, які містять назви предметів національної культури (paddle one's own canoe), флори і фауни (tree the soon), прецедентні імена (California Bible, Honest Abe).

Однак глибинний зв'язок мови і культури виявляється в тих фразеологічних одиницях, які беруть участь у формуванні картини світу даного суспільства, передаючи важливу аксіологічну інформацію. У такому випадку оціночне судження, укладене в аксіологічній складовій значення, є

універсальним для членів соціуму – носіїв мови, відображаючи співставлення цінності об'єкта зі стандартами за якоюсь шкалою, що фіксує сформовані у суспільстві норми і уявлення про хороше і погане. Ці фразеологічні одиниці містять у собі базові метафори, коди культури, що відображають культурно-специфічний спосіб категоризації і членування дійсності, співвідносяться у плані змісту або плані вираження з ключовими словами культури, а також несуть інформацію про ціннісні установки суспільства в конкретну епоху.

Деякі фразеологічні зрощення розкривається в історичному плані. Наприклад, слова *baу*, *laquo* і *beck* - є архаїзмами і ніде крім даного вище фразеологізму не вживаються. Або, наприклад, вираз *to be all thumbs* історично склалося з виразу *one s fingers are all thumbs*. Подібне спостерігаємо у фразеологізмах *Kilkenny cats* (яке, мабуть, сходить до легенди про запеклу боротьбу між містами *Kilkenny* і *Irishtown* в XVII столітті, що призвело до їх розорення і *send smb. To Coventry* (у книзі Кларендона “*The History of the Great Rebellion and Civil Wars in England*” розповідається, що під час англійської революції в місті Ковентрі знаходилася в'язниця, в якій містилися засланці роялісти).

Фразеологія відображає довготривалий процес розвитку культури народу, фіксує та передає від покоління до покоління культурні настанови та стереотипи, кодує культурну інформацію та акумулює знання як про саму людину, її відношення до навколишнього світу, так і про сам навколишній світ. Так, наприклад, існують асоціації пов'язані з деякими тваринами в англійській лінгвокультурі. Наприклад, лисиця (лис) асоціюється з хитрістю та лукавством *sly as a fox / to play the fox*. Вовк символізує жорстокість, безжальність: *to throw someone to the wolves*. В англійській мові образ вовка набуває жартівливих конотацій *бабія* (лише в американському варіанті): *Wolf-Whistle* (схвальний свист чоловіків при появі привабливої жінки). Слово “ведмідь” у різних мовних ситуаціях набуває як позитивного, так і негативного забарвлення. Ведмедем називають міцну, сильну людину: *to be a bear punishment*, також це може бути людина незграбна, груба і нетактовна -

the one who plays the bear. Лев у світогляді англійців отримав виключно позитивні асоціації, адже протягом століть він є національною емблемою і символом Великобританії, що знайшло відображення в політичній метафорі “to twist the Lion's tail”, тобто зачіпати інтереси Англії. Він асоціюється з силою і хоробрістю “lion-hearted” (відважний, непохитний). Анімалізм мавпа набуває значення кривляки, гримасника: to ape / to play the ape / to monkey.

Постановка проблеми дослідження прислів'їв та приказок у лінгвокультурологічну аспекті стала можливою у зв'язку зі становленням теорії лінгвокраїнознавства, введенням поняття культурного компонента значення, яке представлено в роботі Е. Верещагіна, В. Костомарова [39, 25].

Лінгвокультурологічний аналіз прислів'їв і приказок нерозривно пов'язаний із зовнішніми чинниками: з історією країни, її культурою, побутом. Дослідження прислів'їв і приказок у лінгвокраїнознавчому аспекті, допомагає уточнити, а в ряді випадків встановити додаткові смислові відтінки прислів'їв з національно-культурної семантикою. У кожній прислів'я та приказки існує предметно-тематична область, поза якою їх в мові не використовують. У темах прислів'їв і приказок відбивається як історія народу, так і народний побут, і світоглядні поняття.

Між тим, враховуючи, що прислів'я і приказки містять в собі звід народної дослідної премудрості, має сенс проаналізувати весь цей звід з точки зору міститься в ньому, або, принаймні, виявити головні його складові і розглянути основні відображені в ньому концепти.

Прислів'я та приказки реагують на всі явища дійсності, відображають життя і світогляд народу у всьому різноманітті, вони передають побутові, соціальні, філософські, релігійні, морально-етичні, естетичні народні погляди. Головне призначення прислів'їв - давати народну оцінку об'єктивних явищ дійсності, висловлюючи тим самим світогляд. Їх тематика є безмежною. Вони визначають всі сторони життя людини, самі різні взаємозв'язки між різними явищами дійсності.

Таким чином, ми вважаємо, що одним з пріоритетних напрямків сучасної професійної педагогічної освіти є підготовка полікультурної особистості майбутнього вчителя, здатного до організації діалогу культур та засвоєнню традицій інших країн. Лінгвокраїнознавчий аспект сприяє пізнанню цінностей та традицій поведінки, побуту, етикету та особливостей культури, реалій, та інтеграції цих знань до національної світової культури і є ефективним підходом до формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Застосування лінгвокраїнознавчого підходу є одним із важливих підходів до формування полікультурної компетентності у професійній підготовці майбутнього вчителя, адже саме такий підхід забезпечує засвоєння національної та іншомовної культури, розвиток іншомовних комунікативних умінь, розширюють світогляд майбутнього вчителя початкової школи, який орієнтований на взаємодію в умовах полікультурного освітнього простору.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дисертаційного дослідження було визначено сутність та зміст полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, проаналізовано проблему формування означеної компетентності у сучасній педагогічній теорії та практиці.

Проведений аналіз проблеми формування професійної компетентності на сучасному етапі дозволив стверджувати, що цей процес є складним, динамічним і безперервним та вимагає урахування сучасних вимог полікультурного соціуму. Підвищення рівня компетентності майбутніх педагогів є актуальними завданнями сучасної вищої освіти.

Сучасний вчитель початкової школи має бути здатним до роботи в умовах полікультурного освітнього середовища та бути налаштованим на толерантні відносини. Тому, основною метою діяльності педагогічних

навчальних закладів на сучасному етапі є підготовка фахівця, зорієнтованого на особистісний і професійний саморозвиток, здатного здійснювати професійну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах, спрямовану на формування освітніх і духовно-культурних потреб в умовах полікультурного освітнього середовища, а також на формування системи педагогічних, гуманістичних і культурно-мистецьких цінностей. Як наслідок, в основу кардинальних змін у системі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів покладено певні методологічні засади, які визначають роль педагога як суб'єкта полікультурного середовища.

У контексті нашого дослідження було визначено, що основною метою педагога з реалізації полікультурної спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів є: організація навчально-виховного процесу, побудованого на основі діалогу культур; виховання поваги і формування інтересу до національних цінностей та особливостей інших народів, їх мови, традицій, культур; принцип творчої доцільності використання культурних цінностей.

У ході дослідження були обґрунтовані основні тенденції розвитку полікультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи, а саме глобалізацію культурно-освітнього процесу, відкритість до інших культур, формування мультиідентичності особистості, розуміння інтеркультурної перспективи навчально-виховного процесу.

Процес вивчення мови нерозривно пов'язаний із засвоєнням культури відповідного народу, його традицій та духовних цінностей. Лінгвокраїнознавчий підхід до вивчення мови забезпечує ознайомлення з фактами дійсності інокультурної спільноти, їх культурними звичаями, стереотипами поведінки. Культурно-значущим є аналіз специфічної національної лексики, виділення його екстралінгвістичного змісту. Семантичний аналіз слова дозволяє розкрити культурний компонент слова.

Аналізуючи семантику фразеологічних одиниць, було визначено спільні риси у філософському розумінні людського життя, у моральних

орієнтирах та цінностях різних народів, оскільки саме мова передає здобутки духовної та матеріальної культури наступними поколіннями, виступає інструментом створення, розвитку та збереження культури . Специфічним засобом відображення світу носіями певної мови було визначено фразеологізми, які відображають культурні настанови, акумулюють знання про саму людину та її відношення до навколишнього світу.

У процесі лінгвокультурологічного аналізу прислів'їв та приказок певного народу було визначено зв'язок із його світоглядом, культурологічними явищами, філософськими, релігійними, морально-етичними орієнтирами представника певної культури.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Структура полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

У світовому глобальному освітньому процесі формуються нова парадигма освіти, що є реакцією на виникнення сучасних соціокультурних реалій, в яких педагогічна дійсність відображається за допомогою нової мови науки. Виникає нова система наукових цінностей і пріоритетних цілей освіти, побудована на концепції особистості, заснованої на концептуальних ідеях природовідповідності, культуровідповідності та індивідуально-особистісного розвитку. У науковому лексиконі утвердилися такі поняття, як освітній простір, полікультурне освітнє середовище, освітні технології, толерантна свідомість та ін. Поступове утвердження в суспільній практиці принципів демократизації і гуманізації, створює умови для децентралізації управління суспільством і знаходить відображення в сфері освіти. Саме завдяки цьому стає актуальним завданням на сьогоднішній день сучасної вищої педагогічної освіти є підготовка майбутніх учителів до ефективної життєдіяльності в умовах полікультурного простору. Це обумовлено не тільки процесом глобалізації та інтеграції, а й соціально-психологічними особливостями людини. У зв'язку з цим, важливого значення набуває питання формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. На сьогоднішній день вчені по-різному визначають її зміст та структуру.

У своїй науковій роботі Н. Резнік стверджує, що “процес полікультурного навчання охоплює цілу низку аспектів: лінгвістичні

(навчання лексиці), прагматичні (правила поведінки обумовлені конкретною ситуацією та культурою), естетичні (що вважається прийнятним та ввічливим в одній культурі та відрізняється від норм поведінки іншої країни), етичними (що відображає моральні цінності), елітні (література, мистецтво даного народу). У зв'язку з цим, вона виділяє декілька параметрів, що визначають стратегію полікультурної підготовки студентів” [154, с. 26]. По-перше, слід чітко визначити, яка саме культура буде знаходитися в сфері підвищеної уваги (чи слід давати студентам лише країнознавчий матеріал, або ж звертати увагу на культуру поведінки). По-друге, важливо враховувати наявні умови у вузі для оволодіння студентами іншомовною культурою. По третє, необхідно визначити роль і місце рідної (національної) культури у процесі оволодіння культурою інших країн. Крім цього, Н. Резнік акцентує свою увагу на тому, що “культура – поняття багатогранне і неоднорідне, тому не можливо визначити чітких рамок її вивчення. Студент, на її думку, повинен володіти фоновими знаннями про країну, і йому необхідно надавати більше інформації про літературу, історію, видатних людей даної країни. Однак не треба забувати і про масову культуру людей, які живуть у цій країні ” [154, с. 25]

Полікультурна компетентність визначається як “обізнаність у контексті певних культур” [68], як “спроможність висловлювати власну думку у міжкультурній комунікації з урахуванням особливостей іншої культури” [174], як “уміння адекватно поводитись у процесі спілкування з представниками інших культур з урахуванням особливостей їхніх національних цінностей” [35], як “уміння застосовувати надбанні мовні знання та знання з культури інших країн у полікультурному середовищі у будь-якій мовленнєвій ситуації” [17].

Специфікою сучасної ситуації культурного світу є тісне зближення всіх народів земної кулі, що уможливорює діалог культур і наявність глобальних проблем, викликів існування суспільства, які можуть бути вирішені за допомогою представників усіх культурних середовищ. Глобальна загроза є як

однією з причин діалогу культур, так і мовою такого діалогу, фактором, який зближує його учасників, вказує на те спільне, що існує серед людей [91].

Дослідники вважають, що національно-мовний образ світу певним чином виявляється на різних мовних рівнях: в особливостях фонетичної організації та евфонічних засобах, доборі морфолого-словотворних одиниць. Однак найповніше він виражається у лексико-семантичній системі мови.

Як вважає Т. Семигінівська, процес спілкування є процесом комунікації, взаємодією людей, який здійснюється за допомогою механізмів мови, яка, у свою чергу пов'язана із світоглядом, який формується певною культурою. Вона зазначає, що культура – це набір мов для опису фізичної, соціальної та економічної реальності. На її думку небезпекою є можливість втрати різними культурами своєї індивідуальності, своєї специфіки, що неминуче призведе до втрати різними культурами своєї ідентичності. Тому, виникає потреба встановити відносини еквівалентності між різними культурами та визначити основу, яка б об'єднувала ці мови. Чим більше будь-яка дана культура задіяна в процесах інтеркультурної комунікації, тим вище стає її стабільність до міжкультурного діалогу, оскільки в комунікативних процесах такого типу культура збагатила змістом, частково запозичивши його у партнерів, частково формуючи з власного матеріалу для забезпечення більш ефективної інтегративної взаємодії [164].

І. Соколова та О. Івашко зазначають, що формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя передбачає подолання міжкультурних непорозумінь, конфліктних ситуацій і стереотипи у стосунках; демонстрування різних стратегій поведінки для налагодження (підтримки) контакту з представниками іншомовної культури; реалізація принципу полілінгвізму та полікультурності; спілкування з представниками різних етнічних груп, визначати зв'язки між мовою та культурою країни, мова якої вивчається та навчати учнів їх бачити; визначення особливостей національної специфіки в соціокультурній поведінці її представників; здійснення активного діалогу культур у процесі вивчення рідної та іноземних

мов; здійснення міжкультурної комунікації на підставі сформованих знань лексики з національно-культурним компонентом з метою досягнення взаєморозуміння з представниками інших національностей; сприяння врегулюванню міжособистісних відносин та національних конфліктів; ініціювання міжкультурних контактів з метою опанування цінностей, духовної спадщини культури, що вивчається, виступаючи водночас представником національної культури, а також культури етносу; вміння прогнозувати та розпізнавати соціокультурні проблеми, які призводять до помилкової інтерпретації фактів культури, крос-культурних конфліктів та брати відповідальність за усунення кроскультурного непорозуміння; виступати представником національної культури, усвідомлюючи себе полікультурним суб'єктом та активно діяти в полікультурному середовищі [176].

Компетентність як достатній рівень професійних умінь та навичок, які використовує фахівець визначають Н. Коломінський, С. Смирнов, Н. Тализіна, Є. Шиянова, Е. Шорт.

Також існує багато інших поглядів на це поняття, так наприклад, як вміння конструктивно діяти у змінних умовах (В. Дьомін), як досвід соціальної діяльності (Я. Цехмістер), життєвий, необхідний для розв'язання соціальних завдань і продуктивного здійснення життя (І. Єрмаков), готовність фахівця приймати оптимальні рішення завдяки наявності певних знань, умінь та навичок (В. Міжериков), якісний і результативний показник сформованості професійних знань та умінь щодо реалізації їх у діяльності (Б. Гершунський), специфічну здатність, необхідну людині для ефективного виконання конкретної дії у конкретній професійній ситуації, що охоплює специфічні предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за свої дії (Р. Джон), здатність особи реалізовувати знання і навички у новій ситуації (Н. Мілованова та В. Прудаєва), кваліфікаційну характеристику особи, що властива їй у момент включення у діяльність (О. Проворов, О. Смолянінова), або індивідуальну характеристику міри відповідності потребам професії (А. Маркова).

У своєму науковому дослідженні науковці І. Соколова та О. Івашко визначають такі динамічні та статистичні компоненти полікультурної компетентності як теоретичні знання, вміння та навички, риси, якості особистості, досвід та поведінка, мотиви, цінності, ідеали, готовність та здатність до діяльності в полікультурному середовищі [177].

Зарубіжний дослідник полікультурної освіти J. Banks визначає полікультурну компетентність як “знання, ставлення, уміння, необхідні для того, щоб функціонувати у різноманітному культурному середовищі” [231].

Дослідники Інституту інтеркультурної дидактики (Німеччина), вважають що полікультурна компетентність має три складові: знання (когнітивні аспекти), що включають в себе знання мов, знання про культуру країни, про культурний вимір / культурні стандарти / культурні процеси, знання про етноцентризм, знання процесів міграції та інтеграції, специфічні знання про культуру та концепції культури; здібності (емоційні /афективні аспекти), які включають в свій список спостереження, обізнаність, правильне розуміння ситуації, адекватність, саморефлексію, сприйняття іноземного світогляду, здатність змінювати свої погляди на майбутнє, здатність до співчуття, гнучкість, відкритість, толерантність, чутливість; навички (аспекти поведінки), які передбачають володіння стрес менеджментом, управління конфліктами, навички комунікації, вміння змінюватись, здатність інтегруватись в інше культурне середовище, вміння вирішувати критичні ситуації, невимушене спілкування, стратегії роботи з культурним шоком [147].

Визначення полікультурної компетентності у своїй науковій роботі також подає вітчизняна дослідниця І. Іванюк. Вона розглядає дану характеристику як сукупність знань з культур інших національностей та віросповідань, здатності та вміння змінювати своє ставлення, відносини та поведінку таким чином, щоб бути відкритим і гнучким до інших культур на практиці, мати готовність до толерантної та дружньої взаємодії з представниками різних культур і релігій [71, с. 28].

Зокрема, Є. Степанов розглядає полікультурну компетентність як інструмент прояву професійних якостей фахівця, які можуть повноцінно проявлятися за умов формування особистісних рис, затребуваних у будь-якій професії. Йдеться про такі чесноти, як чесність, справедливість, порядність, довіра, відповідальність, толерантність, культура міжнародного спілкування тощо. Саме вони, на думку вченого складають основу професійної поведінки фахівця [185, с. 113].

Вітчизняна дослідниця Г. Суткевич, вивчаючи проблему формування полікультурної компетентності майбутніх політологів, дійшла висновку, що впровадження культурологічного підходу з опорою на комунікативну методика є найбільш ефективним у процесі формування полікультурної компетентності. Важливо те, що формування полікультурної компетентності відбувається за умов адаптації до контексту національної та іншомовної культури. При цьому вивчення мови відбувається через пізнання культури, а культура пізнається через засвоєння мови [187, с. 170].

Крім цього Н. Величко у своїх наукових роботах займалась проблемою взаємозв'язку професійної та полікультурної компетентностей та дійшла висновку, що "професійна та полікультурна компетентності є складними особистісними утвореннями, які разом з іншими компетентностями (комунікативна, інформаційна, народознавча, навчально-пізнавальна тощо) включені до структури більш складної системної характеристики особистості – її загальножиттєвої компетентності, що формується протягом усього життєвого досвіду людини. Вчена виділяє наступні дві точки зору на співвідношення понять "професійна компетентність" та "полікультурна компетентність": з позицій першої – феномени професійної та полікультурної компетентності фахівця вивчаються як однопорядкові, рівнозначні, з другої – полікультурна компетентність вивчається як складова професійної компетентності педагога. Це пов'язано з розробкою нової освітньої парадигми та необхідністю реконструкції процесу навчання та виховання молоді з позицій суб'єкт-суб'єктних взаємин людей різних

національностей. Полікультурна компетентність розглядається авторкою як статичне особистісне утворення, яке має певну структуру (компоненти) і характеристики (зміст компонентів). Полікультурна компетентність розглядається також як “динамічне особистісне утворення. Формування полікультурної компетентності потребує розробки відповідних моделей або технологій, що є надзвичайно актуальним у сучасних умовах інтеграції суспільства” [37, с. 165].

Компонентами “Культурної компетентності” І. Юліанова вважає: когнітивний (багатоаспектні знання про країну, мова якої вивчається), афективний (почуття, що людина відчуває відносно культури), поведінковий (здатність діяти адекватно нормам життєдіяльності і традиціям країни).

На її думку, полікультурна компетентність містить у собі такі взаємопов’язані аспекти, як підготовку студентів до життєдіяльності у полікультурному суспільстві та їхню підготовку до організації освітнього процесу з опорою на ідеї полікультурної освіти.

Професійний зміст полікультурної компетентності вона пов’язує з вмінням діяти відповідно культурним особливостям суб’єктів педагогічної діяльності, зберігаючи при цьому власну культурну ідентичність; знанням психологічних особливостей сприйняття та поведінки особистості, обумовлених її культурною приналежністю; здатністю забезпечувати полікультурну спрямованість навчально-виховного процесу, прогнозувати, попереджувати та вмінням вирішувати міжкультурні конфлікти у колективі; визнання полікультурних особливостей професійного оточення і національно-релігійних, вікових та гендерних належностей та поважливе ставлення до них [218].

За останній час багато вчених присвячують свої наукові праці визначенню змісту полікультурної освіти, так зокрема С. Дрожжина визначає такі компоненти змісту полікультурної освіти:

- соціокультурне середовище (етнічний і конфесійний склад, установки та упередження; індивідуальні інтереси осіб до проблем

полікультурного суспільства в цілому або до окремих соціокультурних груп);

- соціокультурну ситуацію в регіоні, країні, світі, яка змінюється (процеси зближення країн, етнічних і конфесіональних груп, розвиток конфліктів та їх причини);
- етнічні та соціальні особливості регіону (причини компактного проживання етносів, провідні форми їх господарської діяльності);
- методологічні, методичні та особистісні можливості як окремого педагога, так і всього педагогічного колективу освітнього закладу [66].

У сучасній педагогічній науці на сучасному етапі спостерігається активне дослідження структури полікультурної компетентності серед вчених.

Так, наприклад А. Соколова та О. Івашко, які досліджують формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів-філологів, розглядають структуру полікультурної компетентності як “сукупність динамічних і статистичних компонентів”, а саме теоретичних знань, вміння та навичок, рис, якостей особистості, досвіду та поведінки, мотивів, цінностей, ідеалів, готовності і здатності до діяльності в полікультурному середовищі. Також вони виокремлюють взаємодію двох контекстів: культурного та соціального. Автори вважають, що “контекст культури передбачає знання реалій, загальних для народу-носія, а соціальний – знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні, мова якої вивчається”. Враховуючи вищезазначене, ними було визначено поняття полікультурної компетентності, як здатності до національної самоідентифікації, готовності вести діалог культур (національного та іншомовного), застосовуючи, при цьому різні стратегії поведінки, долаючи міжкультурні непорозуміння, конфліктні ситуації, стереотипи в стосунках із представниками різних культур для уникнення міжнаціональних конфліктів, досягнення компромісів і налагодження співпраці [177].

Дослідженням формування полікультурної компетентності у курсантів займалася О. Зеленська. Вона визначає полікультурну компетентність як “комплекс знань і способів полікультурної комунікативної поведінки в сукупності з особистісною готовністю до здійснення цієї діяльності”. Вчена характеризує особистісно-психологічний стан людини, який виражається у теоретичній і практичній готовності до полікультурної комунікації як особливого виду спілкування, що виражається у багатоплановому процесі встановлення, підтримки та розвитку контактів між представниками різних культур, породжений зовнішніми ситуаційними та внутрішньо особистісними потребами у спільній діяльності. В умовах полікультурної комунікації, яка є способом існування носія певної культури в її взаємозв'язках з оточенням, полікультурна компетентність забезпечує особистісну готовність до організації толерантних і конструктивних взаємовідносин між представниками інших культур. На думку вченої, полікультурна компетентність має такі структури: когнітивна складова полікультурного спілкування, яка передбачає психічні процеси пізнання зовнішнього середовища, самопізнання внутрішнього світу; комунікативно-діяльнісний компонент, змістом якого є конкретні відкриті дії стосовно партнерів полікультурної взаємодії, а саме: здатність до взаємодії з представниками інших культур, здатність до підтримки спілкування, отримання, переробка та передача іншомовної інформації інформації, вміння ефективно працювати в полікультурній групі. Емоційно-аксіологічний компонент складає вольову сферу особистості (міра конфліктності, особистісна емоційність, чуткість, задоволеність від міжкультурної комунікації) [70].

Дослідниця полікультурної компетентності І. Васютенкова в основі полікультурної компетентності виділяє наступні структурні елементи: професійний компонент – культура спілкування, інформаційна, рефлексивна і методична культури; культурологічний компонент – знання і розуміння рідної та іноземних культур, культури спілкування зетнофорами (культура

безконфліктногоспівіснування); особистісний компонент представлений сукупністю якісних характеристик, які виражають моральну позицію особистості і пронизує усі структурні елементи полікультурної компетентності [35].

Вченою Л. Даниловою було доведено, що формування полікультурної компетентності є успішним та сприяє освітньому процесу за умови забезпечення: збагачення текстової діяльності та поетапної реалізації ідеї діалогу культур, побудови комплексної програми формування полікультурної компетентності студента, що включає в себе мовні освітні проекти, побудовані з урахуванням професійних інтересів студента; створення атмосфери, яка є максимально наближеною до реальних комунікативних умов. Формування полікультурної компетентності – це процес, що свідомо організується та керується.

Структура полікультурної компетентності, включає в себе мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і емоційний компоненти та визначає здатність суб'єкта орієнтуватися в соціокультурному просторі. Мотиваційно-ціннісний компонент включає в себе ціннісні установки, ставлення до майбутньої професії як до певної цінності і потреби особистості у саморозвитку власної полікультурної обізнаності; когнітивний компонент – сукупність знань студента про сутність культури, шляхи і методи самовиховання полікультурної компетентності, спроможність до узагальнення і систематизації знань; діяльнісний компонент – спроможність до міжкультурної комунікації з носіями іноземної культури, рефлексія своєї поведінки; емоційний компонент учена розглядає як сприйняття співбесідника, позитивна оцінка соціальних явищ [60].

На думку І. Пескова, інтегральними компонентами структури полікультурних компетенцій є знання про полікультурну реальність, емоційно-ціннісне ставлення до явищ полікультурного середовища, культура поведінки в культурному суспільстві [134].

Питанню полікультурної компетентності приділила увагу у своєму дослідженні О. Щеглова, яка визначила полікультурну компетентність як комплексну особистісну якість, що формується в процесі професійної підготовки на основі толерантності, що характеризується свідомістю власної полікультурної ідентичності, що й проявляється в здатності розв'язку професійних завдань конструктивної взаємодії із представниками інших культурних груп [127].

Білоруська дослідниця М. Ситникова вважає, що полікультурна компетентність містить у собі знання про культурне середовище, представників інших національностей, особливості ціннісних ієрархій, що визначаються різними соціумами, оскільки єдність системи цінностей є фактором, що поєднує людей і консолідує їх зусилля щодо побудови демократичного суспільства, котре ґрунтується на повазі представників різних культур та носіїв різних ідеологій [212].

І. Кушнір виділяє когнітивний, аксіологічний, креативний і практичний компоненти. У складі когнітивного компоненту є знання історії, звичаїв, культури іноземної держави. Аксіологічний компонент містить знання про систему інших цінностей, їхній зв'язок між соціальними, культурними чинниками. Креативний компонент розглядається як формування в особистості певної ієрархічної ціннісної системи відношень і ставлень, яка ґрунтується на повазі і толерантності [103].

На думку Л. Гончаренко, А. Зубко, В. Кузьменко полікультурна компетентність педагога – це не лише здатність жити й діяти в багатокультурному середовищі, а ще й теоретична й практична готовність до здійснення своєї професійної діяльності в такому суспільстві [51].

Основними компонентами структури полікультурної компетентності є: полікультурна грамотність, уміле використання знань, умінь і навичок полікультурності у педагогічній діяльності. О. Щеглова розглядає полікультурну компетентність у структурі таких компонентів: когнітивному – опанування культурно-історичного досвіду, володінням цінностями

світової культури; ціннісно-мотиваційному, а саме готовності майбутнього фахівця до реалізації міжкультурної комунікації та діяльнісноповедінковому – здатність вирішувати професійні завдання шляхомвзаємодії із носіями різних етнокультурних властивостей [212].

Р. Кравець було визначено полікультурну компетентність як “інтегративне утворення, яке представлено єдністюкогнітивно-гносеологічного, мотиваційно-ціннісного, особистісного та операційно-дійового компонентів, що уможлиблюють налагодження продуктивної міжкультурноївзаємодії з представниками інших народів, етнічних та культурних груп” [96, с. 84].

У науковій роботі “Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів” Л. Перетяга визначає полікультурну компетентність як “складне, багатокomпонентне особистісне утворення. Вона доводить, що полікультурна компетентність формується за успішних умов забезпечення інтеграції полікультурної інформації із основним програмовим матеріалом навчальних предметів та забезпечення взаємозв’язку навчальної та поза навчальної діяльності” [132, с. 13].

Важливого значення у змісті полікультурної компетентності набуває питання ціннісного відношення до іншої культури. Процес міжкультурного діалогу, який оснований на системі цінностей іншомовної та рідної культур, що є великим потенціалом розвитку полікультурної особистості.

Поняття ціннісного відношення до іншомовної культури це - інтегративна якість особистості, зі стійкою мотивацією до розширення культурного досвіду, яка здатна зорієнтуватися у багатогранних культурних цінностях та синтезувати їхній збагачений потенціал, формуючи при цьому свою систему цінностей, свій національний образ та обирає спосіб творчої самореалізації у полікультурному освітньому просторі [14].

Основні положення, які закладені у систему формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, можна сформулювати наступним чином:

- опанування студентами теоретичного матеріалу стосовно культурних традицій інших народів світу під час аудиторної та поза аудиторної діяльності;
- створення освітнього середовища в умовах вищого навчального закладу для формування полікультурної спрямованості особистості студента;
- цілеспрямованість та єдність стратегії підготовки у полікультурному контексті;
- практична значимість теоретичних положень для майбутньої професійної діяльності;
- опора на самоосвітню діяльність студента, його особистісні якості в умовах полікультурного соціуму;
- активне використання арсеналу програмного забезпечення, новітніх методів під час навчання для формування полікультурної компетентності особистості студента;
- створення ситуацій для формування навичок роботи в полікультурному соціумі;

Проаналізувавши компонентні складові полікультурної компетентності інших дослідників, ми визначаємо наступну компонентну структуру полікультурної компетентності майбутніх вчителів початкової школи:

Семантико-когнітивний компонент передбачає засвоєння знань про поліетнокультурне українське суспільств з усіма проблемами, які породжує багатокультурність; притаманну кожному етносу, нації, культурі самобутності; утвердження культурних досягнень для повноцінного функціонування народу на кожному історичному етапі; визначення національної ідентичності поміж іншими народами, що є своєрідною регуляцією соціокультурних процесів; головного інтегруючого індикатору національних процесів - проблематики міжнаціональних (міжетнічних) відносин. Важливу роль відіграє засвоєння системи моральних норм і цінностей людства, які дозволяють особистості зберегти власну самобутність, самоідентифікувати себе із духовним досвідом етнічної

спільноти, засвоїти цивілізаційно-інноваційні цінності та не втратити індивідуальної особливості.

Важливим етапом є визначення понять про конфлікти (типи конфліктів, їх наслідки, шляхи їх вирішення, стратегії розв'язання,) й суперечності, які нерідко виникають у суспільстві; усвідомлення небезпеки відсутності діалогу. Відмова від діалогу легко обертається в стереотипне сприйняття інших людей, породжує взаємні підозри, тривогу і напруження в суспільстві, робить у всьому винними представників національних меншин і сприяє розвитку нетерпимості й дискримінації. Зрив діалогу в суспільстві чи між суспільствами може призвести в окремих випадках до надзвичайних ситуацій, дати можливість певним групам звернутися до екстремізму, а то й тероризму.

Як наслідок, формування положення, що Україні, як і багатьом країнам світу, притаманна історична багатокультурність, яка є моделлю сучасного європейського суспільства. Характерною відмінністю українського середовища є майже повна безконфліктність на етнічному, національному, релігійному чи культурному ґрунті. Взаємодія і діалог різних культур є історично природними і традиційними явищами. Мова часто виступає перешкодою для міжкультурного діалогу. Вивчення мови допомагає запобігти складанню стереотипних уявлень про інших людей, пізнати інші культури. Вивчення мови допомагає усвідомити соціальну і культурну ідентичність, адже мова, яка побутує в того чи іншого народу, відображає ті реалії, що закарбовані у свідомості цього народу. Для народів, які живуть на різних територіях і в різному культурному оточенні, певні реалії можуть суттєво відрізнятися. При цьому приналежність до людського роду неодмінно веде до виникнення у свідомості різних народів і спільних понять. Основним елементом семантичного поля є слово як будь-яка сукупність змістових одиниць, пов'язаних із одним і тим самим фрагментом дійсності, що охоплює будь-яку галузь людського досвіду. У такому трактуванні семантичне поле є віддзеркаленням мовної картини світу конкретного носія

мови, надає можливості аналізу системи орієнтацій, що представлені в різних культурах, вивчення культурного досвіду; аналізу моделей, засобів і принципів соціокультурної комунікації, схем інформаційного обміну; дослідження ієрархії цінностей, стратегій і стереотипів поведінки людей, процесів соціалізації, ціннісно оцінювати соціокультурний досвід.

Мотиваційний компонент відображає природну потребу студента в збагаченні власного досвіду знаннями про культуру інших народів, оскільки загальнокультурна компетентність є тією культурологічною основою, яка об'єднує всі вияви високоморальних якостей людини, незалежно від її соціального та національного становища. Одним із вагомих чинників соціального життя індивіда є взаємодія освіти і культури, що становить підґрунтя для формування його загально-культурної компетентності. Це вимагає розуміння культур різних народів, їх національних традицій, особливостей мультикультурного світу та вміння жити в ньому; потребою підвищення конкурентоспроможності фахівців, їхньої адаптованості до сучасного світу; переорієнтацією на фундаментальні цінності світової культури в поєднанні зі збереженням національної самобутності у зв'язку з інтеграцією України у полікультурний простір.

Усвідомлення важливості толерантного відношення до особливостей інших культур та їх представників є невід'ємною ознакою полікультурного суспільства; формування мотивації до міжкультурної взаємодії як індивідуальної форми взаємовідносин людей різних національностей, культур у процесі якої відбувається обмін думками, ідеями, досвідом, почуттями, яка залежить від рівня культурного розвитку, толерантності особистості, її вміння організувати комунікативну діяльність у формах, визначених мораллю суспільства. Полікультурна взаємодія також визначає мовленнєву культуру, етикет, етнопатію, доброзичливість, повагу до людської гідності, спрямованість особистості на розв'язання міжкультурних проблем.

Формування мотиваційно-ціннісного компонента передбачає також організацію навчально-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів, активізацію пізнавальних процесів зацікавленості інокультурними аспектами життя, орієнтацію на усвідомлення особистісних цінностей, розвиток особистісного досвіду в якому, поряд з досвідом оволодіння й реалізації знань, способів діяльності, присутній досвід пошуку сенсу, вибору, відповідальності, вольової регуляції як основи глибокої осмисленої активної полікультурної позиції. Формування особистої відповідальності за полікультурне навчання й виховання учнів, тісно пов'язане з переорієнтацією особистісних цінностей, оскільки система особистісних цінностей є головний регулятор діяльності і ставлення людини до полікультурної освіти. Усвідомлення важливості мови як основи духовної культури нації.

Комунікативно-діяльнісний компонент формує здатність протистояти конфліктам з представниками інших культур, толерантне відношення до інокультурних відмінностей, розвинуті навички міжкультурної комунікації в контексті полікультурних відносин, що сприяє виявленню картини світу народу, його способу життя, є індикатором розвитку культури, демонструє здатність транслювати свої цінності в інші культури; виступає як ціннісно-нормативний регулятив культурної діяльності, відрізняє одне суспільство від іншого, сприяє його інтеграції і перетворює на культурну самобутність; виступає генератором смислів культури, елементом формування, відтворення і трансляції культури як у цілому, так і її складових. Вона закріплює у вигляді символів, знаків та мовного вираження культурного і суспільного значення, створює семіотичний простір, який забезпечує взаємопроникнення і відкритість культур і виступає умовою свідомої діяльності людей та їх взаємодії. Важливе значення при цьому має символічна форма міжкультурної комунікації, яка виступає механізмом пам'яті культури. Здатність однієї культури освоювати досягнення іншої – одне з джерел життєдіяльності. Діалог культур – це потреба у взаємодії, взаємному збагаченні. У діалозі культур передбачається

взаєморозуміння, а взаєморозуміння передбачає тотожність. Діалог культур можливий лише на основі взаєморозуміння, але разом з тим – на основі індивідуального у кожній культурі. Діалог культур можливий лише на основі певного наближення кодів, наявності чи виникнення загальної ментальності. Необхідність діалогу культур є умовою самозбереження людства а соціокультурна зумовленість мови дає змогу встановити факти культури народу, що в міжкультурному діалозі сприяє кращому взаєморозумінню і правильній інтерпретації діяльності особистості.

Ціннісно-рефлексивний компонент забезпечує усвідомлення культурних особливостей своєї держави, її приналежності, знання культури свого народу і прагнення дотримання традицій, розуміння правил взаємодії людей у сім'ї, суспільстві; прагнення безконфліктного проживання з іншими народами, необхідності активної життєвої позиції щодо негативних проявів у соціумі, моральних, духовних та історико-культурних цінностей, високої мовної культури, толерантного ставлення до історії та культури інших народностей, які проживають в Україні та інших державах; потреби у збереженні та примноженні духовного й матеріального багатства українського народу, власної віри у духовні сили народу, його майбутнє.

Активізує процес усвідомлення потреби у професійно-педагогічному удосконаленні, а саме розвиток полікультурної компетентності, самоорганізацію у передачі досвіду свого покоління, культурних цінностей свого народу, саморозвитку у вивченні та дослідженні культурних відносин між державами, прояву інтересу до причин конфліктних відносин між народами та пошуку шляхів їх подолання; дає можливість проаналізувати помилки у контексті діалогу культур, регулювати, контролювати свою поведінку та усвідомлювати її значення для інших людей.

Таким чином, нами були подані основні положення полікультурної освіти, проаналізовано та визначено компонентну структуру полікультурної компетентності.

2.2. Педагогічний потенціал полікультурного освітнього середовища

В наш час освіта є полікультурною і спрямована на всебічний розвиток майбутніх фахівців. Реалізація підростаючим поколінням своїх високих потенційних можливостей зумовила потребу в підготовці високопрофесійних учителів здатних осмислити власну культурну спадщину у її взаємозалежності з іншими культурами, включаючи розвиток поваги до відмінностей, зумовлених аспектами власне культури, релігії, етнічного походження, національності, соціального статусу, психофізичних можливостей або їх обмеженості, пізнати власну культуру у ширшому загальносвітовому контексті у спосіб, що дозволяє розуміти і поважати інших людей, які відрізняються за тими чи іншими ознаками, та співпрацювати з ними для розбудови кращої культурно різноманітної і рівноправної світової спільноти.

В умовах розбудови демократичної держави та в контексті міжнародного співробітництва зростає роль міжкультурної взаємодії, яка переносить нас у зовсім інший мовний та культурний простір. Сучасні умови розвитку полікультурного суспільства спонукають усіх учасників міжкультурної взаємодії до толерантного відношення до представників інших культур. Виділення широких гуманістичних цілей вітчизняної освіти природно спричиняє висування на перший план загальнокультурного й духовно-морального розвитку й виховання особистості. Відтак завданням вищої школи України є не лише підготовка спеціалістів відповідного профілю, а й формування особистості громадянина, свідомого учасника державотворчих, а також світових процесів. Виховання “людини культури” – кінцева мета навчального процесу, запорука й умова формування професійної компетентності студента, реалізація його в суспільстві як особистості й фахівця.

Під час педагогічної підготовки майбутній фахівець перебуває під впливом цілого комплексу мотивів, одні з них є домінантними, інші –

підпорядкованими, одні – усвідомленими та неусвідомленими. Серед мотивів, що спонукають навчатися, психологічно найвагомішими є потяг до знань та інтерес до процесу їх набуття. Кожен студент є не стільки об'єктом, що потребує впливу, скільки як особистість, що інтенсивно розвивається в процесі навчальної діяльності. І для того, щоб займати активну позицію в процесі навчальної діяльності, він повинен мати потужні джерела мотивації до навчання. Теорія мотивації впливає з необхідності будувати педагогічний процес таким чином, щоб його методика орієнтувалася на якомога глибше проникнення у внутрішній світ. В основі теорії й практики мотивації лежить *оптимістична гуманістична концепція*, зорієнтована на великі потенціальні здібності й можливості. Вона ґрунтується на тому положенні, що саме спонукальна, а не примусова сила навчання й виховання здатна перетворити особистість з об'єкта впливу педагогів на суб'єкт особистого розвитку.

Стимули являють собою такі чинники поведінки людини, які сприяють усвідомленню нею своїх потреб і на основі відповідних мотивів та орієнтації допомагають вибору найцінніших із них в соціальному та особистісному плані. Процес мотивації передбачає: морально-психологічну стимуляцію навчальної діяльності; прагнення людини домагатися успіху в різних видах діяльності; пошук відповідей на запитання “чому?”, “навіщо?”, “заради чого?”

Ще однією психологічною передумовою формування полікультурної компетентності ми вважаємо діяльнiсну *самореалізацію особистості в полікультурному освітньому просторі*, де поняття “самореалізація” визначається, як здатність особистості реалізувати себе, спираючись на власний потенціал, використовуючи для цього зовнішні, та знаходячи внутрішні ресурси. Це постійне прагнення людини до повного розвитку власних вроджених можливостей, найважливіший мотив, мета людського буття. Реалізація людиною власних буттєвих цінностей та смислу свого існування в освітньому просторі, відповідно до внутрішнього світу

особистості, її глибинних інтересів, ціннісних орієнтацій та установок здійснюється через власні зусилля, співдіяльність і співтворчість з іншими людьми, соціумом і світом, через успішне опанування рольових функцій в різних формах діяльності, що конструюють освітній простір [18].

Самореалізація розглядається як системне психологічне утворення, основна характеристика поступу особистості в освітньому просторі. Особливістю феномену самореалізації є опосередкований характер прояву через ефекти і результати діяльності, через зміни в особистості, які проявляються в діяльності. Розуміння і пояснення цього феномену в системі діяльнісного підходу дозволяє прослідкувати процес самореалізації через систему діяльнісних конструктів та психічних новоутворень особистості, відкриває можливості пізнання психологічної структури самореалізації і внутрішніх механізмів взаємодії її окремих характеристик.

У процесі теоретичного аналізу ми визначили, що *професійне самовизначення* є також ваговою психологічною переумовою формування полікультурної компетентності. Так, на думку О. Бабелюк особистісними передумовами успішності самовизначення є такі якості як рефлексивність, самостійність, інтернальність, соціальний інтелект, мотивація досягнення [12, с. 8].

У процесі професійного становлення майбутньої полікультурної особистості майбутнього вчителя початкової школи важливою характерною особливістю є *емпатійність*, оскільки вона є раціонально-інтуїтивною формою відображення іншої тлюдини, яка дозволяє подолати її психологічний захист і збагнути причини і наслідки реакцій з метою прогнозування та адекватного впливу на її поведінку [14].

Виходячи з досліджень Л. Бодальова, Т. Гаврилової, А. Петровського, І. Юсупова можна визначити, що емпатія – психічний процес, спрямований на моделювання внутрішнього світу переживань людини. Це сукупність соціально-психологічних здібностей індивіда, за допомогою яких ця властивість розкривається як об'єкту так і суб'єкту взаємодії. У ряд таких

здібностей входять: здатність емоційно реагувати на співпереживання іншого, здатність розпізнавати емоційні стани іншого і подумки переносити себе у стан іншого, здатність використовувати способи взаємодії, що полегшують страждання іншої людини [26].

Проаналізувавши важливість полікультурної особистості в умовах сучасності, її здатності перетворювати себе і навколишній світ, проаналізувавши *теорії “Я-концепції” та самосвідомості* ми спираємося на структуру В. Аверіна, який виділяє наступну структуру самосвідомості: ”Я-ідеальне“, тобто бажані якості особистості, ”Я-минуле“, тобто сукупність уявлень про своє минуле ”Я“ та ”Я-майбутнє“ – сукупність уявлень про себе в майбутньому [4].

Ми вважаємо, що у процесі ефективної підготовки майбутнього фахівця невідомою складовою є знання про закономірності розвитку особистості, про особливості *переходу цінностей суспільства в індивідуальні цінності*. Як відомо, одним з найважливіших утворень у структурі спрямованості особистості стосовно ставлення її до об'єктів соціального оточення є *ціннісні орієнтації*. Дослідження сутності та функцій ціннісних орієнтацій, описуваної поняттям *диспозиційної системи особистості*, яка є одним з істотних регуляторів поведінки особистості і яка формується в процесі її діяльності за допомогою відображення і присвоєння соціальних цінностей, з точки зору генезису і виконуваних функцій цінності мають соціальну природу.

Індивідуальна система цінностей має ієрархічну структуру. Поряд з іншими факторами, цінності зумовлюють становлення диспозиційної системи особистості. У дослідженнях зарубіжних і вітчизняних авторів (А. Донцов, Д. Леонт'єв, А. Ajzen, М. Fishbein; G. Rokeach), що займаються проблемою диспозицій, в основному розглядаються характеристики соціальної установки. Структурний рівень, функціональний аспект процесу орієнтації теоретично визначався на основі провідних психолого-педагогічних положень про особистість як суб'єкт ціннісного освоєння

дійсності. Орієнтація є процесом особистісного розвитку, в якому формування, зміна, інтеграція її компонентів веде до більш високої цілісності поетапно. Накопичення компонентів розвитку, їх збереження, збагачення і реорганізація, розчленування їх функцій, ієрархія та інтеграція забезпечують виникнення нових структурних утворень і нових функцій ціннісного “Образу світу”, Образу “Я”, “Образу майбутнього”.

Нам імponує думка К. Абульханової-Славської, яка зробила спеціальну спробу розрізнення особистісних змін і розвитку особистості. Розглядаючи особистість як стійку систему характерних для неї відносин, вона вважає, щорозвиток особистості пов'язаний цілком з основними відносинами; ці відносини відносно стабільні, складають “ядро” особистості. Зміна особистості в процесі її життєдіяльності відбувається як під впливом часу, обставин і “критичних”, “поворотних” подій в житті людини, так і під впливом розвиваються сутнісних сил самого суб'єкта [3].

У такому процесі зміни особистості процес орієнтації представляє собою ряд фаз.

1 фаза - присвоєння цінностей суспільства особистістю. Вона забезпечує створення ціннісного “образу світу”. На цій основі відбувається формування ціннісного ставлення до явищ навколишньої дійсності, відбувається становлення і розвиток ціннісних орієнтацій особистості в усіх сферах її життєдіяльності. Теоретичним обґрунтуванням вичленування цієї фази процесу орієнтації служать дослідження з проблеми формування переконань.

2 фаза - перетворення особистості на основі засвоєння цінностей. Це такий період у розвитку процесу орієнтації, коли особистість зосереджує увагу на собі, відбувається самопізнання, самооцінка, формується образ “Я”. На цій стадії в процесі розвитку ціннісного ставлення до світу вплітається самосвідомість, процес набуває якісно нові характеристики: переоцінка цінностей, їх більша диференціація, стабілізація. Теоретичним підґрунтям

для висунення і обґрунтування цієї фази орієнтації служить психологічна теорія “Я-концепції”.

3 фаза - прогноз, проектування, що забезпечує формування “образу майбутнього”. На цій стадії розвитку процесу орієнтації відбувається узгодження, систематизація і вибудовування ієрархії, власної шкали цінностей, системи ціннісних орієнтацій особистості. Поглиблення ціннісного ставлення до навколишньої дійсності і процес орієнтації набуває нові характеристики - просторово-часову тривимірність, ціннісні орієнтації і самосвідомість спрямовуються в майбутнє - формується життєва перспектива.

Загалом процес орієнтації може бути представлений як змінний у часі життєвий простір, у якому особистість будує, набуває певної “траєкторії свого руху” згідно орієнтирів: цінностям зовнішнього світу і цінностям самопізнання, самооцінки, саморозвитку. Вибір життєвої мети, планів, перспектив людина здійснює на основі пізнання обставин і самого себе, постійно оцінюючи, порівнюючи і зіставляючи і себе, і інших людей, звертаючись у минуле, живе в сьогоденні, орієнтуючись на майбутнє. Ціннісні орієнтації особистості, таким чином, забезпечують стрижень, основоположний вектор, що визначає вчинки, поведінку, діяльність особистості.

У цьому контексті важливим завданням професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи є врахування педагогічного потенціалу полікультурного компоненту професійної підготовки, передача повноцінних уявлень про культурне та мовно-культурне різноманіття сучасного українського суспільства, а також внесок інших культур в українську історію і знань про мови й переконаність у цінності культурного різноманіття; виховання у представників усіх національностей взаємного розуміння, поваги й терпимості, здатності до міжетнічного й міжкультурного діалогу; подолання комплексів культурної меншовартості [11].

Процес такої підготовки відбувається у полікультурному освітньому середовищі. Найважливішою умовою реалізації полікультурної освіти є використання потенціалів полікультурного навчально-виховного середовища й соціокультурного оточення з метою взаємозбагачення, взаєморозуміння суб'єктів освітнього процесу, задоволення пізнавальних, культурних, освітніх інтересів і потреб студентів, виховання їх у дусі миру.

Полікультурне навчально-виховне середовище вищих навчальних закладів на думку О. Гриви, представляє собою “духовно насичену атмосферу міжособистісних контактів, що обумовлює світогляд, стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів і стимулює потребу залучення до загальнонаціональних і загальнолюдських духовних цінностей. Установа з багатокультурним контингентом, що включає різновіковий, багатонаціональний і різноконфесіональний професорсько-викладацький і студентський склад, покликана задовольнити освітні, соціокультурні й адаптивні потреби студентів” [52, с. 4].

Полікультурне освітнє середовище, на думку Л. Лур'є, “покликано зберегти в собі дві тенденції, важливі для повноцінного розвитку особистості: усвідомлення національної культури свого народу й прагнення увійти із цією культурою у світовий цивілізаційний процес” [112, с. 112].

Основними характеристиками полікультурного освітнього середовища, на думку А. Богданова є орієнтація на гуманістичні цінності в розвитку індивідуальності кожного студента; – захист прав особистості на освіту; забезпечення свободи вибору освітнього шляху для всіх студентів; формування в студентів готовності до збереження й відтворення культури; розкриття творчого потенціалу суб'єктів освітнього процесу [23].

Аналіз результатів досліджень, присвячених проблемам осмислення й опису освітнього середовища дозволяє в якості структурних компонентів полікультурного навчально-виховного середовища ВНЗ виділити наступні:

- просторово-семантичний компонент, спрямований на задоволення й розвиток пізнавальних, культурно-освітніх потреб суб'єктів навчально-

виховного процесу, розвиток їхнього творчого потенціал в галузі інтересів, пов'язаних з полікультурами;

- комунікативно-організаційний компонент, що передбачає формування позитивного соціально-психологічного клімату, доброзичливої атмосфери й взаємної відповідальності, що сприяють саморозвитку особистості й розширенню досвіду в міжетнічній взаємодії;

- змістовно-методичний компонент, що враховує особливості полікультурної освіти, її основні ідеї та напрямки [71].

Загалом дослідники визначають полікультурний освітній простір визначається як такий, що відбиває специфічні характеристики етнічного різноманіття і служить універсальним освітнім середовищем соціалізації представників різних національностей, що включає в себе як формальні (дитячі садки, школи, училища, вузи), так і неформальні (родина, друзі, сусіди тощо) структури. Вищою цінністю полікультурного освітнього простору є людина, особистість, а головний зміст і ціль освіти пов'язані з його розвитком, соціально-педагогічною підтримкою, захистом індивідуальності. У цьому просторі мовний і позамовний зміст діяльності і сама діяльність освоюються індивідуально і спільно. Результатом виступають мовні здобутки, розглянуті як сукупність текстів, що створюються за допомогою різноманітних засобів культури, та мови.

Суб'єкти освітнього процесу взаємодіють на рівні загальнолюдської й індивідуальної культури (полімовної концептосфери) з метою мовного самовизначення для наступної самореалізації. Результатом взаємодії також виступають мовні здобутки, що формують полімовний простір особистості. Полімовний освітній простір розглядається вченими у контексті ідей культурного і мовного плюралізму, гуманітаризації і гуманізації освіти.

Полікультурний компонент професійної педагогічної підготовки майбутніх педагогів має свою специфіку, яка виражається в наступному:

- *мета* викладання предметів - передача майбутнім фахівцям полікультурних знань, умінь співпраці та взаємодії з представниками інших

культур, формування толерантного відношення до різних відмінностей у інших культурах, вміння бути учасником діалогу культур, організація навичок міжкультурного спілкування. Набуття загальних і професійно зорієнтованих знань, умінь і навичок полікультурного виховання на основі актуалізації світогляду, звернення до почуттів, цінностей і особистісного життєвого досвіду майбутніх учителів.

- *зміст* викладання – складний і багатоманітний світ культури, рівноправне співіснування культур усіх народів, їх толерантна взаємодія, полікультурні орієнтації та культура спілкування у багатоманітному просторі.

- *суб'єкт педагогічної взаємодії* – особистість студента

Основними функціями полікультурного навчально-виховного середовища є: ціннісно-орієнтаційна функція (формування системи ціннісних орієнтацій і відносин у процесі міжетнічної взаємодії); функція полікультурного самозбереження (дає можливість зберігати й охороняти свою індивідуальність, розібратися у своїх етнопсихологічних і полікультурних особливостях); функція соціальної адаптації (забезпечує виховання громадянина, що опікується про збереження цілісності своєї держави, а також ефективне пристосування студентів до умов життя в сучасному полікультурному суспільстві); креативна функція (сприяє реалізації творчого потенціалу особистості через розвиток як пізнавальної, так і соціальної активності).

Основними функціями полікультурної компетентності є: *миротворча* (формує людину, здатної до активної та ефективної життєдіяльності в багатонаціональному полікультурному середовищі, що володіє почуттям розуміння й поваги до інших культур, вмінням жити в злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань, культивує поважне відношення до особистості, захист гідності й прав кожної людини); *регулююча* (орієнтує на дотримання рівноправності, поваги, свободи); *культурозберігаюча* (є засобом збереження й розвитку етнічних культур, залучення цінностей етнічних

культур); *психологічна* (створення демократичного й гуманного соціального клімату, гармонізації відносин різних культур); *виховна* (виховання позитивного відношення до багатогранного культурного оточення, виховання людської гідності й високих моральних якостей з метою співіснування із соціальними групами різних рас, релігій, етносів; розвиток навичок толерантності, готовності до взаємного співробітництва); *соціальна* (розвитку навичок соціального спілкування, виховання позитивного відношення до культурних відмінностей; розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності й взаєморозуміння), *комунікативна* (формування навичок міжкультурної комунікації).

Реалізація завдань професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи неможлива без теоретичного обґрунтування *базових положень полікультурної освіти*.

Насамперед поняття про національну культуру слід починати з осмислення поняття “*народ*”. Це поняття поєднує уявлення про такі соціальні групи як народність, нація. Зрозуміти, що об’єднує народ в єдине ціле, можна на основі історичного підходу, згідно з яким народ, тобто етнос - це історично усталена на певній території стійка біосоціальна сукупність людей, які мають загальні стабільні риси, особливості культури, мови, усвідомлюють свою єдність, свій генетичний зв’язок з іншими представниками цієї самої групи та відмінність від інших.

Кожній людині присутня *національна самосвідомість*, яка обумовлюється належністю як до певної етнічної культури, так і до певної національної культури. Національна самосвідомість - це усвідомлення представників нації єдиною цілісною спільнотою в системі національних відносин на основі сукупності національних цінностей, уявлень, традицій тощо. Згідно наукових досліджень “Національна свідомість – це соціально-психологічний феномен, характерний для особистостей чи груп людей. Це прояв існування нації на певному етапі її розвитку, й водночас – необхідна умова її існування”. Національна свідомість формується під впливом таких

чинників, як належність до мовної спільноти, історичні традиції (у тому числі правові і звичаєві), релігія; потреба у створенні народного героя (моральної ідеї); територіальна спільність; прагнення незалежної державності. Національна самосвідомість також може бути визначена як самовизначення людини в системі національних відносин, утвердження себе як носія національних цінностей, мови, традицій тощо [284].

Наступним джерелом культурно-історичної динаміки нації є *національна ідея*, що відображає глибинний рівень національної свідомості, сукупність ціннісних настанов нації, визначає напрямок мислення народу, його здатність відчувати і діяти співзвучно національним інтересам. Проявляючись як своєрідний духовний склад народу, його менталітет, формуючись під впливом традицій, культури, соціальних структур, усього історичного середовища національного буття людини, і водночас впливаючи на них, національна ідея стає визначальним чинником її політичного життя. Переважна більшість науковців розглядають національну ідею в широкому розумінні слова як соціально-політичний, морально-етичний та психологічний феномен народного буття, що згуртовує в державі громадян, представників різних національностей в єдине ціле [26].

Національна ідея як найбільш проста і доступна форма суспільного об'єднання людей, яка самоутверджує націю, забезпечує їй єдність, свободу та незалежність. Зростання соціальної ролі національної ідеї пояснюється секуляризацією сучасного життя, розширенням демократії, відродженням духовності і культури нації.

Вимоги педагогічної культури вчителя сьогодні значно зросли у зв'язку з особливостями розвитку сучасних дітей, розширенням завдань освіти, ускладненням міжособистісних, міжетнічних, міжкультурних взаємин у суспільстві. Система професійної підготовки та перепідготовки вчителя в цих умовах мусить відповідати вимогам гуманізації освіти, формуванню толерантної свідомості та поведінки самого педагога, що стають важливими характеристиками його професійної діяльності. Отже, вчитель мусить бути

для учня взірцем у всьому. Від особистісного потенціалу вчителя, професійних знань та навичок, його переконань, поглядів залежить ефективність, продуктивність спілкування та спільної діяльності. Учні переймають від учителя не тільки манеру поведінки, але й уявлення про цінності, переконання, філософію життя.

Толерантність відноситься до загальнолюдських цінностей, особливо в сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки і зростаючою мобільністю, швидким розвитком, комунікацією, інтеграцією і взаємозалежністю, великомасштабними міграційними процесами і переміщенням населення, урбанізацією і трансформацією соціальних моделей. Толерантність – це основа свободи, пошана до прав іншої людини, терпимість, ненасильство, культура компромісу. Толерантність – це діалог, тобто форма взаємодії та спілкування.

Вчені пропонують розглядати толерантність у різних контекстах: еволюційно-біологічному, соціологічному, педагогічному. Справжні прояви толерантності мають моральні передумови, сприяючі регулюванню взаємостосунків між людьми, визначаючи при цьому бажання відноситися до іншої людини як до самого себе; тривалий шлях демократичного розвитку; тривалий вплив християнської культури і відповідних норм людського життя. За умов навчально-дисциплінарного підходу, виховання зводиться до виправлення поведінки або попередніх можливих відхилень від правил шляхом переконання, то особово-орієнтована модель взаємодії дорослого з дитиною виходить з іншого трактування виховання: виховувати – означає привертати дитину до світу людських цінностей. До кінця дошкільного віку можуть і мають бути сформовані ціннісні основи ставлення до дійсності.

Глобалізація сучасного світу постійно нагадує людству про те, що світ багатоманітний і в той же час єдиний, що різні підходи до одних і тих самих процесів неминучі, зважаючи на відмінність культур, але вже небезпечні як до конкретних соціальних суб'єктів, так і для світу в цілому. Політична

обстановка в світі зробила необхідним вивчення проблеми толерантності як основного принципу взаємостосунків людей.

Терпимість до іншої людини, нації або культури, що розрізняється за своїми цінностями і стилем життя, є однією з передумов гармонії в сучасному світі. Прогрес терпимості в світовій спільності стає індикатором зрілості політичної, юридичної, психологічної та екологічної культури, показником етичної висоти нації, їх суспільної свідомості. Толерантність є необхідною умовою світу і соціально-економічного розвитку всіх народів. Відповідно до документів ООН і ЮНЕСКО, навчання культурі миру означає побудову і розвиток соціальних відносин, заснованих на принципах свободи, справедливості, демократії, терпимості і солідарності, відмови від будь-яких видів насильства. Цей тип соціальних відносин передбачає запобігання конфліктів на ранній стадії їх розвитку за допомогою ліквідації (або мінімізації) причин, що породжують їх, шляхом встановлення діалогу.

Загальновідомо, що активне залучення людини до надбань національної культури, прищеплення загальнолюдських цінностей, розвиток моральності, толерантності, гуманізму сприяє не лише пробудженню національної самосвідомості особистості, а й її духовному зростанню. Ця теза тотожна з однією з вимог, що ставляться до сучасного соціального педагога, покликаного діяти у полікультурному соціумі. Важливим є розкриття особливостей *виховання культури міжнаціонального спілкування* як одного з пріоритетних напрямків полікультурної підготовки майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції.

Вивчаючи проблему виховання культури міжнаціонального спілкування у підростаючого покоління, українські науковці І. Петрова визначає такі її принципи які є основоположними у полікультурній підготовці а саме: а) виховання на традиціях національних культур; б) урахування національного складу студентського колективу; в) єдність патріотичного, національного виховання й культури міжнаціонального спілкування; г) урахування особливостей і специфіки кожної навчальної

дисципліни для виховання й розвитку особистості в умовах полікультурності; д) єдність національної самосвідомості та дій особистості в міжнаціональному спілкуванні; е) опора на кращий досвід, досягнення ефективності та дієвості виховання культури міжнаціонального спілкування [135].

Розглядаючи культуру міжнаціонального спілкування, вчені (А. Авксентьев, В. Авксентьев, Р. Кадієва та інші) визначають її як певні взаємозв'язки й взаємовідносини, у процесі яких люди, що належать до різних національних спільнот, дотримуються різних релігійних обрядів, обмінюються досвідом, духовними цінностями, думками, почуттями. Культура такого спілкування залежить від загального рівня розвитку людей, від їх уміння сприймати й дотримуватися загальнолюдських норм та моралі [42].

Важливим аспектом є також розуміння *мовної картини світу*, адже кожна природна мова відбиває певний спосіб сприйняття й концептуалізації світу. Властивий певній мові спосіб розуміння дійсності є універсальним, національно специфічним, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, через призму своїх мов. З іншого боку, мовна картина світу є “особливою” в тому сенсі, що в багатьох істотних відносинах вона відрізняється від “наукової” картини. Мови різних народів - це різні картини всесвіту, зумовлені відмінностями “національного духу” цих народів. Процеси сприйняття і мислення людини зумовлені етноспецифічними особливостями мови. За цією теорією навколишня дійсність - це безладний потік різноманітних вражень, закон і порядок у який вносить мова. Але у кожній мові свої власні форми, тому й дійсність уявляється по-різному людям, які розмовляють різними мовами. Таким чином, мова виступає як спеціальна система організації людського досвіду,

Ми погоджуємось із дослідницею А. Скок, яка у своєму дослідженні виділяє поняття комунікативної толерантності. Вона розглядає це поняття як “феномен міжособистісного спілкування, який виявляється в особливості

організації індивідуальної поведінки вчителя в умовах його професійної діяльності. Однією зі сторін комунікативної толерантності є здатність протистояти, витримувати негативні зовнішні впливи, власні стани та перешкоди з боку учасників педагогічної взаємодії” [171].

Майбутній учитель початкової школи має бути освіченим у питаннях полікультурності, міжнаціональних відношень, що проживають у певному полікультурному просторі. Спеціально розробленої дисципліни, яка здійснює таку підготовку, у навчальних планах не існує. Тому в Інституті психології та педагогіки НПУ імені М. П. Драгоманова було запроваджено у експериментальному режимі спецкурс “Теоретичні основи та педагогічні технології у формуванні полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи”. Програма курсу вміщає 1 кредит (30 годин), який має вступну частину та два змістових модулі. Розподіл навчальних годин налічує 8 лекційних, 10 практичних, 4 семінарських годин, 8 годин – для самостійної роботи студентів.

До *шляхів та методів* впровадження спецкурсу віднесемо: активізацію уваги до “діалогу культур”; стимулювання до міжкультурної взаємодії у процесі полікультурного тренінгу, ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається.

Метою курсу було формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Завдання спецкурсу: *систематизувати* знання щодо різноманітності культур, національної ідентичності та міжкультурної комунікації; *сформувати вміння (навички)* ідентифікувати культурні особливості національних традицій та забезпечувати їх урахування у процесі міжкультурної комунікації, вміння проектувати уроки на основі толерантності; *визначити* шляхи та методи становлення полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи; *здійснювати* аналіз лінгвокраїнознавчого матеріалу, виявляти специфіку певної культури, її особливостей, способу побутування; *застосовувати* різноманітні організаційні форми науково-дослідницької

роботи; *посилити* технологічну підготовку майбутніх учителів початкової школи у впровадженні полікультурного компоненту професійної підготовки студентів, здатних творчо і ефективно здійснювати процес полікультурного виховання школярів.

Розроблений нами *спецкурс “Теоретичні основи та педагогічні технології у формуванні полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи”* має експериментальний характер і є допоміжним у підготовці студентів до складання поточних модулів із курсів “Англійська мова”, “Культура української мови”, “Історія”, “Педагогіка”, “Педагогічні технології навчання у початковій школі”. Специфіка запропонованого спецкурсу полягає в тому, що дає теоретичне обґрунтування сучасних полікультурних понять, розкриває зміст інноваційних педагогічних технологій у галузі педагогічної освіти, формує навички міжкультурної взаємодії. Зокрема, досліджує особливості та стан проблеми полікультурної компетентності майбутніх вчителів початкової школи на засадах лінгвокраїнознавчого підходу, а також теоретично обґрунтовує ефективність застосування новітніх педагогічних технологій. Зокрема, метод крос-культурного тренінгу, на нашу думку, буде позитивно впливати на підвищення рівня полікультурної компетентності майбутніх вчителів початкової школи.

2.3. Педагогічні умови формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Сучасна педагогіка налічує багато визначень поняття “педагогічні умови”. Ми проаналізували деякі визначення цього поняття. Так, О. Назарова педагогічні умови розглядає як “сукупність об’єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів матеріально-просторового середовища, які спрямовані на розв’язання дослідницьких завдань” [125,

с. 83]. Як зазначає дослідниця В. Коваль, педагогічні умови виступають у вигляді комплексу практично реалізованих в освітньому процесі вузу заходів, спрямованих на формування професійної компетентності, реалізацію організаційно-методичної системи фахового становлення компетентності майбутнього фахівця [83]. Педагогічні умови як відповідні фактору педагогічні обставини, які сприяють проявам педагогічних закономірностей, обумовлених дією факторів аналізує у своїй роботі Ю. Бабанський. У психології під "умовою" розуміють сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища [20].

Ми розглянемо **педагогічні умови** ефективного формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Отже, **першою** умовою ефективного формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи є створення полікультурного освітнього середовища для формування полікультурної спрямованості особистості студента. Як зазначає О. Антонова, середовище представляє собою перетин взаємодіючих субкультур (різновікових, різнопрофільних, різносоціальних.) як структурних одиниць культури, отже, вона може бути розглянута як полікультурна [11]. А. Богданов вважає, що полікультурне освітнє середовище сприяє успішній інтеграції особистості у національну та світову культуру, формує як власне етнічну так і загальнонаціональну самосвідомість індивіда [23].

Полікультурна спрямованість освіти повинна пронизувати всі складові навчально-виховного процесу. Основною ідеєю полікультурної освіти є діалог культур, адже культура засвоюється тільки в процесі взаємодії різних культур, коли виявляються особливості кожної окремої культури. У цій взаємодії важливо те, що загальнолюдські цінності допомагають зрозуміти цінності своєї культури, її оригінальність і місце в світовій культурі.

В процесі взаємодії культур зростає об'єм сприйманих культурних цінностей, що сприяє розширенню світогляду, формуванню критичного

мислення. Ізольованість, прагнення до замкнутості, у свою чергу, можуть привести до поступової деградації культури. Культура, яка блокує контактну взаємодію з іншими культурами, зберігає свою самобутність дуже дорогою ціною. Цілком можливий варіант, що в результаті такої самоізоляції вона може опинитися нижче за рівень культури. Виходячи з вищенаведеного поняття компетенції та сутності полікультурної освіти, полікультурні компетенції можуть бути представлені знанням і практичним оволодінням рідною культурою, повагою та гордістю за власну націю, власний народ, а також знанням про полікультурність навколишнього світу, умінням й навичками пізнання цього світу, повагою й розумінням культурних, расових, релігійних та інших відмінностей, толерантного ставлення, уміннями й навичками співробітництва й взаємодії з метою збереження миру й розвитку [10]

В основу здійснення виховного процесу має бути покладена культуроцентрична концепція гуманітарної освіти з урахуванням полікультурних інтересів студентів, здійснення зближення цих позицій у процесі діалогу культур і культурної глобалізації.

У полікультурному суспільстві процеси трансформації вищої освіти ускладнюються специфікою адаптації національних культур до нових вимог, а також специфікою національної ідеології. Одним з напрямів реформування вищої педагогічної освіти повинне стати наповнення навчально-виховного процесу полікультурним змістом. На наш погляд, для досягнення найбільшої ефективності цього процесу розширення уявлення студентів про культуру свого народу повинне бути збалансоване наданням знань про культуру народів України й світу – тільки в такий спосіб можна формувати уявлення про сучасну культурну багатоманітність української держави й світу в цілому. З урахуванням різноманіття культур і народів, що населяють Україну, студентам повинні бути прищеплені базові національні цінності в концепції міжетнічного миру й згоди. Це складний і багатоплановий процес, невіддільний від виховання активної життєвої позиції майбутніх громадян,

почуття патріотизму й відповідальності за свою країну, а також толерантності й ефективного міжкультурного діалогу в умовах глобального полікультурного світу [5].

Вчені-дослідники Є. Бондаревська, І. Зязюн, Л. Коваль, В. Лутай, О. Савченко визначають такі параметри особистості культури: вільна особистість, здатна до самовизначення у світі культури. Важливим визнається виховання особистості, її характеру, волі, спрямованості, здатності бути суб'єктом власного самовтвердження (самосвідомість, почуття гідності, самоповаги, самостійності, самодисципліни, незалежності суджень), що поєднується із повагою до поглядів інших людей, спроможності до усвідомленого орієнтування у різнобарвному світі культури.

Багатокультурне середовище формує багатокультурну особистість, зовсім іншу, більш гармонійну форму існування сучасної людини, допомагає їй знайти своє місце в системі взаємозв'язків на соціальному, культурному, економічному та інших рівнях. Необхідність створення сучасного полікультурного освітнього середовища як просторово-часової організації об'єктивного світу, яке будучи зовнішнім відносно суб'єкта, суттєво впливає на його стан і розвиток, а також забезпечує різноманітні можливості для всебічного особистісного вдосконалення. І. Петрова стверджує, що полікультурне освітнє середовище створює сприятливі умови для повної особистісної самореалізації представника певної культури і національності. Соціально-педагогічне середовище постає як сукупність відносин між усіма суб'єктами, що забезпечують і реалізують функцію освіти відповідно до соціально значущих цілей і надають безпосередній чи опосередкований вплив на формування особистості [135].

До структурних компонентів полікультурного навчально-виховного середовища ВНЗ дослідники відносять: просторово-семантичний компонент, спрямований на задоволення й розвиток пізнавальних, культурно-освітніх потреб суб'єктів навчально-виховного процесу, розвиток їхнього творчого

потенціалу в галузі інтересів, пов'язаних з полікультурами; комунікативно-організаційний компонент, що передбачає формування позитивного соціально-психологічного клімату, доброзичливої атмосфери й взаємної відповідальності, що сприяють саморозвитку особистості й розширенню досвіду в міжетнічній взаємодії; змістовно-методичний компонент, що враховує особливості полікультурної освіти, її основні ідеї й напрямки [147].

Організація міжкультурної взаємодії в процесі виховної роботи в Бердянському державному педагогічному університеті включала: спільну підготовку й проведення національних свят різних країн; вшанування пам'ятних дат в історії США; організацію виставок видатних письменників; проведення відкритих занять присвячених видатним письменникам (“Життя та творчість Роберта Бернса”, “Особливості життя Шекспіра”, “Traditions of the USA”, “Traditions of Countries: Ukraine, Great Britain and the USA”, “We are people of the Earth”, “Let’s be friends together”), постановка інсценізацій відомих творів національних письменників, особливу увагу слід приділяти проведенню тих заходів, які інтернаціональні за своєю суттю й тому сприяють зміцненню міжнародного миру (День рідної мови).

У роботі зі студентами НПУ імені М. П. Драгоманова полікультурну тематику включали виховні бесіди, що проводились у рамках виховної роботи, наприклад, “Важливість толерантних відносин у сучасному полікультурному світі”, “Гендерні особливості педагогічної культури сучасного вчителя”, “Духовний розвиток особистості”, “Чи можна прожити без конфліктів”, “Значення моралі у сучасному соціумі”, “Толерантність – крок до свободи”, “Що таке толерантність?”.

Другою умовою ефективного формування полікультурної компетентності студентів вважаємо опору на самоосвітню діяльність студента, його особистісні якості в умовах полікультурного соціуму.

Важливою складовою в освітньому процесі формування і становлення особистості студента є культура *самоосвітньої діяльності студента*, провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що усвідомлює

важливість поширення та поглибленні знань, узагальнення досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб державного замовлення. Означений процес передбачає також ознайомлення з новітніми науковими дослідженнями, пошук нових напрямків у методиці й організації майбутньої професійної діяльності, розгляд на високому науковому рівні професійних проблем, що можуть викликати труднощі у подальшій практичній роботі. Формування самосвідомості майбутнього професіонала бажано ґрунтувати на гуманістичному уявленні завдань майбутньої професійної діяльності, морально-ціннісних орієнтаціях молоді людини, фахової свідомості та мислення, творчих активних дій у рамках відведеної компетенції.

Відтак, **третьою умовою** процесу ефективного формування полікультурної компетентності студентів є цілеспрямованість та єдність стратегії мовної підготовки у полікультурному контексті на засадах лінгвокраїнознавчого підходу.

У контексті полікультурної освіти процес вивчення іноземної мови розглядається як засвоєння світових духовних цінностей, ознайомлення із національно-специфічними особливостями культури, що обумовлює застосування лінгвокраїнознавчого підходу. Мовна і лінгвокраїнознавча підготовка в навчальних закладах сприяє розвитку міжнаціонального полілогу, так як засобами іноземної мови і лінгвокраїнознавства, певна особистість прагне в спілкуванні з людьми іншої культури зрозуміти їх специфічну систему сприйняття, пізнання, мислення, їх систему цінностей і вчинків, інтегрувати новий досвід у власну культурну систему. Зміст лінгвокраїнознавчої підготовки у вищих навчальних закладах, базується на фонових знаннях, тобто на знаннях географічних, культурно-історичних, суспільно-політичних та етнографічних реаліях, необхідних для досягнення взаєморозуміння учасників міжнаціонального полілогу в процесі європейської інтеграції. Мовна підготовка на основі лінгвокраїнознавчою

підходу сприяє міжкультурній комунікації, що базується на знаннях лексичних одиниць з національно-культурним компонентом семантики і уміннях адекватного їх застосування в ситуаціях опосередкованого і безпосереднього міжкультурного спілкування, а також уміннях використовувати фонові знання для досягнення взаєморозуміння.

Успіх міжкультурної комунікації залежать від дотримання ряду мовних стратегій:

- визнання плюралізму думок, наявності різноманіття точок зору на різні проблеми сучасного життя, що є необхідною передумовою демократичного вирішення питань;
- надання кожному можливості здійснити своє право висловити будь-яку точку зору;
- надання представникам різних соціальних груп та громадських формувань рівних можливостей в отриманні необхідної інформації для обґрунтування своєї позиції;
- усвідомлення того, що необхідність конструктивного діалогу диктується не волею окремих осіб, а реально ситуацією, що склалася, пов'язаною з вирішенням життєво важливих проблем для тієї чи іншої сторони;
- визначення загальної платформи для подальшої взаємодії та співпраці, прагнення знайти у висловлюваннях противника і його поведінці те, що єднає з ним, а не роз'єднує.

Активне використання арсеналу інноваційних методів у процесі полікультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах лінгвокраїнознавчого підходу - **четверта умова** ефективного формування полікультурної компетентності студентів. У контексті професійної підготовки майбутнього фахівця “нового типу” – професійно і соціально мобільного, який має ґрунтовні професійні знання за фахом, здатного до активної соціальної діяльності, самовдосконалення, готовий до роботи в умовах полікультурного освітнього середовища відбувається оновлення

традиційних методів навчання у вищих закладах освіти, що призводить до активного використання арсеналу інноваційних методів навчання (застосування діалогічного спілкування, відео-презентацій, інтернет-комунікацій, ситуативно-моделюючих ігор).

Отже, урахування усіх визначених нами педагогічних умов значною мірою буде позитивно впливати на формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Висновки до другого розділу

У другому розділі нашого дослідження було визначено компоненти полікультурної компетентності, обґрунтовано педагогічні умови формування даної якості у майбутніх учителів початкової школи.

Було досліджено педагогічний потенціал полікультурного освітнього середовища, основними характеристиками якого стали оптимістична гуманістична концепція, яка зумовлює активізацію полікультурної діяльності особистості, сприяє толерантному відношенню до представників іншомовної культури, трансформації особистісного світогляду; самореалізація особистості в полікультурному освітньому просторі, що зумовлює бажання бути активним учасником діалогу культур та сприяє переходу цінностей суспільства в особистісні цінності та диспозиційну систему особистості; емпатійність, яка є основою внутрішнього сприйняття полікультурного соціуму. Аспектами компонентів полікультурної компетентності виступали полікультурні знання, здібності, особливості світогляду, навички комунікації, культура спідкування.

Основними положеннями, які є основою формування полікультурної компетентності є зміст полікультурної теоретичної підготовки студентів, поєднання аудиторної та поза аудиторної роботи, мовна підготовка особистості.

Компонентами полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи виступили семантико-когнітивний, який передбачав засвоєння знань про полікультурну освіту, основні її поняття, моральні цінності людства, культурологічні особливості іншомовних країн; мотиваційний компонент відображав усвідомлення важливості толерантних відносин, міжкультурного діалогу та оцінки соціокультурного досвіду; метою комунікативно-діяльнісного компоненту було формування навичок міжкультурної комунікації, сформованість розпізнавання культурної конотації та бути активним учасником діалогу культур; ціннісно-рефлексивний компонент розвивав навички рефлексії, усвідомлення практичності полікультурної активності та самоорганізацію передачі досвіду міжкультурної взаємодії.

Компоненти полікультурної компетентності, обумовлені культурними та соціальними контекстами. Якщо контекст культури передбачає знання реалій, загальних для всього народу-носія, то соціальний контекст - це знання конкретних соціальних умов спілкування, здатність до національної самоідентифікації, готовності до іншомовного спілкування, застосовуючи при цьому різні стратегії поведінки, долаючи міжкультурні непорозуміння, конфліктні ситуації, стереотипи в стосунках із представниками різних культур для уникнення міжнаціональних конфліктів, досягнення компромісів і налагодження співпраці.

Педагогічними умовами, закладеними у концепцію організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів, було визначено: створення полікультурного освітнього середовища для формування полікультурної спрямованості особистості студента; єдність стратегії мовної підготовки у полікультурному контексті на засадах лінгвокраїнознавчого підходу; опора на самоосвітню діяльність студента, його особистісні якості в умовах полікультурного соціуму; активне використання арсеналу інноваційних методів у процесі

професійної підготовки до формування полікультурної компетентності особистості студента.

Серед базових принципів створення організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності студентів ми визначили: врахування суспільної природи мови, що постає як об'єктивна можливість залучення до нової дійсності; формування позитивної установки до іншомовної культури – засвоєння людиною, що виросла в одній національній культурі, істотних фактів, норм та цінностей іншої національної культури; врахування специфіки країнознавства: країнознавчий аспект викладання реалізує в навчальному процесі філологічний спосіб вторинного пізнання дійсності; знання національних реалій; включення в зміст навчального матеріалу країнознавчої інформації, культурних реалій іншої країни необхідне для ознайомлення студентів із основними автентичними матеріалами, предметами реальної дійсності, повсякденними матеріалами; принцип інтеграції у процесі формування полікультурної компетентності студентів передбачає вдосконалення комунікативної компетенції студентів у англійській мові, рефлексія; принцип цілісності, що передбачає інтеграцію компонентів програми, яка забезпечується циклічною побудовою змісту, постійною опорою та актуалізацією раніше вивченого при ознайомлення з новими темами.

РОЗДІЛ 3.
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ
ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
(НА ЗАСАДАХ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОГО ПІДХОДУ).

3.1. Діагностика рівнів сформованості полікультурної компетентності
майбутніх учителів початкової школи

Дослідження проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи дає нам підстави стверджувати, що її підґрунтям в сучасних умовах є демократизація, глобалізація, культурологізація фахової підготовки у педагогічних університетах, гуманістична спрямованість, людиноцентризм, гуманітаризація, орієнтація на збереження національного і вивчення інонаціонального; зміцнення історичної та культурної спадкоємності поколінь; особистісна зорієнтованість та індивідуалізація навчально-виховного процесу у ВНЗ.

У науково-методичній літературі з питань професійної підготовки майбутніх педагогів накопичено достатньо даних про формування професійної, психолого-педагогічної, методичної компетентності. Ці дані свідчать про те, що основою моделей професійної, психолого-педагогічної компетентності є знання, вміння та особисті якості педагога. Однак до цього часу недостатньо уваги приділялося вивченню полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Це зумовило проведення нашої експериментально-дослідної роботи.

Полікультурне освітнє середовище як підсистема соціокультурної сфери особистості майбутнього вчителя початкової школи є основним фактором його професійного становлення та розвитку. Воно сприяє

діяльності педагога в умовах гуманізації освіти, зорієнтованої на суб'єктно-об'єктні відносини і, як наслідок, може розглядатися як важлива умова формування полікультурної компетентності. Оптимальною для формування полікультурної компетентності є гуманітарне середовище, яке сприяє актуалізації особистісного досвіду та духовно-ціннісних якостей педагога, які виступають основою для усвідомлення та реалізації ідей полікультурної освіти [30].

Механізмом формування полікультурної компетентності є *функціонування гуманістичного освітнього середовища*, який обумовлює всебічний розвиток усіх його суб'єктів за допомогою здійснення таких *функцій: розвивальної, регулюючої, захисної, компенсуючої та коректуючої*.

Керуючись вище розглянутими теоретико-методологічними орієнтирами та на основі обґрунтованої моделі формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, у контексті нашого дослідження необхідно більш повно розглянути компоненти експериментальної моделі. Проектування такої моделі повинно забезпечити комплексне розв'язання проблем формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Застосування моделі формування полікультурної компетентності сприяє розвитку таких особистісних якостей як високий рівень ціннісно-змістового розвитку та самоорганізації, здатність до культурного особистісно-зорієнтованого виховання шляхом здійснення полікультурної освіти.

Діагностування як кількісних, так і якісних показників сформованості кожного з компонентів структури полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на її змістовому та операційному рівнях забезпечить об'єктивність отриманих результатів спостереження експериментальної та контрольної груп з використанням експериментальних факторів впливу і без них, що дає можливість підтвердити ефективність організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

На цьому етапі здійснювалось визначення рівнів сформованості полікультурної компетентності студентів.

Ми визначали рівень сформованості таких особистісних якостей як здатність до розрізнення культурної конотації, уміння давати оцінку полікультурним явищам з різних точок зору, наявність світоглядних засад на духовні та ціннісні орієнтири, усвідомлення важливості гуманітарних дисциплін як основи формування сутності культури, самовиховання готовності до реалізації нової форми взаємовідносин та формування полікультурної особистості.

Для вирішення поставлених завдань нами було проведено ряд діагностувальних операцій. Для визначення ступеня відкритості мислення були виділені наступні показники: відкритість до зовнішнього світу, відкритість по відношенню до інших та відкритість до всіх нових явищ, чутливість до проблем.

Крім цього нами було розроблено такі критерії досліджуваного феномену: *когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний та рефлексивний*. Кожен з критеріїв у їх цілісній системі розкриває ступінь сформованості полікультурної компетентності на трьох рівнях – високому, середньому та низькому.

Враховуючи специфіку формування полікультурної компетентності, визначимо наступні її критерії.

Таблиця 3.1.1.

Критерії	Показники
<i>Когнітивний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - знання універсальних етичних принципів та цінностей людства - знання взаємозв'язків власної культури з культурами інших народів - знання культурних відмінностей інших народів;
<i>Мотиваційно-ціннісний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - прагнення до збагачення власного полікультурного досвіду; - самоусвідомлення своїх власних цінностей та переконань, які ґрунтуються на

Критерії	Показники
	<p>розумінні власних культурних норм;</p> <ul style="list-style-type: none"> - бажання толерантного відношення до іншомовних представників - толерантне ставлення до незрозумілого, поступливість, емпатія (співчутливість); - усвідомлення цінності кожної нації, культури; - бажання пізнати культуру країни через її мову
<i>Діяльнісний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - вміння з повагою ставитися до оточення; - вміння регулювати конфлікти, уміння уникати конфліктів, знаходити компромісне рішення; - сформованість комунікативних навичок (уміння ефективно спілкуватися з іншими, уміння відчувати особливості людини чи групи людей, обмінюватися з ними інформацією усно та письмово); - Сформованість вміння розпізнавати культурну конотацію слів та фраз іншої мови;
<i>Рефлексивний</i>	<ul style="list-style-type: none"> - самостійність, гнучкість та варіативність мислення та творчої діяльності; - здатність та готовність до саморозвитку та самореалізації - уміння займати рефлексивну позицію та творчу діяльність у ситуаціях полікультурного змісту; - уміння прогнозувати результат своїх дій; - осмислення ціннісної основи своєї діяльності.

Перший критерій – когнітивний – передбачає засвоєння системи знань з полікультурної освіти, а саме, поняття полікультурності, основні складові полікультурної педагогіки, її історію, становлення та розвиток; інформації про полікультурне суспільство, міжетнічної взаємодії, глобалізаційні процеси в сучасному світі. До системи понять полікультурної

освіти відносяться семантика і природа національного та міжнаціонального, психологічний аспект поняття “етнос”, менталітет, етнічність.

Аналіз наукових робіт дозволяє нам стверджувати, що *знання* є результатом процесу пізнання дійсності, відображення її у вигляді уявлень, понять суджень, теорій. (І. Ісаєв, М. Скаткін, В. Сластьонін та інші) [12].

До змістової характеристики полікультурних знань відноситься:

- *предметність* знань, тобто особливості та обсяг змісту конкретної навчальної дисципліни;
- *системність* знань як виділення у системі знань класів, видів, типів та якостей знань;
- *грунтовність* знань як розподіл знань на поняття, судження, умовисновки, визначення, класифікацію, доведення, описування, пояснення, факти, гіпотези, теорію, моделі;
- *ступінь новизни* знань відносно минулого досвіду студентів.

Другий критерій – мотиваційно-ціннісний – передбачає відображення, природну потребу студента в збагаченні власного досвіду знаннями про культуру інших народів; українську національну ідею в полікультурному контексті, виявлення інтересу (цікавості) до особливості побуту та діяльності представників інших національностей; усвідомлення важливості толерантного відношення до відмінностей інших культур та їх представників; спрямованість особистості на розв’язання міжкультурних проблем, визначає внутрішню позицію особистості, характеризує патріотичність особистості. Через засвоєння культури відбувається надбання моральних цінностей, змінюється світогляд особистості, її духовні ідеали, формується полікультурна катрина світу, усвідомлюється національна ідентичність та необхідність міжкультурного діалогу, бажання пізнання культури у процесі вивчення мови.

Важливою умовою мотивації є ознайомлення з проблемами культури та полікультурності; зацікавлення майбутніх учителів початкової школи здійснювати полікультурне виховання особистості. Разом з тим, варто

звернути увагу студентів на вивчення аспектів національної культури, яка допоможе збагнути зразки загальнолюдських цінностей. Формування мотиваційно-ціннісного компонента передбачає також організацію навчально-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів, активізацію пізнавальних процесів зацікавленості інокультурними аспектами життя. Його показниками є усвідомлення важливості міжкультурного діалогу, формування толерантності, міра сформованості емпатії.

Усвідомлення важливості міжкультурного діалогу як відкритого та шанобливого обміну думками, на основі взаєморозуміння та поваги, між окремими людьми та групами людей, що різняться за культурними, релігійними й мовними ознаками, а також за історичним походженням. Керівними принципами в цьому контексті служать свобода вибору, свобода самовираження, рівність, толерантність і взаємоповага до людської гідності.

Успішний міжкультурний діалог вимагає низки якостей, притаманних демократичній культурі, зокрема, неупередженості, бажання висловлюватися і вислуховувати чужі думки, вміння розв'язувати конфлікти мирним шляхом і сприйняття обґрунтованих аргументів інших. Він сприяє зміцненню демократичної стабільності та подоланню забобонів і стереотипів у суспільному житті й політичній риторичі, полегшує створення коаліцій із представників різних культурних і релігійних громад, а отже, може зарадити попередженню або деескалації конфліктів, зокрема й у випадках пост-конфліктних ситуацій і “заморожених конфліктів”.

Толерантність — це вміння людини приймати людей з іншою культурою, свідомістю, традиціями, психологічну готовність до взаємодії з представниками інших національностей на основі терпимості та згоди. Крім цього важливим фактором толерантності є спрямованість особистості до самопізнання, розширення світогляду, формування світоглядної позиції [52].

У своєму визначенні міжетнічної толерантності Н. Платонова виділяє, що це - активне, терпиме, нестереотипне, небайдуже ставлення до культури, мови, релігії, звичаїв, зовнішнього вигляду представників інших етносів, що

передбачає такі способи поведінки у конфліктах, як компроміс і співробітництво [139, с.12].

Міра сформованості емпатії розглядається як уміння людини приймати людей з іншою культурою, свідомістю, традиціями, психологічну готовність до взаємодії з представниками інших національностей на основі терпимості та згоди.

Усвідомлення культурного плюралізму – сприйняття особистістю навколишнього культурного розмаїття світу крізь власну ментальну парадигму, цінності, пріоритети та світогляд; усвідомлення культурних відмінностей та повага до них.

Пізнавальна активність – це готовність та бажання студента до вивчення нового матеріалу розширеної тематики, особливостей країн, мова яких вивчається, бажання самостійно розширювати знання з цієї тематики, виявлення ініціативи в пошуку цікавої інформації, бажання застосовувати набуті знання, вміння і навички в повсякденному житті.

На нашу думку, під час застосування лінгвокраїнознавчого підходу у процесі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи відбувається формування пізнавальної активності студентів, адже в такий момент відбувається залучення студентів до діалогу культур, усвідомлення студентами суті мовних явищ, іншої системи розуміння, через яку може сприйматися дійсність; порівняння культурних явищ іноземної мови, яка вивчається, з культурними особливостями рідної мови; студентів формуються навички роботи з довідковою літературою, словниками тощо.

Для стимулювання пізнавальної активності студентів може стати самостійна підготовка матеріалу стосовно відмінностей у значенні мовних одиниць, або особливостей етикету, культури країн. Під час виконання завдань такого характеру відбувається розвиток пізнавальної активності. Використання країнознавчої інформації забезпечує підвищення пізнавальної

активності студентів, розширює їх комунікативні можливості, сприяє толерантному відношенню до культурних особливостей іншої країни [83].

Особливе місце належить критеріям відбору країнознавчого матеріалу.

Дана методологія була запропонована Е. Пассовим. Він визначив специфіку навчального матеріалу, в якому відображається модель певного народу, яка б могла у функціональному плані заміщувати реальну систему культури. Цю модель він називає ізофункціональною і наголошує на відборі фактів культури, створення аналогу дійсності, здатного не тільки змістом представляти культуру іншого народу, але й виконувати основні функції, які культура покликана здійснювати в освіті. Як зазначає автор, головною функцією моделі культури має бути духовне самовдосконалення студентів на базі нової культури в її діалозі з іншою [130].

Третій критерій – діяльнісний передбачає здатність та вміння протистояти конфліктам з представниками інших культур, розвиток толерантного відношення до інокультурних відмінностей, розвинуті навички міжкультурної комунікації в контексті полікультурних відносин, Сформованість вміння розпізнавати культурну конотацію слів та фраз іншої мови. Вміння взаємодіяти з представниками інших культур, здатність до ефективних стратегій діалогу, уміння особистості вступати в контакт, комунікабельність.

Даний критерій включає професійні найбільш ефективні, апробовані в дії вміння, які сприяють формуванню та розвитку у майбутніх педагогічних спеціалістів креативних здібностей, необхідних для самореалізації у професійній діяльності. Показниками цього критерію є успішне здійснення самостійного творчого пошуку у вирішенні проблем; рефлексія власної діяльності і поведінки, вміння і бажання передавати свій досвід іншим.

Показниками цього критерію виступили: *ініціативність та активність студента, самостійність, креативність, здатність до самоаналізу та самооцінки.*

Активність та ініціативність ми розглядаємо в єдності зовнішніх та внутрішніх факторів. Зовнішній проявляється в ініціативних, творчих діях і вчинках, мотивом яких служить потреба в самореалізації, розкриття всіх сторін особистості. Внутрішній є результатом комплексу властивостей та якостей особистості, які сприяють повній реалізації творчого потенціалу та виражаються в творчих здібностях.

Самостійність виражається в здатності без сторонньої допомоги вирішувати творчі та пізнавальні завдання – проникати в емоційно-смісловий зміст тексту, визначати засоби аналізу (фразеологічний, семантичний), інтерпретувати та створювати власні проекти.

Найважливішою передумовою самостійної діяльності студентів є характер навчальної роботи, який передбачає активізацію самостійного мислення студентів, творчої ініціативи. На думку більшості науковців, до характерних ознак самостійності відносяться: наявність у студентів власних поглядів і переконань, вміння самостійно мислити, приймати правильні рішення, відстоювати свою точку зору. При цьому студентам необхідні уміння керувати своєю діяльністю: планувати, контролювати, оцінювати, коригувати її, з огляду на конкретні умови виконання поставлених завдань.

Здатність до самоаналізу та самооцінки характеризують прояви у процесах саморегуляції індивідом власної діяльності, самоконтролі та самооцінці дій і результатів щодо поставленої мети.

Креативність – це здатність до створення нового, нетрадиційний підхід до організації навчально-виховного процесу, вміння творчо вирішувати будь-які професійні проблеми, взаємодіяти з представниками інших національностей, уміння розвивати креативність.

Четвертий критерій – рефлексивний характеризується самостійністю, гнучкістю та варіативністю мислення, розвитком комунікативних навичок, здатністю та готовністю до самореалізації, аналізу полікультурних ситуацій, здатністю до рефлексії та творчої діяльності в ситуаціях полікультурного змісту.

Основними функціями рефлексивної діяльності є наступні:

- Проектувальна – рефлексія передбачає моделювання, проектування навчальної діяльності, взаємодії учасників педагогічного процесу.
- Організаторська – рефлексія сприяє організації найбільш продуктивної діяльності, взаємодії педагога та студентів.
- Комунікативна – рефлексія являється важливою умовою спілкування між педагогом та студентом або спілкування між студентами.
- Смыслоутворююча – рефлексія обумовлює формування свідомості студентів під час міжкультурної взаємодії
- Мотиваційна – визначає характер, результативність дій, взаємодію студентів та викладача
- Корекційна – рефлексія стимулює зміну та усвідомлення власних дій у процесі полікультурної взаємодії

Вищезазвані критерії та показники володіють достатнім ступенем узагальненості та одночасно конкретності для того, щоб охарактеризувати оцінку рівня полікультурної компетентності студентів.

Ефективність формування полікультурної компетентності студентів (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) залежить від визначення її рівневої характеристики. Критерії у їх цілісній системі функціонують на трьох рівнях, які визначають ступінь сформованості означеної готовності Вищенаведені критерії і показники дають можливість визначити рівні сформованості полікультурної компетентності студентів, які оцінюються за трьома рівнями:

Високий рівень формування полікультурної компетентності характеризується толерантним ставленням до національних, традицій, відмінних особливостей, менталітету представників інших країн, відзначається соціальною активністю, креативністю, дружелюбністю. Студенти з високим рівнем полікультурної компетентності мають ґрунтовні та системні знання з полікультурної педагогіки, у них сформованих уміннях сприймати і засвоювати нову інформацію країнознавчого і міжкультурного

характеру, усвідомленні в актуальності засвоєних теоретичних знань у сфері полікультурного простору; легко орієнтуються у теоретичному матеріалі щодо здатності встановлювати толерантні відносини з представниками інших країн у процесі полікультурного діалогу.

Середній рівень визначається: позитивним ставленням до представників інших країн; частковою захопленістю інформацією країнознавчого характеру; уміння характеризуються системністю та невисокою здатністю до полікультурного діалогу; студенти не вважають за необхідне особисто брати участь в сприйнятті та трансляції цих цінностей. Студенти визначають риси поведінки та менталітет представників іншої культури, аналізують причини, що ведуть до непорозумінь на тлі міжкультурного розмаїття. В діях студентів не спостерігається високий рівень активності.

Низький рівень характеризується: недостатнім рівнем знань щодо полікультурного простору; їх фрагментарністю, безсистемністю; нерозумінням їх практичної значущості; недостатньо розвиненим самостійним мисленням індиферентним, формальним ставленням до інших культур; недостатнім розумінням об'єктивної значущості полікультурної компетентності; невмінням засвоювати інформацію країнознавчого характеру; низьким рівнем творчої ініціативності; невмінням практичного застосування полікультурних знань, низьким рівнем здатності до міжкультурного діалогу. Студенти з низьким рівнем готовності до міжнаціонального інтеркультурного діалогу пасивні у своїх діях, думках, оцінках, повністю підкоряються волі викладача. Не виявляють творчих здібностей. Потреба у самоосвіті й творчому становленні як особистості та як професіонала відсутня.

З метою діагностики стану сформованості полікультурної компетентності (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) було проведено констатувальне дослідження. Респондентами виступали студенти Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені

М. П. Драгоманова (денна і заочна форми навчання), Мукачівського державного університету, Мелітопольського державного педагогічного університету, Бердянського державного педагогічного університету.

Зміст констатувального етапу експериментального дослідження становить: вивчення стану сформованості полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи; визначення мети, завдань, загальної стратегії експериментального дослідження; планування дослідно-експериментальної роботи.

Метою констатувального експерименту було вивчення характеристик, за допомогою яких можна визначити рівень сформованості полікультурної компетентності студентів. Вирішення цього завдання вимагало виявлення ряду додаткових даних, що характеризують в цілому стан полікультурної компетентності студентів.

У ході першого етапу констатувального експерименту належало з'ясувати:

- 1) розуміння значущості формування полікультурної компетентності;
- 2) практичний стан сформованості полікультурної компетентності студентів.
- 3) виявити міру розвиненості здатності до практичного втілення досвіду толерантного ставлення до представників інших культур;
- 4) визначити ступінь розвиненості навичок розпізнання конотації слів мови;
- 5) на основі сукупності конкретних показників розвиненості означених компонентів встановити рівні сформованості полікультурної компетентності.

Для вирішення цих питань нам було необхідно експериментальним шляхом визначити:

- розуміння студентами та викладачами терміну “полікультурна компетентність”;

– відношення студентів до проблеми формування полікультурної компетентності та розуміння її значення для професіоналізму вчителя початкової школи;

– рівень сформованості толерантності;

- ступінь задоволеності студентів своїм рівнем полікультурної компетентності, вміннями та навичками у процесі міжкультурного діалогу.

У процесі констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи враховувалися диференціація та індивідуалізація процесу формування полікультурної компетентності згідно з особистісною спрямованістю студента і рівнем його полікультурної компетентності; ставлення викладача до студента як до рівноправного суб'єкту освітнього процесу.

Для вивчення стану сформованості полікультурної компетентності студентів на практиці був розроблений дослідницький інструментарій. Метод анкетування на констатувальному етапі експериментальної роботи став провідним, адже сприяв визначенню наявних знань.

Зміст констатувального етапу експериментального дослідження визначає рівень полікультурних знань, виявити стан розвиненості толерантного відношення до представників іншомовної культури, визначити ступінь рефлексивних умінь, виявляє міру розвиненості навичок міжкультурної взаємодії та здатності до полікультурного діалогу, виявити ступінь задоволеності студентів своїм рівнем полікультурної компетентності та на основі конкретних показників, характеризує рівень сформованості полікультурної компетентності; визначає мету, завдання, загальну стратегію експериментального дослідження; передбачає проведення дослідно-експериментальної роботи.

У результаті експериментальної діяльності нами було визначено якості, які входять до складу професійно значимих якостей особистості майбутнього вчителя початкової школи з високий рівнем розвитку полікультурної компетентності та які є необхідними для сучасної самореалізації особистості

в сучасному соціокультурному контексті: а саме відкритість мислення, полікультурна обізнаність, здатність до діалогічної взаємодії.

Методом письмового анкетування було визначено рівень обізнаності студентів 2-4 курсів у сфері полікультурної освіти. В опитуванні брали участь 585 студентів 2-4 курсів. До контрольної групи ми віднесли студентів майбутніх філологів 3, 4 курсу (260 студентів), а до експериментальної – майбутніх учителів початкової школи 1, 2, 3 курсів (325 студентів). Експериментальна група №1 – студенти 2 курсу спеціальності “Початкова освіта” . Експериментальна група №2 – студенти 3 курсу спеціальності “Музика”. Експериментальна група №3 – студенти 4 курсу спеціальності “Хореографія”.

На основі одержаних результатів у процесі письмового опитування можна зробити наступні висновки полікультурної обізнаності студентів за *когнітивним критерієм*: для отримання порівняльних даних, які засвідчують полікультурну обізнаність студентів нами були використані наступні показники: знання та розуміння феномену культури, світової культури, культури світу тощо.

Ми вважали за доцільне включити в анкету запитання стосовно визначення поняття полікультурної компетентності, оскільки це поняття не знаходить однозначного тлумачення в сучасній дослідницькій літературі. Всім учасникам експерименту було запропоновано написати розуміння поняття “полікультурна компетентність”.

Типовими можна виокремити наступні визначення терміну полікультурної компетентності, дані студентами – майбутніми вчителями початкової школи: “це результат професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі, здатність до самореалізації, розвитку та самовдосконалення впродовж життя” – 24,5%; “рівень розвитку культури вчителя, необхідний для успішного здійснення професійної діяльності” – 16,2%; “уміння діяти у полікультурному просторі ” – 44,5%; “інші відповіді” – 14,8%.

Студенти дали такі визначення: “поняття, яке включає в себе високий ступінь розвитку культури вчителя і його професіоналізму у різних країнах” – 39,2%; “уміння діяти у полікультурному просторі” – 15,4%; “якість вчителя, яка свідчить про високий рівень його культури” – 35,0%; інші відповіді – 10,4%.

Більшість респондентів (понад 84%) не змогли назвати (або назвали помилково), дослідників полікультурної компетентності. Багато з них не розрізняли полікультурну, етнокультурну та професійну компетентність (87,3%), або ототожнювали її зі знаннями у галузі культури свого народу (35,2%) і таким чином не розуміли значущість якості полікультурної компетентності. Отже, в ході анкетування з'ясувалося, що більшість опитаних студентів (87,1%) не змогли надати чіткого визначення поняття “полікультурна компетентність”, дали невірне тлумачення, або взагалі не відповіли (12,9%) респондентів.

Під час створення анкети ми прагнули, щоб вона носила характер своєрідної співбесіди зі студентом за найбільш важливими питаннями, що належать до проблематики формування полікультурної компетентності. З цією метою велика кількість питань і завдань була складена не лише для визначення рівня знання респондентів, а надати їм можливість обґрунтувати свої відповіді. Як з'ясувалося, студентам було досить важко виконувати такі завдання.

Зміст анкети дозволяв використовувати показники всіх чотирьох критеріїв оцінки сформованості полікультурної компетентності.

Розроблена нами анкета містила питання відкритого і закритого типів, в яких використовувалися прийоми “багатоступінчатого вибору”, “незакінченої пропозиції”, “постановки в ситуацію з прихованими можливостями”.

Вивчити стан обізнаності у сфері полікультурної освіти нам дозволили запитання стосовно розуміння термінів “полікультурна компетентність”, “міжкультурний діалог”, “толерантність”, “полікультурна освіта”,

“полікультурне суспільство”, “міжкультурна комунікація”, “діалог культур”. Виявилось, що студенти мають переважно середній і низький рівень полікультурної обізнаності. Встановлено, що респонденти не розрізняють особливостей та визначення таких понять. Мало хто зі студентів (11,3%) орієнтується у вчених-дослідниках полікультурної компетентності.

Досить складними виявилися поняття толерантності та полікультурного простору. Тільки 8% дали правильні відповіді стосовно цих визначень. Крім цього студенти не розрізняють поняття полікультурна компетентність та компетенція. Що стосується важливості полікультурної освіти, то тут типовими стали наступні відповіді: “це значно покращить рівень мого професіоналізму”, “вона є невідомою частиною професійної компетентності”.

Найскладнішим для більшості студентів, віднесених до низького рівня сформованості когнітивного критерію (32%) виявилось обґрунтування поданих тверджень, пояснення своєї точки зору, що свідчить про недостатній рівень полікультурної обізнаності.

Для визначення полікультурного світогляду нами було запропоновано творче завдання, в якому студенти мали написати невелику розповідь про себе. Метою такого завдання було визначення емоційного захоплення культурою інших країн, відношення до представників інших національностей та віросповідань, полікультурних цінностей та знань особливостей культури інших країн. Проаналізувавши отримані результати ми дійшли висновку, що студентам важко виконувати творчі завдання, адже вони вимагають самостійних суджень і знань термінів полікультурної тематики.

Для визначення стану сформованості полікультурної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм ми визначали суб’єктивну значущість щодо актуальності полікультурної освіти, визначали рівень відношення до культури інших країн та їх представників, виявляли значення полікультурної компетентності для майбутнього вчителя. Ми вирішили продігностувати

наступні показники: відкритість до зовнішнього світу, відкритість по відношенню до інших, відкритість до всього нового, чутливість до проблем.

Для з'ясування захопленості культурою інших країн, ми використали методику незакінчених речень, це дало нам можливість більш отримати більш ґрунтовні відповіді студентів. Серед типових відповідей стосовно причин та бажання пізнати культури іншої країни, більшість респондентів відповідали, що це для них "можливість краще пізнати цей народ" – 48%, багато з них погодились, що це дійсно є важливим для них, але не могли обґрунтувати причину. Взагалі, необхідно відзначити, що методика незакінчених речень виявилась досить складною для опитаних респондентів. Деякі з них не відповідали на питання взагалі – 12%.

Щодо суб'єктивної значущості полікультурної освіти, ми відзначили, що майже всі погоджуються з твердженням, що "полікультурна освіта сприяє врегулюванню міжособистісних відносин та національних конфліктів" – 98%. Але, іноді траплялись відповіді досить суперечливого характеру. Ми пов'язуємо їх причину з недостатнім розумінням термінології, не всі респонденти розуміють значення термінів глобалізація, толерантність, культурний плюралізм, міжкультурний діалог.

Крім цього ми дали можливість студентам самостійно визначити свій рівень полікультурної компетентності. За результатами анкетування можна зробити висновок, що більшість респондентів (71,4% майбутніх вчителів початкової школи та 76,5% студентів інших спеціальностей) задоволені своїм рівнем полікультурної компетентності та оцінили його як середній і високий.

У анкетах спрямованих на розуміння значення толерантних навичок для майбутнього вчителя було отримано більшість позитивних відповідей. Студенти відзначали для себе необхідність формування цих навичок та вважали її необхідною складовою професійної компетентності майбутнього вчителя.

Наступна група завдань була спрямована на діагностику стану сформованості мотиваційно-ціннісного ставлення до вивчення культурних особливостей інших країн та бажання до вивчення її мови.

Для визначення захопленості студентів культурою іншої країни та виявлення їхньої мотивації до пізнання культурних особливостей було використано метод ранжування. Учасникам пропонувалось на шкалі за градацією від -1 до +3 визначити ставлення до культури іншомовної країни. Значення розподілялись так:

-1 – Не подобається вивчати культуру інших країн

0 – не виявляю інтересу до іншомовних країн та не цікавлюсь їхньою культурою

+1 – проявляю незначний інтерес до культурних особливостей іншомовних країн

+2 – мене цікавить культурні особливості іншої країни та культура і норми поведінки

+3 – я захоплююсь культурою в інших країнах та хочу вивчати мову цієї країни.

Студентів, які обирали позначки 0 та +1 ми включили до групи з низьким рівнем. До середнього рівня ми віднесли студентів, які обрали варіан відповіді з позначкою +2, а тих, хто обрав варіант +3 – до високого. Результатом опитування стали такі дані: незначний інтерес до особливостей культури іншомовних країн проявили 8% студентів (низький рівень), цікавляться культурними особливостями і нормами поведінки – 58,2% (середній рівень).

1. Для більш детального визначення ціннісних орієнтацій студентів нами було запропоновано анкетування з незакінченими реченнями, що дало змогу студентам обґрунтувати свої відповіді. Таким чином ми визначили важливість міжкультурних відносин та толерантних навичок студентів.

У результаті було встановлено, що для більшості респондентів міжкультурна комунікація є складовою професійної педагогічної освіти і

вони розуміють актуальність таких вмінь і навичок у наш час – 38%, що стосується пізнання та ознайомлення з особливостями культури іншомовних країн, то 24% зазначили, що “це не є досить актуальним та важливим для їх професійного розвитку”, оскільки у подальшій роботі вони їм не знадобляться. У відповідях багатьох респондентів не було розуміння важливості демократичних та толерантних відносин (8%). Але, більшість учасників засуджують та вважають негативними явища ксенофобії, антисемітизму та расизму (89%). Студенти не відповіли на це питання у зв’язку з нерозумінням цих термінів. Але у деяких відповідях спостерігались розбіжності: студенти вважали для себе невід’ємною складовою професійної підготовки високий рівень полікультурної компетентності, а формування навичок міжкультурної комунікації не вважали за необхідне. Крім цього досить необґрунтованими були відповіді стосовно педагогіки толерантності. Деякі студенти не розуміли для себе цього поняття.

Що стосується відповідей стосовно глобалізаційних процесів у світі, то вони були досить загальними. Студенти вважають актуальним виховання громадянина на ідеях гуманізму, демократії, моральності, волі й рівноправності та погоджуються з твердженням, що вищі навчальні заклади повинні готувати таку особистість, яка володіє толерантним світоглядом, здатного до міжкультурного діалогу й взаєморозуміння із представниками інших народів.

Як виявилось, багато респондентів цікавить культура іншомовної країни. Але, у зв’язку з економічною кризою в Україні, для більшості респондентів, як вони зазначили, це лише мрія, тому що вони не матимуть можливості відвідати її. Більше половини (65%) студентів відчують емоційне піднесення під час зустрічі з іноземцем, але (32%) з них відчують бар’єр у спілкуванні. Більшість респондентів погодились, що коли людина опиняється в іншому культурно-мовному середовищі, вона відчуває так званий “культурний шок” через недостатнє знання національних цінностей і законів спілкування носіїв інших культур і мов.

Нами було встановлено, що невелика частина студентів (10%) читають додаткову літературу стосовно іншомовних країн та приймають участь в обговоренні культурних відмінностей. Тільки (8%) прагнуть до аналізу спільних рис та відмінностей своєї країни та іншомовної.

Що стосується формування полікультурної особистості у Вищих навчальних закладах, 70% респондентів вважають її невід'ємною складовою професійної компетентності і погоджуються з тим, що це сприяє активній діяльності в полікультурному просторі та вони зацікавлені у пізнанні культурних відмінностей. Ми також відзначили, що більшість майбутніх учителів планують формування цієї якості у своїх учнів.

Отримані результати діагностування вихідного стану сформованості полікультурної компетентності за *діяльнісним* критерієм свідчить про те, що незначна частина студентів контрольної та експериментальної груп показала здатність до проявів толерантності й емпатії. Оброблені результати свідчать про те, що студенти як ЕГ, так і КГ мають недостатній рівень навичок міжкультурної комунікації. Більшість опитуваних перебуває на низькому рівні здатності до полікультурного діалогу. Вони не повністю володіють теоретичним матеріалом щодо культурних особливостей іншомовної країни, не здатні до самостійного аналізу і узагальнення. Пошук правильного вирішення конфліктної ситуації в них відбувається несистемно; досить низький рівень орієнтування в моделюванні ситуацій полікультурного характеру.

Так, наприклад, під час роботи з текстами країнознавчого характеру, виявивши незрозумілу інформацію, тільки 12% респондентів намагалися знайти тлумачення такої інформації в системі Інтернет або звернулися до викладача за поясненням незрозумілого для себе; 21% мають бажання прийняти участь у підсумковому занятті (круглому столі) з вивчення культурних особливостей іншомовної країни.

Аналіз результатів обробки даних проведеного тестування показує, що у студентів всіх груп спостерігається пасивне відношення до

міжнаціонального спілкування з представниками інших національностей, а також неухважність, відсутність співчуття, переживання до них. Відповіді студентів свідчать про недостатню терпимість до культурних відмінностей. Студенти не завжди вміють цілісно, емоційно усвідомлювати культурну своєрідність національно-культурних особливостей. Відповіді студентів стосовно зацікавленості іншомовною культурною свідчать про незначний інтерес до вивчення культурних відмінностей. Наведені результати відповідей показують, що іншомовна культура є незнайомою для студентів і у них немає бажання дізнатися її культурологічні особливості. Причинами цього є: відсутність практичного застосування отриманих знань, низький рівень мотивації до вивчення культури, вивчення мови викликає труднощі.

Проаналізувавши завдання, які спрямовані на визначення навичок поведінки в ситуації полікультурного діалогу, ми визначили, що у студентів досить низький рівень прагнення до спілкування з представником іншомовної країни, оскільки майбутні вчителі не мають досвіду міжкультурної комунікації, наслідком такого явища є мовний бар'єр.

Загалом, отримані дані в ході нашої дослідно-експериментальної роботи свідчать про недостатній рівень формування полікультурної компетентності студентів. Підводячи підсумки результатів констатувального експерименту з визначення вміння та навичок студентів взаємодії з представником іншої культури, міжкультурного діалогу, рефлексійних навичок, вміння розпізнавати культурну конотацію слів та фразеологізмів і встановили, що респонденти мали переважно середній та низький рівень діяльнісного та мотиваційно-ціннісного критеріїв полікультурної компетентності.

Для визначення стану сформованості полікультурної компетентності за рефлексивним критерієм ми застосовували відкриті питання в анкеті, що дало можливість виявити позицію респондента. В результаті було встановлено, що більшість студентів погоджуються, що полікультурна компетентність є важливою складовою професійної підготовки майбутнього

вчителя. Крім цього багато респондентів не погодились з твердженням, що знання про міжетнічні, міжкультурні та міжконфесійні відносини є важливими для культурного розвитку особистості.

На думку багатьох з них в сучасних умовах майже кожна людина у світі входить до системи полікультурних відносин, тому толерантність є об'єктивною необхідністю у процесі численних контактів людини з іншими етносами у багатокультурному світі. Культурний обмін не передбачає обмін досягненнями національної культури під час міжкультурних контактів. Це свідчить про те, що вони не осмислюють даного значення професійної педагогічної компетентності майбутнього вчителя і не знають її складових.

Полікультурна освіта розширює горизонти освітньої діяльності, сприяє формуванню в індивіда полікультурного сприйняття світу, культивує толерантність як моральний ідеал та норму поведінки.

Для визначення сприйняття поняття толерантності та визначення характеристик толерантної особистості, ми запропонували визначити якості толерантної особистості. У ході даного анкетування було визначено, що серед названих характеристик переважають терпимість (22%), уміння співпереживати (13%), уміння слухати (11%) та повага до інших (10%). На відповідь на запитання щодо причин, які породжують насильство та ненависть переважає варіант соціальної нерівності (33%) та особливості віросповідання (42%). Окрім цього, більшість респондентів написали відповідь "не знаю" стосовно вирішення питання "що треба зробити для панування миру в суспільстві", це свідчить про низький рівень рефлексії глобальних проблем. Щодо знань про міжкультурні та міжетнічні конфлікти, то тут ми маємо низьку кількість позитивних відповідей.

На основі результатів констатувального експерименту студентів було умовно розподілено на "контрольну" та "експериментальну" групи. Контрольна група складалася із студентів спеціальності "Хореографія" (КГ). До експериментальних груп увійшли студенти, які навчаються за спеціальністю "Початкова освіта" (ЕГ1), студенти спеціальності "Музика"

(ЕГ2), студенти спеціальності “Психологія” (ЕГ3). Згідно методології педагогічного експерименту була проведена перевірка однорідності утворених груп за допомогою методів математичної статистики.

Для перевірки однорідності обраних груп на етапі констатувального експерименту використали критерій Колмогорова-Смірнова. Були сформульовані наступні гіпотези: H_0 – розподіл досліджуваної ознаки в експериментальних групах не відрізняється від розподілу в контрольній та альтернативна гіпотеза H_1 – розподіл досліджуваної ознаки в експериментальних групах відрізняється від розподілу в контрольній.

Для перевірки статистичних гіпотез за критерієм Колмогорова-Смірнова значення статистики λ обчислювалося за формулою:

$$\lambda = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 - число студентів в експериментальній групі 1, а n_2 - число студентів іншої групі, d_{\max} - найбільша абсолютна величина різниці накопичених частот. Для загальноприйнятого в психолого-педагогічних дослідженнях рівня значущості $\alpha = 0.05$ обираємо за таблицями $\lambda_{кр} = 1,3581$. Якщо $\lambda_{cn} \geq 1,3581$, то відмінності між розподілами вважатимуться вірогідними, що дозволить сформулювати висновок, що емпіричний розподіл досліджуваної ознаки в експериментальних групах відрізняється від розподілу в контрольній групі на констатувальному етапі експерименту.

У таблиці наведено дані розподілу студентів, які прийняли участь у експерименті за рівнями сформованості полікультурної компетентності на етапі констатувального експерименту.

Таблиця 3.1.2.

**Порівняльні дані розподілу студентів ЕГ
за рівнями сформованості полікультурної компетентності
на констатувальному етапі експерименту**

Групи	Рівень сформованості компетентностей						λ -критерій Колмогорова-Смірнова	
	Частоти			%			λ_{cn} ЕГ1-КГ ЕГ1-ЕГ2 ЕГ1-ЕГ3	$\lambda_{кр}$
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий		
Когнітивний критерій								
КГ	9	8	1	50	44	6	0,621717	1,3581
ЕГ1	7	12	4	30	52	18	-	
ЕГ2	4	6	1	36	55	9	0,226422	1,3581
ЕГ3	10	12	2	42	50	8	0,384922	1,3581
Разом	30	38	8	39	50	11	-	
Мотиваційно-ціннісний критерій								
КГ	4	6	8	22	33	45	0,997818	1,3581
ЕГ1	8	12	3	35	52	13	-	
ЕГ2	3	7	1	27	64	9	0,204858	1,3581
ЕГ3	8	10	6	33	42	25	0,409756	1,3581
Разом	23	35	18	30	46	24	-	
Діяльнісний критерій								
КГ	10	7	1	56	39	6	0,58334	1,3581
ЕГ1	17	6	0	74	26	0	-	
ЕГ2	4	7	0	36	64	0	1,024292	1,3581
ЕГ3	15	7	2	63	29	8	0,391131	1,3581
Разом	46	27	3	61	36	3	-	
Рефлексивний критерій								
КГ	9	7	2	50	39	11	0,214915	1,3581
ЕГ1	10	12	1	43	52	5	-	
ЕГ2	5	6	0	45	55	0	0,118602	1,3581
ЕГ3	10	12	2	42	50	8	0,136585	1,3581
Разом	34	37	5	45	49	6	-	

Знайдені значення λ_{cn} є меншими за $\lambda_{кр}$, що дозволяє прийняти нульову гіпотезу – розподіл досліджуваної ознаки в експериментальних

групах не відрізняється від розподілу в контрольній групі. На цій підставі робимо висновок про однорідність вибірок для заданого рівня значущості α .

Оскільки групи є достатньо малими, то використовувати критерій Пірсона недоречно. Для малих вибірок використовують: критерій Фішера, критерій Манна-Уїтні, медіанний критерій, критерій знаків, критерій Уїлкоксона, критерій Колмогорова – Смірнова.

Таким чином, за результатами констатувального експерименту було виявлено, що тільки 6% учасників нашого експерименту мають високий рівень семантико-когнітивного компонента полікультурної компетентності, оскільки у них було виявлено системні ґрунтовні знання. У більшості інших студентів КГ спостерігається переважно низький рівень формування семантико-когнітивного компонента, що виявляється у недостатній обізнаності системи моральних норм і цінностей людства, понять про конфлікти й суперечності, які нерідко виникають у суспільстві; у неспроможності аналізу системи культурних орієнтацій, що представлені в різних культурах. У ході експерименту було виявлено, що студенти уникають аналізу моделей, засобів і принципів соціокультурної комунікації, схем інформаційного обміну; дослідження ієрархії цінностей, стратегій і стереотипів поведінки людей, процесів соціалізації, соціокультурного досвіду.

У деяких респондентів рівень сформованості полікультурної компетентності за когнітивним критерієм характеризується системними знаннями, але ступінь їхньої ґрунтовності проявляється лише в окремих аспектах. У окремої групи респондентів відзначаються поверхові, безсистемні епізодичні знання.

Під час діагностування мотиваційного компонента сформованості полікультурної компетентності ми дійшли висновку, що студенти проявляють достатній рівень інтересу до інокультурної діяльності, 12% з них мають достатній рівень мотивації до прояву толерантних відносин та процесу самовдосконалення.

Майже 35% респондентів виявляють негативне ставленням до представників іншомовної країни та особливостей їхньої культури, відсутністю потреби у вивченні іноземної мови, нерозумінні культурної семантики слів, недостатньому рівні розпізнання культурної конотації. Це свідчить про переважно середній рівень цього компоненту. Перевірка рівня комунікативно-діяльнісного компоненту полікультурної компетентності засвідчила переважно низький його рівень, оскільки студенти не мають навичок у протистоянні конфліктам з представниками інших культур, розвинутих навичкою міжкультурної комунікації в контексті полікультурних відносин. Вміння розпізнавати культурну конотацію слів та фраз іншої мови ще не є сформованим. У ході констатувального експерименту було встановлено, що значна частина студентів мала недостатній рівень сформованості полікультурної компетентності, причому ця обставина не завжди ними усвідомлювалася.

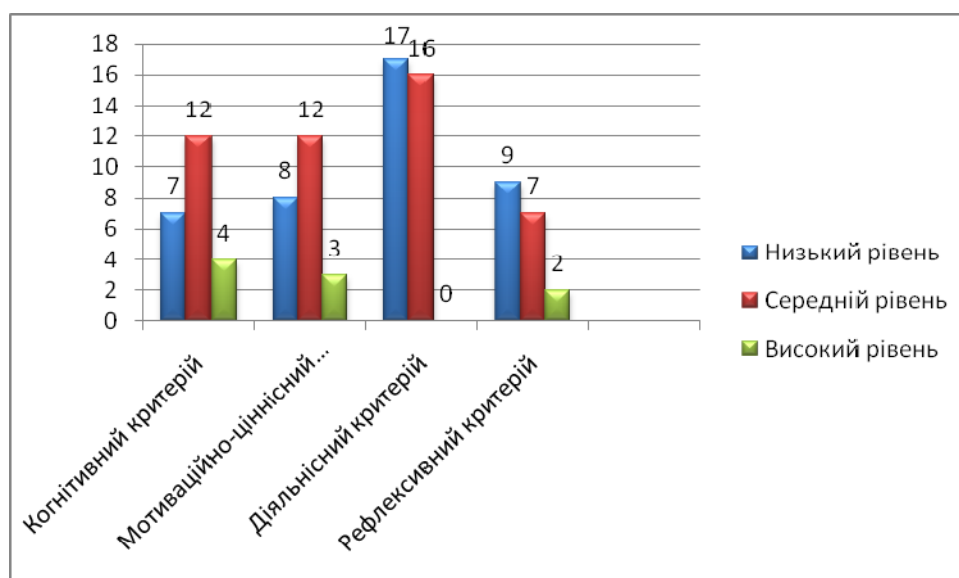

Рис. 3.1.1. Динаміка рівнів сформованості компонентів полікультурної компетентності студентів ЕГ на констатувальному етапі експерименту

Таким чином, результати констатувального експерименту переконливо показали, що головними причинами недостатньої сформованості у студентів

полікультурної компетентності є: відсутність чіткого уявлення про структуру і сутність полікультурної компетентності, цілісного підходу до проблеми і процесу формування означеної якості, обмежений діапазон можливостей самореалізації особистості, недостатня розробленість організаційних форм і технологій формування досліджуваного феномена.

Проаналізувавши дані, отримані в ході констатувального експерименту, ми зробили висновки, що вихідний рівень полікультурної компетентності студентів є недостатнім та вимагає цілеспрямованого формування і вдосконалення; серед гальмуючих формування полікультурної компетентності чинників можемо назвати переважно традиційні форми навчання, недосконалість навчальних планів та програм, які не передбачають завдань полікультурного спрямування.

Аналіз отриманих результатів дозволило нам зробити висновок, що формування полікультурної компетентності студентів спеціально не здійснюється, то стихійне становлення цієї важливої особистісної якості у педагогічній практиці відбувається неефективно і повільно, тому цей процес необхідно удосконалювати.

3.2. Організаційно-педагогічна модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Метою розробленої нами організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності студентів можна вважати пошук шляхів підвищення рівня сформованості цієї інтегративної якості у студентів експериментальної групи.

В основу запропонованої організаційно-педагогічної моделі покладено наступні концептуальні положення:

- гуманізація освіти як домінуюча лінія розвитку сучасної освіти;
- орієнтація на цінності культури;

- особистісна спрямованість – прагнення врахувати особливості учасників формуального експерименту, їх соціокультурний досвід;
- поліфункціональність викладання;
- динамічність, гнучкість у пошуках нових форм і засобів реалізації завдань виховання студентів, створення умов для підвищення їх культурного рівня.

Графічно модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи представлена на рисунку 3.2.1.

Реалізація впровадження моделі формування полікультурної компетентності проводилася з позицій лінгвокраїнознавчого підходу. В основу моделі було покладено сукупність загальнонаукових, культурологічних і спеціальних знань, покликаних сприяти підготовці майбутніх вчителів початкової школи до вирішення завдань, які впливають з особистісно зорієнтованої парадигми освіти. Аналіз наукової літератури дозволив визначити змістову сторону процесу формування полікультурної компетентності:

- становлення майбутнього педагога як полікультурної особистості, здатного трансформувати цінності та знання іншомовної та національної культури;

- отримання студентами знань щодо особливостей іншомовної культури, закономірностей та принципів організації полікультурного діалогу, сутності та способах формування і самовиховання полікультурної компетентності;

- створення полікультурного середовища ВНЗ для передачі студентам інструментарію самопізнання. Організаційно-педагогічна модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи передбачала проходження ряду етапів, на кожному з яких ставилась мета, визначався зміст, закладалися механізми формування полікультурної компетентності, визначалися педагогічні умови здійснення та підводився результат і самовдосконалення.

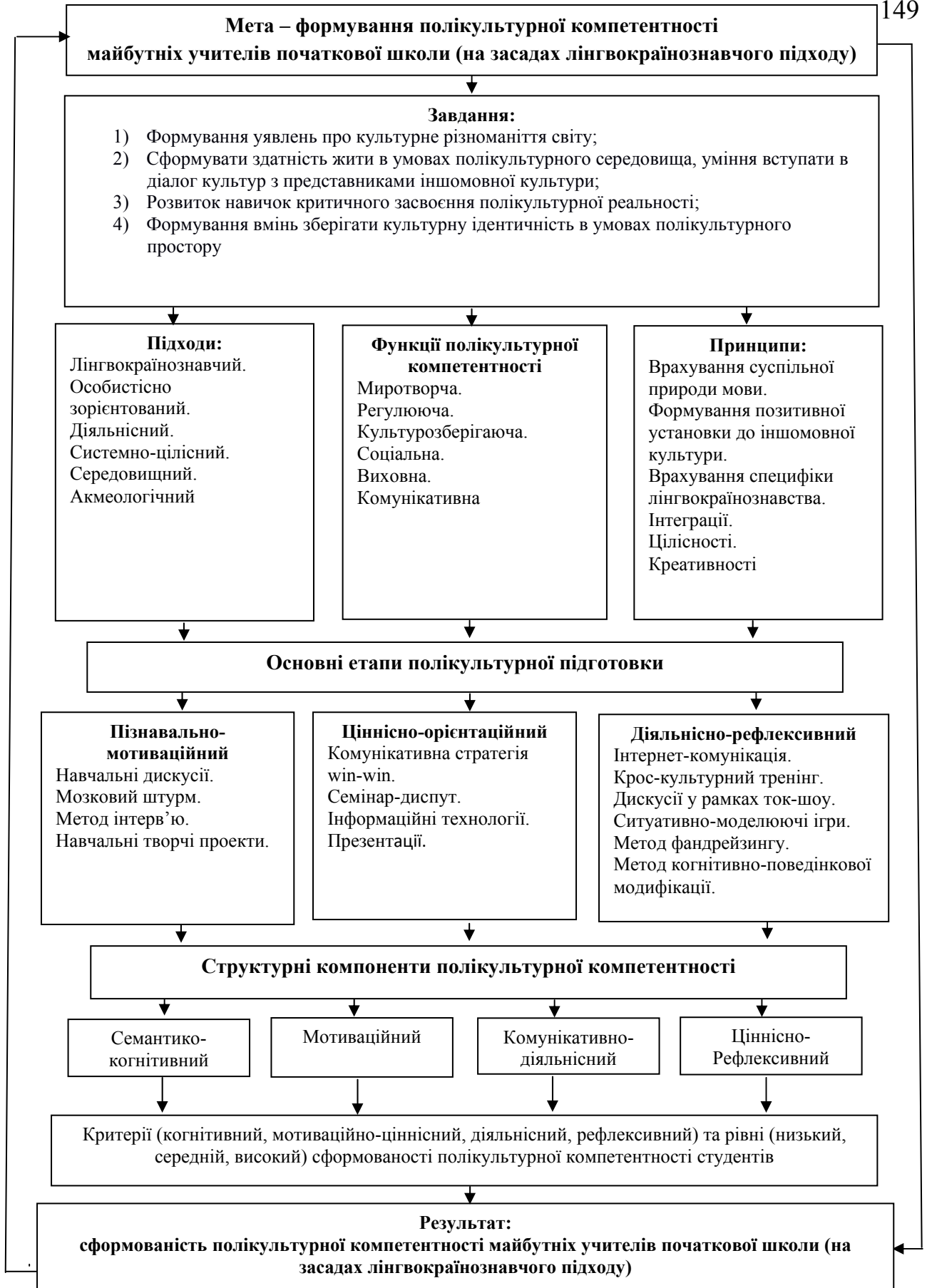

Рис. 3.2.1. Організаційно-педагогічна модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу)

У процесі формування полікультурної компетентності ми брали до уваги думку Н. Резнік, яка зазначає, що полікультурне навчання охоплює цілу низку окремих аспектів: лінгвістичні (навчання лексиці), прагматичні (правила поведінки обумовлені конкретною ситуацією та культурою), естетичні (що вважається прийнятним та ввічливим в одній культурі та відрізняється від норм іншої країни), етичними (що відображає моральні цінності), елітні (література, мистецтво даного народу) [154]. Студент має володіти фоновими знаннями про країну досліджуваної мови, їм необхідно давати більше інформації про літературу, історію, видатних людей даної країни. У процес полікультурного спілкування повинні бути включені всі аспекти культури: національні традиції та звичаї народу, побутова культура, повсякденне поведінка і невербальна мова, національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури. При цьому процес вивчення культури має бути багатограним: вивчення не тільки елітарної культури країни, але і поведінкових особливостей народу країни, мова якої вивчається. Велика увага має приділятися взаємозв'язку між процесами оволодіння рідною культурою і вивченням іноземної мови та культури. Мова у вузі має розглядатися у зв'язку з культурою, а не у відриві від неї [154].

Крім цього, у процесі формування полікультурної компетентності ми вважаємо доцільним застосування лінгвокраїнознавчого підходу, в основі якого лежать наступні наступні *принципи*:

1) *суспільна природа мови*, яка постає як об'єктивна можливість залучення до нової дійсності. Єдність мови і національної культури реалізується в ряді функцій, з яких для лінгвокраїнознавства особливо важливі три, а саме: комунікативна функція – бути знаряддям передачі інформації від одного учасника акта комунікації іншому (ця функція при вивченні мови не може бути забезпечена, якщо в процесі навчання не будуть використані відомості про країну).

2) *засвоєння людиною, що виросла в одній національній культурі, істотних фактів, норм і цінностей іншої національної культури*. Адже

потрібно не тільки представити інформацію про країну, але й сформувати позитивне відношення до неї.

3) формування *позитивної установки до народу – носія мови*, адже вивчення мов починається з етапу зближення народів.

4) *країнознавча інформація* формується з природних форм мови та навчальних текстів.

5) пов'язана з уточненням *специфіки країнознавства*: країнознавчий аспект викладання реалізує в навчальному процесі філологічний спосіб вторинного пізнання дійсності.

Знання національних реалій важливе у процесі пізнання культури і мови країни. Постійною ознакою належності слова до лінгвокраїнознавчого матеріалу є присутність національно-культурного компонента, якого немає в інших мовах. Адже включення в зміст навчального матеріалу країнознавчої інформації, культурних реалій іншої країни сприяло ознайомленню студентів із основними автентичними матеріалами, предметами реальної дійсності, повсякденними матеріалами (анкети, проїзні квитки, вивіски, афіші, етикетки, рекламні проспекти).

Організаційно-педагогічна модель формування полікультурної компетентності студентів майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) включала три етапи: *пізнавально-мотиваційний, ціннісно-орієнтаційний, діяльнісно-рефлексивний*.

Метою *пізнавально-мотиваційного етапу* було формування пізнавальної складової полікультурної компетентності, яке забезпечувалося у процесі відпрацювання таких умінь та навичок: оперувати культурологічними поняттями і з'ясовувати їхнє значення у контексті проблемної ситуації; виявляти культурні відмінності і встановлювати зв'язки; аргументувати власну позицію; наводити приклади позитивної взаємодії різних культур; робити зважені узагальнення та висновки на підставі різних джерел інформації. Важливість цих умінь та навичок полягає в тому, що вони допомагають використовувати набуті знання для свідомої та

позитивної міжкультурної взаємодії. З цією метою важливо створювати умови для ознайомлення учнів різних вікових груп з базовими знаннями про багатокультурне суспільство і механізмами його функціонування.

Протягом цього етапу студенти засвоювали теоретичний матеріал, який передбачав активізацію їх суб'єктної позиції, стимулювання до свідомого сприймання культури свого та інших народів. Цьому сприяло створення умов для розширення ціннісних орієнтацій студентів. На цьому етапі передбачалося засвоєння полікультурних знань, які є теоретичною основою професійної педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Важливим аспектом становлення полікультурної компетентності є формування в особистості ціннісних орієнтацій, які визначають її самосвідомість та позитивне ставлення до інших культур. Йдеться про ключові цінності демократичного суспільства, що інтегруються у контекст національної культури, відповідають демократичним принципам гуманізму, несуть у собі позитивну культурну самоідентифікацію, толерантність у ставленні до представників інших культурних спільнот. Провідною якістю ціннісного компонента полікультурної компетентності є толерантність як багатогранне явище, що містить низку взаємопов'язаних аспектів.

Особливої значущості на цьому етапі набуває здатність студента до культурної самоідентифікації, тобто усвідомлення своєї належності до певної культури, інтеріоризації цінностей (сприйняття їх як своїх), здійснення відповідного стилю життя та поведінки. Крім цього на заняттях відбувалось ознайомлення студентів з глобалізаційними процесами в умовах європейського освітнього простору. Обґрунтування значущості полікультурної компетентності у професійній підготовці та життєдіяльності загалом. Протягом цього етапу було застосовано матеріали спецкурсу *“Теоретичні основи та педагогічні технології у формуванні полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи”* для формування теоретичних знань та понять полікультурної освіти (Додаток Б), а також у процесі вивчення дисциплін *“Зарубіжна культура”*, *“Культура української*

мови”, “Загальна педагогіка”.

На цьому етапі застосовувалися такі традиційні методи навчання: пояснення, лекція, розповідь, бесіда, самостійне опрацювання літературних джерел. *Метод розповіді* використовувався для послідовного викладу історії виникнення полікультурної освіти, ознайомлення студентів із особливостями полікультурної освіти у різних країнах (Великобританії, Канаді, США, Німеччині, Японії). Метод *порівняння* поглиблював розуміння понять як ”расизм“, ”шовінізм“, ”фашизм“, ”націоналізм“, ”інтеркультурна освіта“, ”мультикультурна освіта“. За допомогою методу *мозкового штурму* ми організували порівняльний аналіз культурологічних цінностей та традицій, значення полікультурної освіти.

Серед інноваційних методів варто назвати: *заняття – конференції* на тему: “Сучасний полікультурний простір”, *підготовка доповідей* з тем: “Полікультурна особистість”, “Полікультурна компетентність майбутнього учителя – необхідна умова гуманізації освітнього процесу”, “Полікультурний освітній простір”, “Діалог культур в умовах сучасних глобалізаційних процесів”, “Толерантність – вимога сьогодення”, “Я - учасник процесу міжкультурної комунікації”, “Полікультурна сім’я”, “Релігія як різновид культури”. Крім цього студентами були підготовлені *презентації* з полікультурної тематики, *рецензування статей, анування, тезування*. Все це сприяло формуванню інтересу до даної теми та створювало мотивацію до підвищення власного рівня полікультурної компетентності. Доцільними на пізнавально-мотиваційному етапі виступили *групові форми* роботи, що дозволило студентам аналізувати різні точки зору на поставленні проблеми, обговорювати нагальні проблеми полікультурного суспільства.

У процесі формування полікультурної компетентності для представлення культурологічних явищ певної країни було організовано проведення: уроків – презентацій “Traditions, customs, Public, Holidays in England”, “National Icons in the USA”, “Arts and Culture of Wales”, “National Personalities of Northern Ireland”, організацію навчальних дискусій на теми:

“Проблеми полікультурного простору”, “Мультикультуралізм: позитивні та негативні тенденції”, “Вплив релігії на становлення світогляду особистості”, “Толерантні відносини: за і проти”, “Вплив політики держави на відносини між людьми” “Основні шляхи подолання конфліктів”, які доповнюють чи конкретизують проблематику нашого спецкурсу; виконання творчих завдань: написання есе з тем: “Мій полікультурний світогляд”, “Розвиток толерантних відносин – запорука миру на Землі”, “Основні причини воєнних конфліктів та наслідки їх подолання”, “Традиції та звичаї: їх вплив на формування особистості”, “Культурні стереотипи та їх наслідки”, що поглиблювали змістове навантаження інтегрованих матеріалів спецкурсу.

Процес *формування пізнавально-мотиваційного етапу* полікультурної компетентності студентів є особливо важливим, адже саме на цьому етапі студенти засвоювали основні теоретичні поняття полікультурної тематики. Кожне положення було обговорене та аргументоване. Таким чином відбувалась переорієнтація світоглядної позиції особистості майбутнього вчителя початкової школи. Були використали такі *форми роботи: колективні* (лекція, семінарські заняття) та *індивідуальні* (підготовка доповідей та презентацій, виконання індивідуальних завдань).

Важливим вважаємо застосування на цьому етапі методів проблемного навчання задля аналізу проблемних питань: а саме дискусій: “Явище мультикультуралізму: позитивні та негативні фактори”. “Формування полікультурного простору: позитивні та негативні наслідки”. Цей метод є досить ефективним коли необхідно необхідно обґрунтувати заперечення та погодження з певним твердженням.

У ході ціннісно-орієнтаційного етапу нами застосовувалися *методи інтерактивного навчання*. Сутність інтерактивного навчання полягає у тому, що студент та викладач є рівноправними суб'єктами навчання. Процес навчання відбувається в комфортних умовах, де кожен студент може відчути власну успішність та виявити інтелектуальних потенціал, що позитивно впливає на продуктивність навчального процесу, цілісності розвитку

особистості, гармонізації педагогічної діяльності. За інтерактивного навчання освітній процес організовується таким чином, що практично всі студенти виявляються залученими до процесу пізнання, при цьому кожен робить свій індивідуальний внесок у загальну справу. Обмін знаннями, ідеями, думками відбувається у доброзичливій атмосфері, в умовах взаємної підтримки усіх учасників цього процесу.

Інтерактивна діяльність на заняттях передбачає організацію такого діалогового спілкування, яке веде до взаєморозуміння, взаємодії, до спільного вирішення загальних, але важливих для кожного учасника завдань.

На цьому етапі формування полікультурної компетентності зі студентами проводились бесіди щодо особливості їхньої професійно-педагогічної підготовки в контексті полікультурного середовища, європеїзації освітньої системи та глобалізаційних процесів, що значно активізувало їхню увагу до необхідності формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

У процесі роботи з текстом студентам було запропоновано зробити *семантичний аналіз* лексичного матеріалу, оскільки мова іншого народу, відображає ті реалії, ціннісні орієнтації цього народу. Очевидно, що для народів, які живуть на різних територіях і в різному культурному оточенні, певні реалії можуть суттєво відрізнятися. При цьому приналежність до людського роду неодмінно веде до виникнення у свідомості різних народів і спільних понять. Первинне явище прийнято називати денотатом. Згідно з думкою семіотиків, денотат є передумовою для появи знака й у свідомості людини відображається у вигляді сигніфіката. Сигніфікат – це відображення у людській свідомості денотата. Сигніфікат формується за допомогою узагальнюючих процесів людської свідомості – порівняння, класифікації, узагальнення. Якщо немає денотата – у мові не може виникнути слово. Особливості будови сигніфіката ж відображають спосіб мислення тієї чи іншої групи людей. Наприклад, слово школа нещодавно будувало таку низку асоціацій: молодша, середня, вища, учень, 1 вересня, вчитель, підручники

тощо. Аналогічне слово school – campus (територія школи), primary, secondary, junior (новенький), sophomore (середній), senior (старший), student, teacher. Тому фразу “Школярі зібралися в школі» слід перекладати як “Students (а не pioneers) met at the school”.

Механізми формування полікультурної компетентності студентів: ознайомлення студентів із базовими положеннями полікультурної освіти, її складовими, проявами, наслідками; стимулювання потреби до набуття рис полікультурної особистості та притаманних їй знань, умінь і навичок, формування мотиваційних установок щодо значущості полікультурної компетентності для професійної педагогічної освіти, толерантного ставлення до представників інших культур. У результаті проведеної нами дослідної роботи студенти виявляли стійку позитивну мотивацію та активну пізнавальну діяльність до формування полікультурної компетентності.

У ході *ціннісного-орієнтаційного* значна увага приділялася єдності пізнання і спілкування, поглибленню ціннісного сприйняття світу культури, мотивації студентів на толерантну поведінку у ситуаціях міжкультурної взаємодії, розвивав навички комунікативних стратегій в умовах конфліктних ситуацій. Змістовий аспект формування полікультурної компетентності студентів передбачав створення ситуації міжкультурної взаємодії студентів, в основі якої лежало змістове сприйняття мови іншого (як осередка культури) та вміння, які сприяли успішній міжкультурній комунікації. Студенти мали можливість не лише отримувати нову інформацію, а й бути активними учасниками навчального діалогу.

Основною метою цього етапу було формування ціннісних полікультурних орієнтацій студентів, визначення культурної ідентифікації, осмислення та критичне ставлення до культурної різноманітності. Ми намагалися зорієнтувати студентів на співучасть у процесі приєднання до полікультурного європейського простору шляхом формування полікультурної компетентності, активізувати їхню життєву позицію, стимулювати переживання до наявних випадків культурної дискримінації.

Зміст ціннісно-орієнтаційного етапу передбачав інтерпретацію, і відтворення ситуацій міжкультурної взаємодії, творче застосування знань, умінь, навичок культуровідповідної діяльності.

Так, для вивчення системи цінностей, особливостей культурних реалій, традицій, звичаїв, світоглядних позицій притаманних певній культурі ми застосовували роботу в групах.

Застосовуючи *метод рольової гри* ми організували діалог культур з позицій представників різних культур. Крім цього, ми вирішили за доцільне використання *методу симуляції* – створення ситуацій нерозуміння жестів, міміки та поведінки. Це значно активізувало студентську навчальну діяльність та сприяло зануренню в атмосферу іншої культури, що знайшло своє яскраве відображення у проведенні *диспутів*. Цей метод передбачає високу розумову активність, активізує навички вести полеміку, обговорювати проблему, захищати свої погляди і переконання, лаконічно і ясно викладати думки (Додаток Б).

Особливої уваги заслуговувала *робота з текстом*. Найчастіше у студентів викликали труднощі перекладу реалій, фразеологізмів, афоризмів, тобто мовних одиниць з національно-культурною семантикою. Тому, переглянувши робочі програми з навчальних курсів „Іноземна мова” (1 курс), „Історія англійської мови” (3 курс) та „Лінгвокраїнознавство” (3 курс), ми дійшли висновку, що доречно звернути особливу увагу на вивчення більш складних тем, але надзвичайно важливих для усвідомлення країнознавчих реалій іношої культури. У розділах “Країнознавство США”, так і щодо розділу “Країнознавство Великобританії” для вивчення студентам пропонуються такі теми: географічне положення країни; історія країни; політична система країни, культура країни. Оскільки студенти вже мають базові знання з двох основних тем (“Географічне положення США й Великобританії” та “Культура США та Великобританії”), то опрацювання цього матеріалу виносилось на самостійне опрацювання. Ми запропонували вивчення додаткового матеріалу, а саме “Реалії законодавчої, виконавчої та

судової влади США”, “Реалії системи виборів, місцевого самоврядування США”, “Деякі особливості економіки США та Великобританії”. У цьому контексті особлива увага надавалась вивченню реалій, національно-культурної семантика котрих студентам невідома (Додаток Б).

Також ми приділяли увагу визначенню культурологічних компонентів іншої країни за допомогою *технології проектного навчання*, яке розглядається як гнучка модель організації навчального процесу зорієнтованої на творчу самореалізацію особистості студента шляхом розвитку його інтелектуальних, вольових якостей і творчих здібностей. Результатом проектної діяльності є *навчальні творчі проекти*.

Особлива роль відводилась використанню *інформаційних технологій*, які ми застосовували з метою надання навчального матеріалу студентам, як додаткове джерело інформації та для проведення ділових ігор та презентацій.

За допомогою них на проекторі був представлений текст для групової роботи, фотографії різних міст країни, яка вивчалася. У роботі нами використовувалися художні твори авторів культури, що вивчалася. Проводилась демонстрація особливостей культурної поведінки представників різних країн.

Особливого значення набувала організація *комунікативних стратегій*. Загалом, комунікативна стратегія в функціональному аспекті становить певну схему дій у рамках комунікативного процесу, що визначає вибір мовних засобів і способів вираження змісту, безпосередньо пов'язаного з досягненням мети. У контексті вивчення когнітивної лінгвістики стратегія, розглядається як план комплексного мовленнєвого впливу, спрямованого на зміну моделі світу партнера, на трансформацію його концептуальної свідомості (Додаток Б).

На думку О. Іссерс “мовленнєва стратегія включає в себе планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та індивідуальностей комунікантів, а також реалізацію цього плану. Іншими словами мовленнєва стратегія – комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на

досягнення комунікативних цілей” [73].

Як зазначає О. Мартинова, комунікативні стратегії реалізуються у комунікативних тактиках, одній або декількох діях, які мовці конструюють походу варіативності діалогу, які допомагають досягнути поставленої кінцевої мети. В основі комунікативних стратегій знаходяться мотиви, установки та спонукання комунікантів, що визначають їх орієнтацію на певну систему стратегій та тактик. При цьому, ефективність комунікативних стратегій виявляється у результатах або наслідках соціальної взаємодії, незалежно від того, чи є цей результат свідомо спланованим або ні. Обираючи певну комунікативну стратегію, комуніканти мають зважати на правила та закономірності спілкування. Зокрема, спостерігається залежність між вибором певної комунікативної стратегії та принципом кооперації / конфронтації. Згідно принципу кооперації співрозмовники мають прагнути до співробітництва, тобто вносити той вклад, який потрібен на певній стадії розмови, а це в свою чергу впливає на вибір певної стратегії, що забезпечить співпрацю та взаємопорозуміння, а отже і успішну реалізацію комунікативної мети. Принцип конфронтації відображається у негативній, конфліктній лінії поведінки одного чи обох комунікантів, що веде до певних порушень природнього ходу комунікації та має розв’язуватися реалізацією певного набору комунікативних стратегій, направлених на їх подолання та досягнення поставленої мети [116].

У психологічній науці стратегія мовленнєвої поведінки визначається як установка на певні форми поведінки, в тому числі і в конфліктній ситуації спілкування. Звідси, впливає власний погляд на визначення комунікативної стратегії, що спирається як на план поведінки комунікантів (їх мовленнєві й немовленнєві дії), так і на комунікативні цілі з урахуванням певних психологічних установок. Як зазначає А. Корольова у конфліктній ситуації спілкування комуніканти дотримуються різних комунікативних, а саме конфронтаційної, нейтральної, уникнення та кооперативної стратегій [94]. Тому, ми вважали за доцільне впровадження *комунікативної стратегії “win-*

win”, запропонованої вченими гарвардського університету (R. Fisher, W. L. Ury, B. Patton), метою якої було вирішення конфліктних ситуацій та пошук альтернативних рішень вирішення проблем за умови врахування інтересів кожного учасника конфлікту. У цьому контексті відбувається трансформація позиції учасника міжкультурної взаємодії з “win-lose” (коли співрозмовник не сприймає інтересів іншої сторони, що обумовлює відсутність толерантних відносин між учасниками діалогу) на стратегію переможця “win-win” (коли враховуються інтереси співрозмовника, відбувається аналіз та пошук взаємовигідних рішень конфліктних ситуацій, усі учасники конфлікту налаштовані на трансформацію культурних стереотипів, ціннісних орієнтацій, світогляду особистості, засвоєння набутого культурологічного досвіду іншої сторони, демонстрацію культурологічних орієнтацій). Детальніше характеристика діяльності в залежності від стратегії “win-lose” або “win-win” подано у таблиці.

Таблиця 3.2.2.

Тип стратегії	Характерні особливості	Можливість застосування
win-lose	Супроводжується суперництвом учасників спілкування, відкритою боротьбою за свої інтереси. Передбачає переможця і переможеного. Під час такого спілкування люди задовольняють власні інтереси на шкоду інтересам інших, змушуючи їх приймати саме своє рішення.	Ефективна, якщо: – учасник конфлікту має певну владу (знає, що його рішення чи підхід є правильним, має змогу наполягати на них); – учасник конфлікту не зацікавлений у співробітництві з іншими, здатен на вольові рішення; або – відчуває, що в нього немає іншого вибору, йому нічого втрачати.
	Супроводжується ухилянням, намаганням людини вийти з конфліктної ситуації, не розв’язуючи її, не	Використовують, якщо: – проблема не дуже важлива для людини і вона не хоче витратити сили на її розв’язання; –

Тип стратегії	Характерні особливості	Можливість застосування
	<p>поступаючись своїм, але й не наполягаючи на ньому. Людина не відстоює свої права, не співпрацює з партнером для зміни певного рішення.</p>	<p>учасник конфлікту розуміє, що перебуває в безнадійному становищі; або відчуває, що опонент має рацію; – співрозмовником є “важка” людина; – напруженість занадто велика і учасник конфлікту відчуває необхідність її послаблення</p>
win-win	<p>Це стратегія згладжування суперечностей. Супроводжується поступками інтересів однієї зі сторін: людина намагається відстоювати власні інтереси, але погоджується робити те, чого хоче інший, при цьому робить пропозицію для вирішення своїх інтересів.</p>	<p>Застосовується, коли: – для учасника конфлікту результат справи не такий важливий, як для протилежної сторони; – учасник конфлікту не може претендувати на першість, бо його опонент має більшу владу; відчуває, що, поступившись, він мало втрачає; – потрібно пом’якшити ситуацію, щоб згодом повернутися до питання й відстояти думку.</p>

У цілому організація та проведення навчально-виховного процесу характеризувалась високим потенціалом з точки зору використання дидактичного матеріалу, комунікативної спрямованості навчального процесу, лінгвокраїнознавчої обізнаності студентів.

Метою діяльнісно-рефлексивного етапу стало формування стратегій міжкультурного діалогу, уміння особистості вступати в контакт, комунікабельність, активність в діях. Цей етап характеризує ступінь

сформованості позитивного ставлення до представників інших культур, визначає конкретні дії студента в процесі формування полікультурної компетентності.

На цьому етапі процес формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи базувався на орієнтації студентів (в процесі парної, групової та індивідуальної роботи) на самостійну творчу діяльність.

Спецкурс “Теоретичні основи та педагогічні технології у формуванні полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи” розкриває основні теоретичні поняття полікультурної освіти, основні структурні компоненти полікультурної компетентності, формує навички міжкультурної взаємодії, уміння виступати активним учасником полікультурного діалогу, розвиток толерантних відносин та поважного ставлення до представників іншої культури, забезпечує ознайомлення студентів з особливостями культурних реалій в умовах професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Проведення спецкурсу на діяльнісно-рефлексивному етапі, що забезпечить розвиток міжкультурної компетентності у кожного суб’єкта професійної підготовки – представника тієї або іншої культури (формування образу своєї культури, її основних цінностей, вироблення рефлексивного відношення до культурних феноменів); формуватиме у студентів сучасні уявлення про реалії життя в іншомовних країнах; розвиватиме уміння поводитися в різноманітних життєвих ситуаціях в умовах міжкультурного розміття; готуватиме майбутнього фахівця до діяльності в умовах полікультурного освітнього простору, сприятиме формуванню рефлексивної діяльності.

Протягом цього етапу ми брали до уваги, що особистості притаманний стійкий інтерес та прагнення не лише зрозуміти сутність та принципи полікультурної освіти, але й знайти новий спосіб вирішення проблем полікультурного характеру. Продуктивними для такої діяльності є наступні

методи як *інтернет-комунікація, дискусія, діалог, крос-культурний тренінг, проектна діяльність, фандрейзингу.*

У рамках співпраці Бердянського державного педагогічного університету з міжнародними освітніми та громадськими організаціями British Council, Корпус Миру, Regional English Language Office при Посольстві США в Україні, університет Олександра-Фрідріха у м. Нюрнберг, студенти 3 курсу спеціальності "Початкова освіта" приймали участь в інтернет комунікаціях з волонтерами (Sarah Marble, Kerry Knight), організованих у рамках проведення Тижня іноземних мов, брали участь у міжнародній конференції "Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку", де виступили з темами доповідей ("Формування міжкультурної комунікації у контексті полікультурного середовища", "Застосування лінгвокраїнознавчого підходу у контексті міжкультурної комунікації", "Робота з аутентичними текстами у процесі вивчення культури США").

Метод фандрейзингу передбачав проведення соціальних проектів у рамках співпраці з волонтерськими організаціями у м. Бердянськ. Студенти Бердянського державного педагогічного університету залучались до проведення виховних бесід до Дня толерантності: "Важливість толерантних відносин у сучасному полікультурному світі", "Чи можна прожити без конфліктів?", "Європа – наш спільний дім", "Толерантність – крок до свободи"; під час проведення відкритих занять "Traditions of Countries: Ukraine, Great Britain and the USA", виготовлення буклетів, плакатів та розповсюдженні листівок.

У процесі діяльнісно-рефлексивного етапу важливим є застосування *інтерактивних* методів. В. Пилипчук, ґрунтуючись на концептуальних положеннях інтерактивної педагогіки Б. Норвича, виокремлює такі ідеї інтерактивного навчання: людина відчуває залежність до певної групи людей, поведінка людини зумовлена особистісними якостями, кооперативна діяльність у процесі взаємодії характеризується розуміння кожним членом

групи його завдань, поглядів, ідей; група забезпечує емоційну підтримку кожного та значно підвищує ефективність володіння навчальним матеріалом та актуалізує проблему в самоосвіті.

У процесі застосування *імітаційних* методів студенти грали визначені ролі, вирішували важливі проблеми протягом екскурсій, вибору навчального центру, професії, заповнення анкет, вибору меню.

Для формування навичок толерантного відношення ми застосовували *метод крос-культурного тренінгу*, метою якого стала демонстрація важливості толерантних відношень під час взаємодії з іншими, закріплення знань студентів про складові толерантності, узагальнення знань про толерантні відносини в умовах полікультурного соціуму, удосконалення навичок толерантної взаємодії (Додаток Б).

Метою крос-культурного тренінгу був критичний аналіз проблем рівності, расизму, ксенофобії, антисемітизму, а також набуття загальних і професійно-орієнтованих знань, умінь і навичок полікультурного виховання на основі актуалізації світогляду, звернення до почуттів, цінностей і особистого досвіду майбутніх учителів.

Крос-культурний тренінг включав наступні етапи:

1) *інформаційний*, або орієнтований на факти. Інформація може включати дані про економіку країни, клімат, умови життя, повсякденну поведінку, стилі ухвалення рішень, типовий досвід людей у схожій ситуації (досвід адаптації, підйом і спад настрою). На інформаційному етапі використовувалися лекції, групові дискусії, відеофільми і матеріали для читання. У процесі інформаційного етапу крос-культурного тренінгу має місце усвідомлення нового культурного середовища. Крос-культурний контекст передбачає, що студенти повинні пережити почуття та переживання внаслідок занурення в інокультурне середовище;

2) *поведінковий*, у ході якого застосовувалося пояснення поведінки з погляду представника іншої культури. Його мета – навчити учасників тренінгу тих атрибутів (і пояснити їх причини), які використовують місцеві

жителі. Учасники тренінгу знаходяться в умовах "культурного шоку", усвідомлюючи необхідність трансформації культурної поведінки, у зв'язку з тим, що знання про поведінку характерної для власної культури є недостатньою для навичок взаємодії в іншій культурі, що сприяє активізації емоційного інтелекту у вирішенні поставлених завдань;

3) *культурологічний*, яка виявлявся шляхом вивчення цінностей і поведінкових норм, поширених в іншій країні. Учасників тренінгу спонукають докладніше вивчити власну країну, тому що підготовка до життя в іншій країні відбувається через ознайомлення з культурними відмінностями. Використання на цьому етапі *методу когнітивно-поведінкової модифікації* сприяло застосуванню добре відомих принципів навчання, що зарекомендували себе, до конкретних проблем пристосування в чужій культурі. Наприклад, учасників тренінгу просять написати список того, що вони вважають корисним, а що – важким у власній країні, а потім розглянути особливості приймаючої країни, щоб визначити, з чого можна отримати користь і як уникнути труднощів;

4) *емпіричний* (навчання через досвід). Ключова відмінність між заснованим на досвіді навчанням та іншими формами крос-культурного тренінгу полягають у тому, що учасники максимально залучені до процесу. Мета емпіричного навчання – ознайомити з життям в іншій країні шляхом активного набуття досвіду чужої культури (наприклад, за допомогою організації "польових виїздів") або в ситуаціях її функціональної імітації.

На цьому етапі учасники крос-культурного тренінгу активно взаємодіяли з представниками приймаючої культури або з досвідченими людьми, добре знайомими з цією культурою, які можуть поділитися власними спостереженнями і досягненнями. На даному етапі процес колективного процесу вирішення культурологічних проблем спрямований на усвідомлення іншої культури як власної. У такому контексті відбувається передбачення наслідків дій, створення нової стратегії поведінки в умовах нового культурного середовища, особистісна рефлексія.

Для вирішення ситуацій міжособистісних конфліктів ми застосували метод *case-study*, який забезпечував культурну емпатію (*cultural empathy*) та соціальну ініціативу студентів. Студентам пропонувалось брати участь не лише в обговоренні проведених кейсів, але й створенні кейсів у рамках культурологічної діяльності, формуванні ключових питань, підготовці аргументів дискусії. Основною тематикою занять у рамках діалогу культур стали “*Personal and cultural values*”, “*Cross-cultural work adjustment*”, “*Home stay vs travelling*”. (Додаток Б)

Вирішення проблемних ситуацій у контексті такої взаємодії відбувається на основі групової рефлексії. На основі аналізу поведінки представників різних культур в умовах реальної взаємодії усвідомлюється зміст вчинків, обговорення мотивів, стратегій та причин певних зразків культурної поведінки. Застосування *методу біографічної рефлексії* спрямований на усвідомлення власної біографії з метою аналізу культурної ідентичності та рефлексії природи ціннісних орієнтацій. *Метод інтерактивного моделювання* спрямований на організацію ситуацій крос-культурної взаємодії, аналіз поведінкових реакцій з метою вивчення досвіду культурологічної взаємодії.

Необхідно відзначити, що застосування крос-культурного тренінгу сприяло самостійній та креативній діяльності студентів. У процесі його проведення студенти активно використовували отримані теоретичні знання щодо полікультурної освіти, уміли створювати ситуації міжкультурної взаємодії та відповідно до цього організовувати міжособистісний діалог. У кінці тренінгу студенти аналізували свою поведінку та обмінювались думками стосовно шляхів її удосконалення.

Застосування тренінгової технології передбачало організацію групової, фронтальної та парної форм роботи студентів. Студентам надавалось право свободи дій, що сприяло розвитку логічного мислення та самостійності. Будучи ініціаторами групової роботи у формі тренінгу, студенти приймали участь у процесі міжкультурної взаємодії та організації діалогу культур. За

умов такої форми роботи спостерігалась внутрішня мотивація спілкування та міжкультурної взаємодії, що є однією із завдань формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Організація *дискусій* також сприяла самостійній та креативній діяльності студентів, адже студенти мали готувати матеріал країнознавчого характеру з елементами порівняння для його обговорення. Організація такого типу занять сприяє збагаченню своєї власної культури а також ознайомлення із культурними орієнтаціями іншої культури.

На завершальному етапі організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності нами були застосовані індивідуальні завдання для студентів у формі *інформаційно-дослідницьких проектів*.

У процесі активізації креативних здібностей студентів нами використовувалися технології ситуативного моделювання, а саме *ситуативно-моделюючі ігри* (у формі екскурсії, подорожі, ток-шоу, засідання, дискусії).

Вмінню працювати в команді сприяли знання етики електронної комунікації. Знання та використання загальноприйнятої термінології спеціальності дозволяє зробити текст документа максимально інформативним та максимально нейтральним, з точки зору культурних відмінностей. Таким чином, полікультурна підготовка майбутніх учителів початкової школи мала інтегративний характер і здійснювалась з урахуванням необхідності формування вмінь ефективної міжкультурної комунікації. Спрямованість на вивчення культурного, лінгвокраїнознавчого компонента стимулювало процес засвоєння мови студентами більш ефективним, у процесі якого відбувалось формування системи уявлень про національні звичаї, традиції, реалії країни, мова якої вивчається, дозволяє отримувати від мови приблизно ту інформацію, що й від носіїв, і досягати тим самим повноцінної комунікації. У процесі виконання проектів студенти знаходили інформацію про культурні особливості іншомовної країни може,

що сприяло вивченню особливостей мови, етикету, жестів, концепції часу в різних культурах.

Використання лінгвокраїнознавчої інформації у процесі вивчення курсу “Іноземна мова” на 2 курсі сприяло свідомому засвоєнню матеріалу, забезпечувало підвищення пізнавальної активності студентів, створювало позитивну мотивацію, стимулювало студентів до самостійної роботи над мовою, відбувався розвиток образно-художньої пам’яті, мовленнєвого мислення. Ми дійшли висновку, що самостійна та креативна діяльність студентів дозволяє систематизувати знання студентів, сформувати творчі вміння сприяє становленню позитивної самооцінки і взаєморозуміння. Включення студентів у самостійну продуктивно-творчу діяльність дозволило забезпечити творчу атмосферу, підвищити мотивацію, захопленість процесом формування полікультурної компетентності.

Діяльнісно-рефлексивний етап організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності студентів сприяє варіативності мислення, здатності до саморозвитку та самоаналізу своєї діяльності, уміння займати рефлексивну позицію, активізувати творчу діяльність у ситуаціях полікультурного змісту, умінь прогнозувати наслідки своїх дій, осмислення цінності своєї діяльності.

Необхідно зазначити, що існує достатня кількість досліджень, присвячених психолого-педагогічній сутності рефлексії. Так, рефлексію, як аспект регуляції мислення людини з точки зору його змісту за засобів, досліджували Л. Алексєєва, Д. Дьюї, І. Семенов; як фактор продуктивності мисленнєвої активності І. Ладенко, Я. Пономарьов.

Як засвідчують наукові дослідження О. Кононко, рефлексія – це “здатність особистості усвідомлювати свої особливості і те, як вони сприймаються іншими, а також будувати свою поведінку з урахуванням можливих реакцій інших (у першу чергу, авторитетних)”[89].

Здатність до рефлексії забезпечує індивіду можливість інтегрувати в собі одночасно дві функції: функцію суб’єкта поведінки та функцію об’єкта

управління. Можливість інтеграції вказаних функцій нерозривно пов'язана із здатністю індивіда до досить повного відображення у власній свідомості себе та інших людей, своїх актуальних та потенційних можливостей, ступеня адекватності та ефективності реалізації цих можливостей, усвідомлення своєї взаємодії з іншими людьми і цих останніх як особистостей, суб'єктів взаємодії, усвідомлення характеру сприйняття оточуючими його (індивіда) як особистості”

Цьому етапу ми відводили досить важливе значення, адже процес рефлексії передбачає розуміння процесу міжкультурної комунікації та усіх учасників цього процесу, тобто усвідомлення студентом того, як його сприймають та оцінюють інші учасники навчального процесу.

Рефлексія не є просто засобом самоаналізу, вона стимулює студента до самопізнання, демонстрації власної позиції, аргументації своїх дій. Основною функцією рефлексивного компоненту є діагностична, оскільки відбувається процес констатації рівня формування полікультурної компетентності студентами, аналізу їх міжкультурної комунікації, здатності до толерантних відносин умінь бути активним учасником діалогу культур. Викладачеві протягом цього етапу відводилась роль спостерігача але з правом коректування висловлювань та сприйняття студентів. Адже існують певні фактори, які заважають адекватно оцінювати ситуацію міжкультурного характеру, до таких відносяться: певні установки, уявлення, сформовані стереотипи.

Важливість рефлексії для гармонізації міжособистісних відносин зумовлюється тим, що вона стимулює розвиток рефлексивності – важливої якості, що забезпечує успішність цих відносин як у спільній діяльності, так і в процесі спілкування. Слід зважати на те, що особистісна рефлексія не обмежується внутрішніми змінами самої особистості, вона знаменує появу нового етапу в розвитку самосвідомості. З огляду на це стає можливим не тільки усвідомлення своєї особистості, а й розуміння внутрішнього світу інших.

У процесі діяльнісно-рефлексивного етапу організаційно-педагогічної моделі ми застосовували *метод рефлексивного кола* (Додаток Б)

Формування комунікативних навичок у контексті полікультурних відносин було використано комплекс комунікативно-рефлексивних вправ “Інтерв'ю”, “Я - зірка”, “Уяви собі”, “Що було”, “До побачення!”, які сприяли формуванню толерантних відносин комунікантами, вираженню власних висловлювань.

Багаторівневий зворотний зв'язок між учасниками давав можливість кожному з них побачити відображення себе у сприйнятті іншими, отримати інформацію про те, як сприймається його поведінка в тій чи іншій ситуації, зрозуміти обмеженість чи хибність власних способів міжособистісного спілкування, а також побачити позитивні сторони своєї особистості. Завдяки цьому відбувалося набуття студентами нового когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового досвіду.

Протягом цих занять відбувалось формування творчого самостійного підходу до вирішення проблемних ситуації міжкультурної взаємодії, студенти усвідомлювали основні помилки протягом аналізу культурологічних ситуацій. Після цього усі учасники займали нову позицію сприйняття ситуації у контексту полікультурного освітнього середовища, це сприяло пошуку альтернатив вирішення міжкультурних конфліктів або інотолерантного відношення, расової дискримінації. Така діяльність сприяла осмисленню та прийняттю нових рішень, формуванню нового полікультурного світогляду. Крім цього у кінці практичного заняття студентам пропонувалось проаналізувати динаміку їхньої полікультурної компетентності, назвати нові набуті уміння та знання.

3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

На контрольному етапі нашого педагогічного експерименту були підведені підсумки та проаналізовано результативність запропонованої організаційно-педагогічної моделі, метою якої було підвищення рівня полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Для оцінки результатів роботи з формування полікультурної компетентності студентів були використані дослідний інструментарій та логічна структура анкети, що застосовувалася на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи з внесеними в неї змінами, а також інтерв'ювання та опитування респондентів.

Для оцінювання результатів дослідно-експериментальної роботи були задіяні ті ж респонденти, які брали участь у попередньому анкетуванні. В анкетах ми пропонували студентам описати які вони виділяють наявні проблеми полікультурного характеру, охарактеризувати власні культурні цінності, особливості світогляду, культурологічних явищ іншої культури. Це дало нам можливість проаналізувати динаміку зміни усіх аспектів формування полікультурної компетентності майбутніх учителів. Завдяки “рефлексивному колу” активізувалося самоспостереження студентів за своєю особистістю, за особливостями інших у плані порівняння їхньої поведінки зі своєю, способами взаємодії. Вони навчилися здійснювати рефлексію з приводу своїх вчинків і реакцій; у них розвивалися здібності до спілкування та встановлення гармонійних відносин з іншими. Студенти оволоділи вміннями попереджувати конфлікти та конструктивно виходити з конфліктних ситуацій, почали більш адекватно оцінювати свої можливості та краще усвідомлювати недоліки щодо міжособистісної взаємодії, знаходити ефективні способи їх подолання.

Аналізуючи результати анкетування, проведеного після закінчення формувального експерименту, ми відзначили, що студенти не просто відповідали на поставлені питання, але й зуміли теоретично грамотно

обґрунтувати свої відповіді. Розглянемо експериментальні дані, отримані в ході підсумкового оцінювання рівнів сформованості полікультурної компетентності студентів.

Аналіз відповідей студентів ЕГ свідчить, що більшість студентів дали досить ґрунтовне визначення терміну “полікультурна компетентність”, правильно розкривали його сутність і зміст. Вони розуміли, що це більш широке поняття, яке поєднує в собі загальну і педагогічну культуру вчителя, якість, що дозволяє будувати професійну діяльність”. Зазначимо в цьому зв’язку, що на заняттях детально обговорювався зміст поняття “полікультурна компетентність майбутнього вчителя” (в ході констатувального експерименту 39,2% студентів ЕГ не могли дати чіткого визначення цього поняття, а 15,9% або взагалі не відповіли на це питання, або дали невірне тлумачення).

Ніхто з учасників опитування не повторив помилок, допущених при попередньому анкетуванні у відповіді на запитання про особливості полікультурної освіти. Визначаючи чинники, які впливають на формування полікультурної компетентності, 55,2% студентів віднесли до найбільш важливих і значущих: потребу у формуванні та самовихованні своєї полікультурної компетентності, прагнення до особистісного самовдосконалення, 21,7% – вплив культурного виховання, а також особистість викладача, 10,9% – вплив політики держави, 3,1% – необхідність цільової установки, яка орієнтує студента на формування даної якості.

Змінилися відповіді, дані респондентами на питання що стосуються мотивації пізнання іншомовної культури, розвиток толерантного відношення, потребу у формуванні позитивного ставлення до представників іншомовної культури, інтересу до вивчення культурних реалій, дослідженні спільних рис двох культур та поважного ставлення до їх відмінностей. Можна констатувати, що у більшості студентів відбулося переорієнтація ціннісного відношення до важливості культури загалом, про її виховний потенціал та функції, які вона виконує. Серед якостей основних мотивів професійної

діяльності з'явилися такі, як “терпимість до відмінностей інших культур”, “необхідність толерантного відношення”, “бажання розвивати та формувати позитивне ставлення до іншомовної культури”, “прагнення до самопізнання та самовдосконалення”.

Якщо на етапі констатувального експерименту домінували нейтральне мотиваційно-ціннісне ставлення до пізнання культурних реалій (52,7%), а у 37,2% студентів відзначалася негативна або несформована мотивація, то на етапі формувального експерименту стався зсув у бік гуманістичної орієнтації та усвідомленої позитивної мотивації до формування полікультурної особистості (24,4% студентів володіли високим і 60,4% середнім рівнем мотивації).

У кінці вивчення курсу проводилось анкетування, результати якого підтвердили ефективність впровадження додаткових тем до курсу “Лінгвокраїнознавство”: 84% респондентів вважають введення додаткових тем ефективним та оцінюють свій рівень засвоєння реалій політичного та культурного життя як найвищий, 10% – середній та 6% вважають свій рівень засвоєння знань низьким. Введення додаткових тем для вивчення дало змогу студентам правильно зрозуміти національно забарвлену лексику, яка використовується в сучасній художній, публіцистичній, науковій літературі, в мові засобів масової інформації й безпосередньо в живому мовленні, збагатити лексичний запас, наблизити свої знання до фонових знань носіїв мови, підвищити загальну культуру спілкування взагалі.

Для залучення студентів в процес аналізу та оцінки власного рівня полікультурної компетентності була обрана найбільш прийнятна для них форма – дискусії. Періодично (наприкінці вивченої теми) студентів пропонувалося здійснити рефлексію і самооцінку свого рівня сформованості полікультурної компетентності. Такий аналіз дозволяв усвідомити власну рефлексію, спроможність оцінити свої вміння та навички, розпізнати труднощі, які виникають у процесі формування даної якості. Звичайно, не можна стверджувати, що ця форма оцінення досягнень студентів досконала.

У перспективі вона буде видозмінюватися і вдосконалюватися. Однак, навіть такий вид роботи сприяв розвитку мотивації досягнення і вихованню позитивного ставлення до процесу формування полікультурної компетентності.

Наведемо як приклад фрагменти деяких відгуків: “Над такими глобальними проблемами, які обговорювалися на заняттях, я раніше якось не замислювалася. Наприклад, як співвідносяться між собою мова та культура? Який вплив культури на формування особистості? На всі ці питання я отримала відповіді на заняттях спецкурсу” (Галина І., студентка III курсу).

Студентка (Ольга Л.) на запитання “Чи вважаєте Ви важливим застосування методу міжкультурної комунікації у процесі формування полікультурної компетентності?” відповіла: “У сучасному світі, де відбуваються процеси глобалізації економіки, науки, освіти, володіння полікультурною компетентністю для майбутнього вчителя початкової школи є необхідним, оскільки саме ми виховуємо мабутнє покоління і ще в малому віці ми повинні прищеплювати дітям любов та погу до представників інших культур. Але знань культурних особливостей для ефективної міжкультурної комунікації з представниками інших культур недостатньо, необхідні ще знання мови, вміння і навички в галузі засобів спілкування, етикету, правил поведінки, знання особливостей культури”. А студент (Дмитро Н.) на запитання анкети про значення даного аспекту обґрунтував свою відповідь наступним чином: “чим ґрунтовніше людина знає іншу культуру, тим більше ймовірність для нього опинитися в ситуації взаєморозуміння з ним. Навички в області міжособистісної взаємодії з представниками інших культур є необхідними для нас. Але, крім того, формування полікультурної компетентності сприяє розвитку загальної культури, збагачує світ знань і сприяє досягненню гармонії з собою та навколишньою дійсністю”.

Заняття, в ході яких розроблялися і реалізовувалися полікультурні освітні проекти, дозволили студентам краще уявити завдання, пов’язані з формуванням полікультурної компетентності майбутніх учнів. Отримані

студентами знання та навички дозволять їм конкретизувати зміст своєї майбутньої педагогічної діяльності щодо вирішення поставлених завдань, зробити її більш цілеспрямованою і науково обґрунтованою.

Перевірка значень статистичного критерію Колмогорова-Смірнова надає можливість стверджувати, що обрані на початку формувального експерименту групи студентів є статистично однорідними за розглядуваними критеріями, оскільки всі обчислені значення $\lambda_{cn} < \lambda_{кр}$.

Для виявлення відмінностей у групі студентів, які навчаються за спеціальністю “Хореографія” у показниках рівнів сформованості полікультурної компетентності після впровадження експериментальної організаційно-педагогічної моделі застосуємо критерій Колмогорова-Смірнова.

Сформулюємо гіпотези. H_0 – емпіричні розподіли за позиціями, що характеризують динаміку змін у рівнях сформованості полікультурної компетентності в ЕГ1 до та після впровадження експериментальної методики не відрізняються. H_1 – емпіричні розподіли за позиціями, що характеризують динаміку змін у рівнях сформованості полікультурної компетентності в ЕГ1 до та після впровадження експериментальної методики відрізняються.

Для перевірки статистичних гіпотез за критерієм Колмогорова-Смірнова значення статистики λ скористаємося тією ж формулою:

$$\lambda = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n_1 n_2}{n_1 + n_2}},$$

де n_1 і n_2 - число студентів в експериментальній групі 1 до впровадження методики навчання та після проведення формувального експерименту, d_{\max} - найбільша абсолютна величина різниці накопичених частот. Якщо $\lambda_{cn} \geq 1,36$, то відмінності між розподілами вважатимуться вірогідними, що дозволить

сформулювати висновок, що емпіричний розподіл досліджуваної ознаки в експериментальній групі після впровадження експериментальної організаційно-педагогічної моделі відрізняється від розподілу на констатувальному етапі експерименту.

Таблиця 3.3.1

Порівняльні дані розподілу студентів експериментальної групи 1 за рівнями сформованості полікультурної компетентності до та після впровадження експериментальної методики

ЕГ1	Рівень сформованості компетентностей						λ - критерій Колмогорова-Смирнова	
	Частоти			Відсотки			$\lambda_{сн}$	$\lambda_{кр}$
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий		
<i>Когнітивний критерій</i>								
Констатувальний етап	7	12	4	30	52	18	1,47442	1,36
Контрольний етап	1	8	14	4	35	61		
<i>Мотиваційно-ціннісний критерій</i>								
Констатувальний етап	8	12	3	35	52	13	1,47442	1,36
Контрольний етап	2	8	13	9	35	56		
<i>Діяльнісний критерій</i>								
Констатувальний етап	17	6	0	74	26	0	1,47442	1,36
Контрольний етап	7	14	2	30	61	9		
<i>Рефлексивний критерій</i>								
Констатувальний етап	10	12	1	43	52	5	0,589768	1,36
Контрольний етап	6	14	3	26	61	13		

Знайдені значення сформованості полікультурної компетентності студентів за когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісним критерієм є вищими за $\lambda_{кр}$, тому нульова гіпотеза відхиляється. Приймається альтернативна гіпотеза H_1 – емпіричні розподіли за позиціями, що

характеризують динаміку змін у рівнях сформованості полікультурної компетентності за вказаними критеріями в експериментальній групі до та після впровадження організаційно-педагогічної моделі відрізняються. Означене дає підстави дійти висновку про те, що проведені заходи суттєво вплинули на зміну значень досліджуваних ознак і мають доконану ефективність. Після завершення формувального етапу дослідження для перевірки його ефективності було здійснено контрольний зріз. Якісний та кількісний аналіз результатів якого дозволив констатувати суттєві позитивні зміни рівнів сформованості компонентів полікультурної компетентності студентів експериментальної групи на контрольному етапі.

На основі наведених даних у таблиці 3.3.4. визначені зрушення у показниках сформованості високого рівня полікультурної компетентності за когнітивним критерієм з 4% до 14%, натомість знизилась кількість студентів із низьким показником сформованості даного критерія: на констатувальному етапі – 1%, на формувальному – 1%. Середній рівень сформованості полікультурної компетентності студентів за цим критерієм змінився з 12% до 8%.

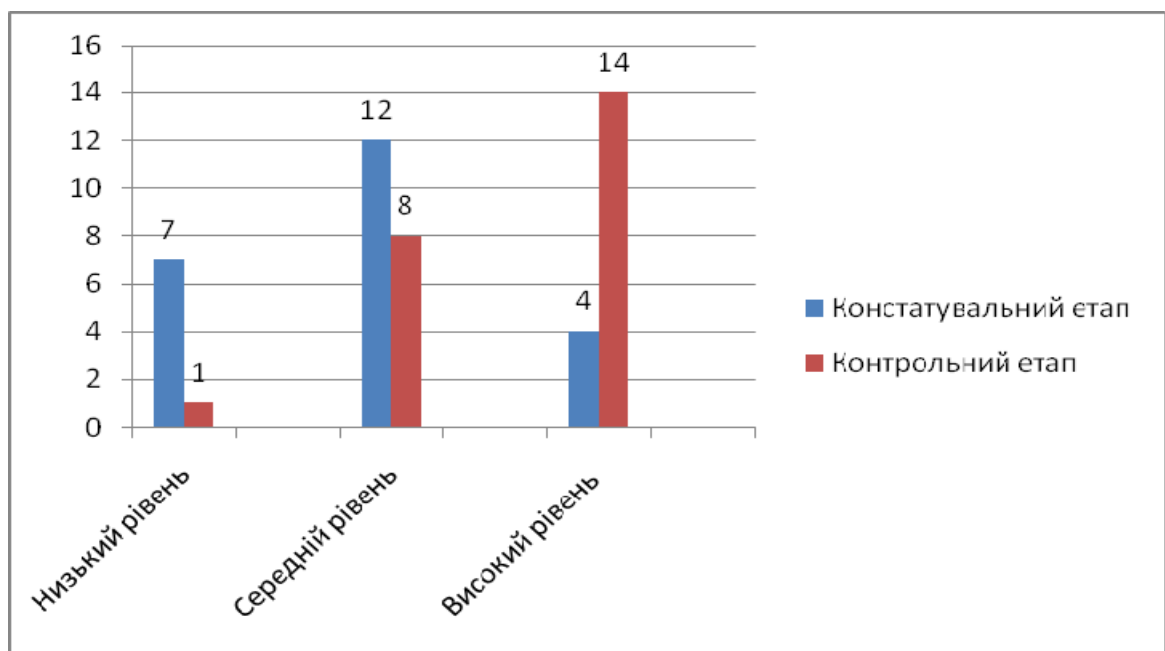

Рис.3.3.1. Динаміка змін сформованості рівнів семантико-когнітивного компоненту полікультурної компетентності студентів ЕГ до і після формувального експерименту

Позитивні зміни спостерігаються у даних сформованості полікультурної компетентності студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм: знизився рівень низького показника: з 8% на констатувальному етапі – до 2% на формувальному; середній рівень змінився від 12% - до 8% та вагомі зміни спостерігаються у студентів з високим рівнем сформованості полікультурної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм: з 3% - до 13%.

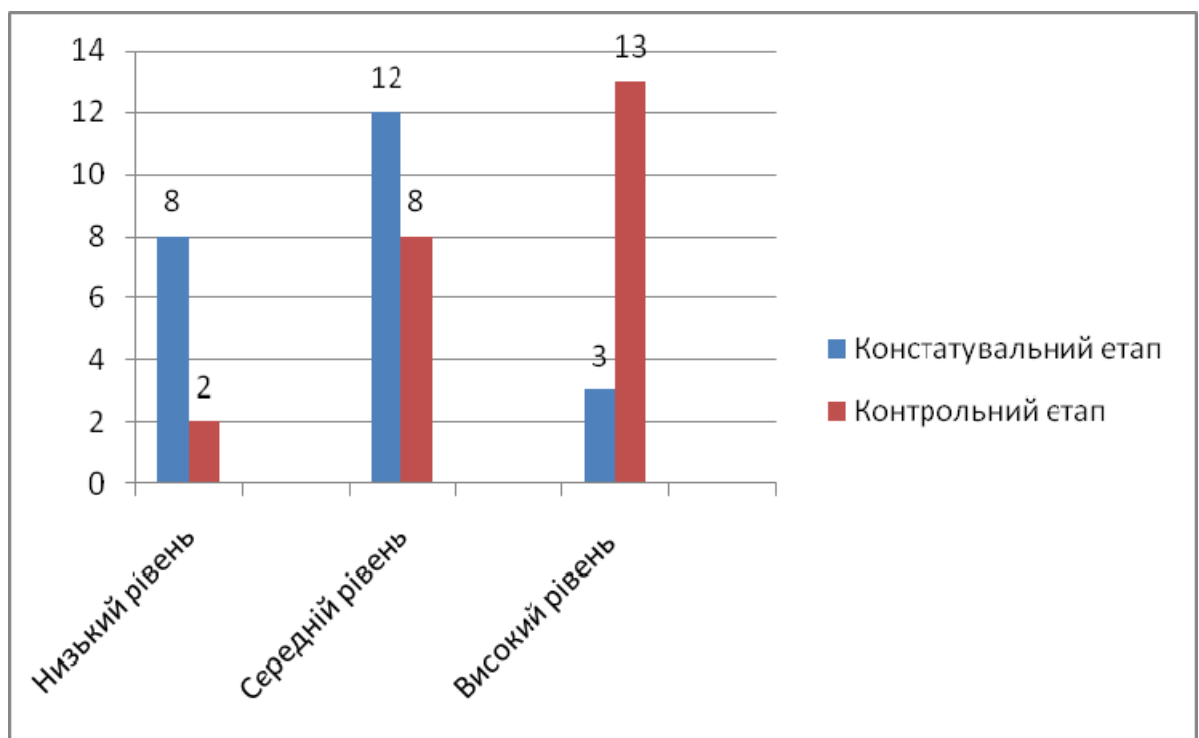

Рис. 3.3.2. Динаміка сформованості рівнів мотиваційного компоненту полікультурної компетентності студентів ЕГ до і після формувального експерименту

У показниках високого рівня сформованості полікультурної компетентності студентів за діяльнісним критерієм простежуються найбільш вагомі зрушення: на констатувальному 0% - на контрольному – 2%, середнього рівня з 6% до 14% та значно знизився показник низького рівня сформованості полікультурної компетентності студентів ЕГ: 17% - 7%.

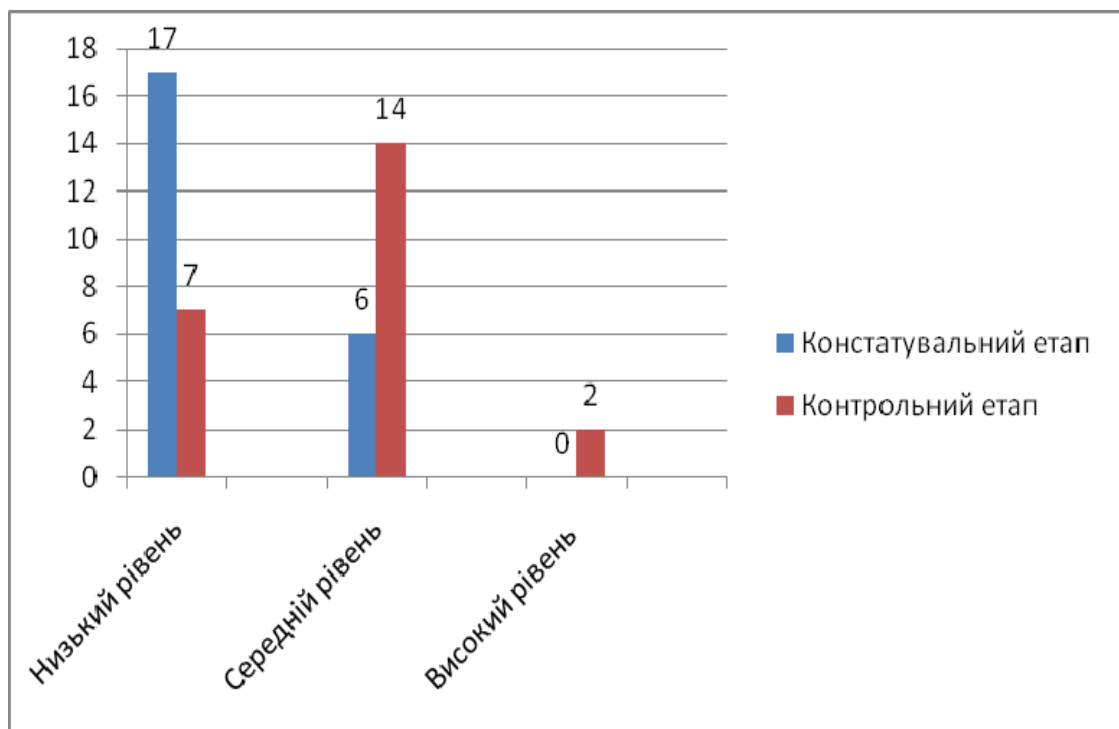

Рис.3.3.3. Динаміка змін сформованості рівнів комунікативно-діяльнісного компоненту полікультурної компетентності студентів ЕГ

У показниках сформованості полікультурної компетентності студентів ЕГ за рефлексивним критерієм простежуються зміни: на контрольному етапі знизилась кількість студентів з низьким рівнем сформованості полікультурної компетентності студентів: 10% на формувальному, - 6% на констатувальному; кількість студентів з середнім рівнем сформованості полікультурної компетентності студентів виросла з 12% до 14% та збільшилась кількість учасників з високим рівнем сформованості полікультурної компетентності – 1% на констатувальному та вже 3% на формувальному етапі.

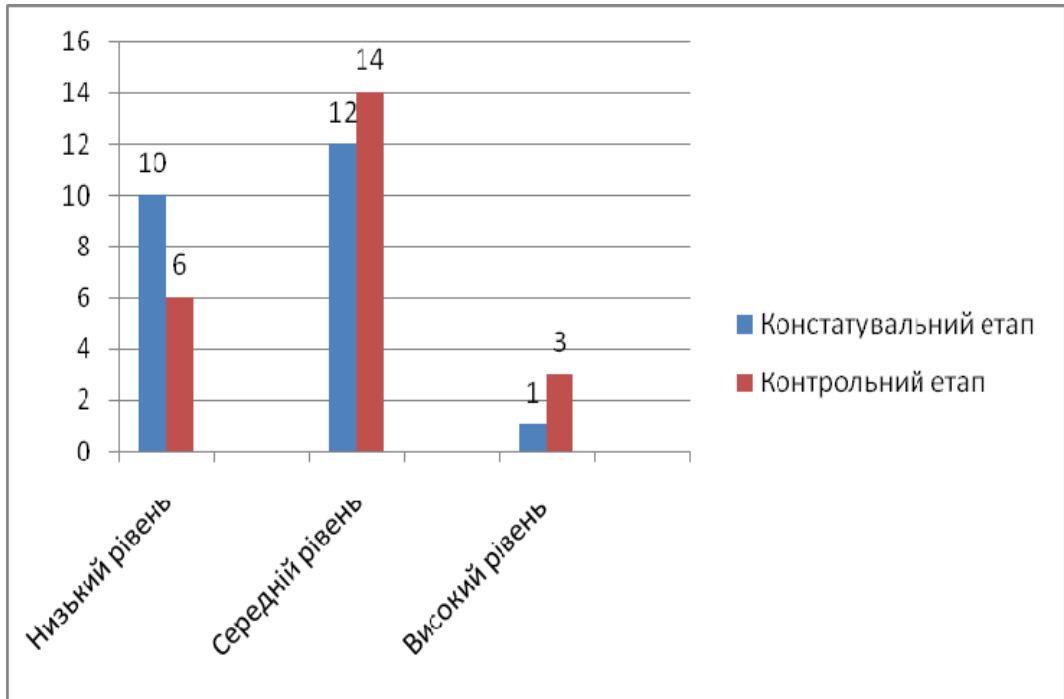

Рис.3.3.4. Динаміка змін рівнів сформованості ціннісно-рефлексивного компоненту полікультурної компетентності студентів ЕГ до і після формувального експерименту

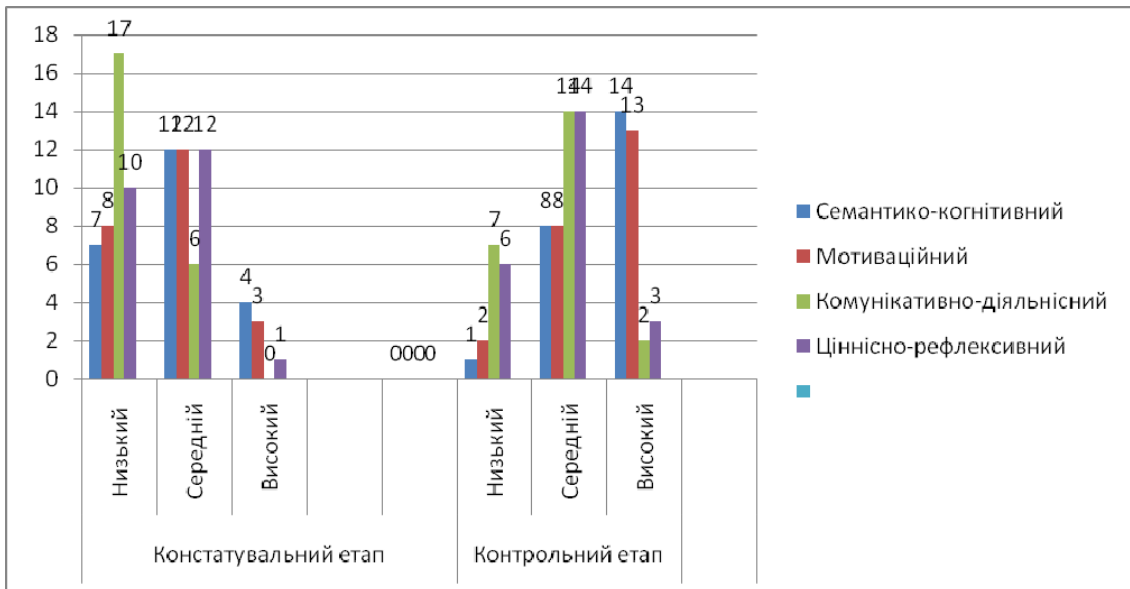

Рис. 3.3.5. Загальна динаміка змін рівнів сформованості компонентів полікультурної компетентності студентів ЕГ до і після проведення формувального експерименту

Таким чином, результати підсумкового діагностичного зрізу свідчать про значну відмінність рівнів сформованості полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи: значно знизився рівень сформованості критеріїв з низьким показником та збільшились показники середнього та високого рівнів сформованості критеріїв полікультурної компетентності.

Отже, одержані результати формувального експерименту переконливо свідчать про ефективність організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу).

Висновки до третього розділу

Метою нашої експериментальної роботи була перевірка ефективності розробленої організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності майбутніх вчителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу).

Розроблена організаційно-педагогічна модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи передбачала проходження ряду етапів, на кожному з яких ставилась мета, визначався зміст, закладалися механізми формування полікультурної компетентності, визначалися педагогічні умови здійснення та підводився результат.

Було визначено змістову сторону процесу формування полікультурної компетентності: а саме становлення майбутнього педагога як полікультурної особистості, здатного передавати цінності та знання іншомовної та національної культури; отримання студентами знань щодо особливостей іншомовної культури, закономірностей та принципів організації полікультурного діалогу, сутності та способах формування і самовиховання полікультурної компетентності; створення полікультурного середовища ВНЗ

для передачі студентам інструментарію самопізнання і самовдосконалення.

Метою констатувального експерименту було визначення критеріїв та показників, за допомогою яких можна визначити рівень сформованості компонентів полікультурної компетентності студентів. Результати констатувального експерименту переконливо показали, що головними причинами недостатньої сформованості у студентів полікультурної компетентності є: відсутність чіткого уявлення про структуру і сутність полікультурної компетентності, цілісного підходу до проблеми і процесу формування означеної якості, обмежений діапазон можливостей самореалізації особистості, недостатня розробленість організаційних форм і технологій формування досліджуваного феномена. На основі результатів констатувального експерименту студентів було умовно розподілено на контрольну та експериментальні групи.

Аналіз отриманих результатів дозволило нам зробити висновок: якщо формування полікультурної компетентності студентів спеціально не здійснюється, то стихійне становлення цієї важливої особистісної якості у педагогічній практиці відбувається неефективно і повільно; цей процес необхідно удосконалювати.

Метою розробленої нами організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності на засадах лінгвокраїнознавчого підходу стало підвищення рівня сформованості цієї інтегративної якості у студентів експериментальної групи.

Здійснений контрольний зріз після завершення формувального етапу засвідчив якісний і кількісний аналіз результатів якого дозволив констатувати суттєві позитивні зміни рівнів сформованості полікультурної компетентності студентів експериментальної групи, що засвідчив ефективність впровадження організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу).

ВИСНОВКИ

У дисертації викладено результати теоретичного узагальнення та практичного вирішення проблеми формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, що знайшло відображення у створенні та експериментальній перевірці ефективності організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності студентів (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу), розкритті педагогічні чинники та педагогічні умови ефективності цього процесу, визначенні критерії, показники та рівні сформованості полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

1. У процесі науково-педагогічного аналізу літератури було визначено, що проблема полікультурної освіти, як окрема галузь людського пізнання, почала широко розглядатися науковою спільнотою в останній чверті 20 століття, хоча питання економічної і соціальної нерівності, терпимості віросповідання, рівності громадянських прав для всіх, расизму, сегрегації та дискримінації, психології окремих етнічних груп тощо хвилювали людство здавна. Виявлені нові аспекти проблеми полікультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи, викликані загостренням старих і появою нових конфліктів (на етнічному, релігійному, політичному, економічному, мовному ґрунті тощо) у мультикультурному соціумі, пов'язані із загальним розвитком демократичних процесів у світі, з рухом за права людини, з усвідомленням власної гідності і зростанням потреби мати внутрішню свободу і зовнішні можливості для індивідуальної самореалізації.

2. Полікультурна компетентність майбутніх учителів початкової школи визначена як багатокомпонентне особистісне утворення, професійно значущу якість особистості майбутнього вчителя початкової школи, що формується у процесі професійно-педагогічної підготовки на базі засвоєння теоретичних

знань щодо своєрідності національної культури власної та іншої країн, трансформацію ціннісних орієнтацій, інтегрованих полікультурних умінь та навичок, які забезпечують толерантне ставлення до представників інших соціальних груп, національностей, релігійних конфесій під час міжкультурної комунікації та здатність вирішувати професійні завдання в умовах глобалізації мультикультурного соціуму.

3. У дослідженні встановлено, що модернізація процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи відбувається в умовах соціальної реформи суспільства, яка вимагає зміни пріоритетів у системі підготовки майбутніх учителів та ставить нові вимоги до ідеалу сучасного педагогічного фахівця як “Людини культури”.

Критеріями, які б конкретизували й уможливили фіксацію результатів вимірювання досліджуваного феномена, визначено когнітивний, мотиваційно- ціннісний та діяльнісно-рефлексивний.

4. У дослідженні розроблено та експериментально перевірено організаційно-педагогічну модель формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу), яка передбачала наступні етапи педагогічної роботи: пізнавально-мотиваційний (застосовувалися такі методи навчання: бесіда, лекція, обговорення, порівняння, дискусія, заняття-конференції тощо); ціннісно-орієнтаційний (комунікативна стратегія “win win“, семінар-диспут, інформаційні технології, презентації, семантичний та фразеологічний аналіз); діяльнісно-рефлексивний (метод моделювання, проблемних ситуацій, кооперованого навчання, ілюстративне пояснення, мовний практикум, проведення уроків-презентацій, метод “фандрейзингу“, когнітивно-поведінкової модифікації, інтернет-комунікації, інсценізації, полікультурні проекти, портфоліо, крос-культурний тренінг, рефлексивне коло).

5. Проведена експериментальна робота довела ефективність педагогічних умов, що позитивно впливають на формування полікультурної

компетентності майбутніх учителів початкової школи: формування уявлень про різноманіття культур та їхній взаємозв'язок; усвідомлення важливості культурного різноманіття для самореалізації особистості; виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; розвиток умінь і навичок взаємодії різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння.

Ефективність розробленої організаційно-педагогічної моделі формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи на засадах лінгвокраїнознавчого підходу була підтверджена результатами контрольного зрізу, аналіз яких показав суттєві позитивні зрушення у сформованості полікультурної компетентності респондентів експериментальної групи у порівнянні з контрольною.

Основні теоретичні й методичні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у запропонованих методичних рекомендаціях щодо виконання курсових, дипломних і магістерських робіт з проблеми професійної підготовки майбутніх учителів і можуть становити підґрунтя для оновлення змісту професійної педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи щодо формування полікультурної компетентності студентів.

Подальшої наукової розробки потребують напрями дослідження, пов'язані зі створенням і технологічним забезпеченням функціонування багаторівневої системи полікультурної освіти майбутніх учителів початкової

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования* / О. А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 141с.
2. Абіббуллаєва Г. С. Деякі аспекти полікультурної освіти / Г. С. Абіббуллаєва. // Педагогіка і психологія. - 2006.- № 1.- С. 75 - 84
3. Абульханова-Славська К. *Діяльність та психологія особистості* / К. А. Абульханова-Славська - М., 1980р.
4. Аверин В. А. *Психология личности: Учебное пособие.* / В. А. Аверин.- СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 89с.
5. Авхутська С. *Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії у процесі професійної підготовки* : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Авхутська Світлана Олександрівна. – Суми, 2013. – 224с.
6. Агадуллін Р. Р. *Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект* / Р. Р. Агадуллін. // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 18 - 29
7. Алтухов В. Шатілова О. *Принципи відбору країнознавчих навчальних текстів до підручника з української мови як іноземної* // Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи: Зб. наук. праць / Упоряд. і наук. ред.: В. В. Оліфіренко, В. С. Білецький. – Вип. 3. – Донецьк, 2005.
8. Андрущенко В. *Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть* / В. Андрущенко // Вища освіта України. — 2001. — № 1. — С. 11 – 17.
9. Андрущенко В. *Особистісно-орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах: [колективна монографія]* / [В. Андрущенко, Н. Дівинська, Б. Корольов та ін.; за заг ред. В. Андрущенка, В. Лугового]. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 256 с.

10. Андрущенко В. П. Наукове проектування інноваційних та альтернативних систем вищої освіти: Збірник матеріалів до Всеукраїнської науково-практичної конференції. 11-12 травня 2000 р. / В. П. Андрущенко та ін. (ред.) Інститут вищої освіти АПН України, Тернопільська академія народного господарства – Т. : Економічна думка, 2000. – 224 с.
11. Антонова О. Є. Вплив полікультурного середовища на розвиток обдарованості майбутніх педагогів / О. Є. Антонова. // Проблеми освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 82. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 27 - 32.
12. Бабелюк О. В. Психологічні умови вдосконалення професійного самовизначення військовослужбовців служби за контрактом / О. В. Бабелюк. // Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки і психології. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: “Львівська педагогічна спільнота”. 2011. – 124с.
13. Багмет М. О. Формування національної ідеї – важливий напрям державотворчого процесу в Україні [Електронний ресурс] / Багмет М. О. Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=10&s=7&t=12>
14. Бадер В. І. Функціонально-стилістичний підхід у формуванні лінгвокраїнознавчої компетентності іноземних студентів / В. І. Бадер, В. В. Дядичев. // Засоби навчання та науково-дослідної роботи: Зб. наук. праць. – Х., 2008. – № 28.
15. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 343 с.
16. Безух Ю. С. Полікультурна освіта учнів початкової школи у США [Текст] : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / Безух Юлія Сергіївна. – Умань, 2013. – 220 с.
17. Березюк О. Формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі / О. Березюк. // Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 122 с.- С. 10-20.

18. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: [наук.-метод. посіб.] / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
19. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2. – 344 с.
20. Бесєдіна Л. М. Педагогічна майстерність, активні методи навчання та методична робота у навчальних закладах / Л. М. Бесєдіна, О. І. Сторублев - К. : Логос, 2009. - 204 с.
21. Библер В.С. Диалог. Сознание. Культура / В.С. Библер. – М.: Просвещение, 1989. – С. 47
22. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід до презентації освітніх результатів. Школа першого ступеня : теорія і практика : зб. наук. праць / Н. М. Бібік. – Переяслав-Хмельницький : ДПУ ім. Г. Сковороди. – 2004. – Вип. 10. – С. 18 - 26.
23. Богданов А. И. Поликультурная образовательная среда / А. И. Богданова // Современные наукоемкие технологии. – 2011. – № 1 – С. 113 - 115
24. Бойко В. В Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В. В. Бойко. – М. : Наука, 1996, - 154с.
25. Болгарина В. Культура і полікультурність / В. Болгарина, І. Лощенова. // Шлях освіти. – 2002. - №1.- С. 2 - 6.
26. Бондар Г. О. Формування гуманістичного світогляду майбутніх вчителів у процесі вивчення філологічних дисциплін [Текст] : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Бондар Галина Олександрівна – Умань, 2011. – 245 с.
27. Бондаревская А. И. Культурно-образовательное пространство вуза как среда профессионально-личностного саморазвития студентов / А. И. Бондаревская / Монография. – Ростов н/Д, “Булат”, 2010 г.
28. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11 - 14.

29. Бондаренко К. В. Лінгвопрагматичний аспект конфліктного англомовного дискурсу (сфера сімейного спілкування) / К. В. Бондаренко // Вісник НУК Електронне видання. Прикладна лінгвістика 2007: проблеми і рішення. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ev.nuos.edu.ua/content/1%D1%96ngvorpragmaticchniiaspectkonfl%D1%96>

30. Борисенков В. Поликультурное образовательное пространство России: история, теория, основы проектирования / Владимир Пантелеймонович Борисенков, Ольга Владимировна Гукаленко, Александр Ярославович Данилюк . – Москва : Педагогика, 2006 . – 459 с.

31. Бронська А. Лінгвокраїнознавчий аспект у викладанні української мови як іноземної / А. Бронська. // Дивослово. – 2000. – №7. – С. 43 - 44.

32. Бургун І. В. Актуальність упровадження компетентнісного підходу в освітню практику / І. В. Бургун. // Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.

33. Буряк О. Тенденції у сфері кросс-культурних комунікацій: ризики та перспективи формування глобальної єдності / О. С. Буряк. // Вісник Житомирського державного університету – Вип. 55 – Педагогічні науки.- 2010р. – С. 59 - 65.

34. Васютенкова И. В. Сущностные аспекты и актуальность поликультурного образования / И. В. Васютенкова. // Современные наукоемкие технологии. – 2011. – № 1 – С. 113 - 115.

35. Васютенкова И.В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последипломного образования: автореф. дисс. канд. пед. наук: 13.00.01 / И. В. Васютенкова. – СПб., 2006. – 27 с.

36. Веклич Ю. І. Лінгвокраїнознавчий аспект навчання іноземної мови у підготовці майбутніх учителів початкової школи / Ю. І. Веклич. // Вісник психології і педагогіки: збірник наукових праць Київського університету імені Бориса Грінченка. – 2011. – Випуск 6. – С. 37– 42

37. Величко Н. Полікультурна компетентність як складова професійної компетентності педагога / Н. М. Величко. // Вісник Житомирського державного університету – Вип. 54 – Педагогічні науки. - 2010р. – С. 61 – 65
38. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения: материалы к четвертому заседанию методол. семинара 16 нояб. 2000 г. / А. А. Вербицкий – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 84 с.
39. Верещагин Е. М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1990. – 247 с.
40. Верещагин Е. М. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы. / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров - М. : Индрик, 2005. – 140 с.
41. Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у під-готовці педагога: збірник наукових праць / наук. ред. В. М. Федорчук. – Кам'янець-Подільський: Абетка – НОВА, 2003. – 208 с.
42. Волик Л. В. Теорія і практика полікультурного виховання майбутніх педагогів початкової ланки освіти : програма спеціального курсу / Л. В. Волик. – Полтава : ІОЦ Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, 2004. – 26 с.
43. Волик Л. Полікультурний світогляд майбутнього вчителя як актуальна проблема сучасної професійної освіти / Л. Волик. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. - №3 – С. 77 - 85.
44. Володько В. М. Основні компоненти загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя / В. М. Володько. // Проблеми сучасної педагогічної освіти: Зб. ст. / Крим. держ. гуманіт. ін-т. – К., 2001. – Вип. 3. – 4 – С. 25 - 42.
45. Воротняк Л. І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах /

Л. І. Воротняк. // Вісник Житомирського державного університету (Педагогічні науки). – 2008. – № 39. – С. 105 - 109.

46. Воротняк Л. І. Особливості педагогічної технології формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах / Л. І. Воротняк. // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А. Й. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – С. 48 - 53.

47. Галицька М. Мовленнєвий етикет як елемент культури іншомовного спілкування менеджерів туризму / М. М. Галицька. // Іноземні мови в навчальних закладах. Науково-методичний журнал. – К, 2004. – №3. – С. 134 - 140

48. Глибоковських Г. В. Лінгвокраїнознавчий підхід у навчанні слухачів- прикордонників іноземної мови. / Г. В. Глибоковських – К. : АСТ, 2001. – 259 с.

49. Голік Л. О. Полікультурна освіта в Україні / Л. О. Голік, Т. В. Клинченко, М. Ю. Красовицький, Г. І. Левченко // Завуч. – 1999. – № 29/35 (жовтень). – С. 3 - 4.

50. Гончаренко Л. А. Формування готовності вчителів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища в системі післядипломної освіти / Любов Анатоліївна Гончаренко : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський регіональний ін-т післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Херсон, 2006. – 215 с.

51. Гончаренко Н. А. Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів: навчальний посібник / Л. А. Гончаренко, А. М. Зубко, В. В. Кузьменко. / За ред. В. В. Кузьменка - Херсон: РПО, 2007.- 176с. – С. 94.

52. Грива О. А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному суспільстві / О. А. Грива. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ-Житомир : вид-во ЖДУ, 2004. – Кн. 1. – С. 46 - 52.

53. Гриньова Н. В. Концепція діалогу у творчості М. М. Бахтіна / Н. В. Гриньова. // Основні сфери застосування психологічних знань [Текст] : студ. наук. вісник психол. ф-ту за матеріалами Всеукр. студ. наук.-практ. гонф - Вип. 2 / МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Психологічний ф-т. - Черкаси : 2010. - 180 с. - С. 49 – 52.

54. Гритчук Г. Лінгвокраїнознавчий підхід у викладанні іноземної мови як умова формування іншомовної комунікативної компетенції фахівців сфери туризму / Г. Гритчук, Н. Чаграк. // Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал. –2012. – № 1. – Ч. 2. – С. 17 - 19.

55. Гриценко О. А. Українські типології меншин / О. А. Гриценко , Н. К. Гончаренко , Є. А. Мягка // Режим доступу: www.culturalstudies.in.ua

56. Гришаева Л. И. Введение в теорию межкультурной коммуникации / Л. И. Гришаева, Н. С. Цурикова - Уч. пособие. – Воронеж: ВГУ, 2003. – 269 с.

57. Грітченко Т. Я. Формування професійно-мовного стилю спілкування майбутнього вчителя початкової школи [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тетяна Яківна Грітченко. – Умань, 2012. – 261 с.

58. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Я. Г. Гулецька. – Київ, 2008. – 20 с.

59. Гулецька Я. Г. Особливості полікультурної освіти вчителів в університетах США / Я. Г. Гулецька. // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки: Науковий журнал. - 2007 - № 5 – С. 25 - 31.

60. Данилова Д. Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов / Л. Ю. Данилова. // Учитель.- 2007.- № 3- С. 12 - 15.

61. Дегтяр Г. О. Сутність рефлексії особистості / Г. О. Дегтяр. // Теорія та методика навчання та виховання: зб. Наук. пр. – Харків, 2004. – Вип 13. – С. 113 -117.

62. Демура І. Сутність професійних компетентностей / І. Демура. // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць. – Вип. XXXVIII / заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов’янськ : Видавництво центр СДПУ, 2007. – С. 64 - 71.
63. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу : дис... канд. пед. наук : 13.00.05 / Довгополова Я. В. – Луганськ, 2007. – 206 с.
64. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П. Н. Донец. – Харьков: Штрих, 2001. – 386 с.
65. Драч І. Акмеологічний підхід до формування професійної компетентності студентів у вищому навчальному закладі / І. І. Драч. // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А. Й. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – С. 48 - 53.
66. Дрожжина С. Полікультурна освіта: теоретичні засади реформування / С. Дрожжина. // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А. Й. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – С. 28 - 36.
67. Євтух М. Б. Забезпечення якісної вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / М. Б. Євтух, Волощук І. С. // Педагогіка і психологія - №1 – 2008 - С. 72.
68. Журавель Н. С. Межкультурная коммуникация как предмет философского анализа / Н. С. Журавель. // Сопоставительное изучение языков и культур: лингводидактические аспекты межкультурной коммуникации // Материалы 45 научно-методич. конференции “Университетская наука – региону”.- Ставрополь, 2000. – 247 с.
69. Загребельна Л. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх інженерів у економічних навчальних закладах / Л. В. Загребельна. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: - Київ : Планер, 2005. – Вип. 8 – 547с.
70. Зеленська О. М. Аналіз результатів пілотного дослідження щодо визначення рівня сформованості полікультурної компетентності курсантів

ВВНЗ / О. М.Зеленська. // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А. Й. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – С. 48 - 53.

71. Зюзіна Т. Реалізація принципів полікультурності та етизації в організації культурологічного напрямку : (змістовно-процесуальний аспект) / Т. О. Зюзіна. // Освіта Донбасу, 2007. – № 3. – С. 86 – 93.

72. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії / І. А. Зязюн - Наук.-метод. посіб. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.

73. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 284 с.

74. Ігнатенко Н. Компетентнісно-орієнтований підхід у системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи / Н. Ігнатенко. // Рідна школа. – 2008. – №10. – С. 46 - 48.

75. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: [методичний посібник] / уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : АПН, 2002. – 136 с.

76. Кадиева Р. И. Формирование культуры межнационального общения в учебных заведениях многонационального региона / Р. И. Кадиева. // Развитие личности в образовательных системах Южно-Российского региона. - Ростов-на-Дону Издательство РГПУ, 1997. - Ч. 2. - С. 200 – 204.

77. Каламанж М. Семантичний обсяг лексичних одиниць / М. Каламанж. // Східнословянська філологія. Серія: Мовознавство - 2009.- Вип. 16. – С. 125 - 131.

78. Калинюк Т. До проблеми використання лінгвокраїнознавчих знань у процесі вивчення іноземної мови у вищій школі / Т. Калинюк. // Вісник Львівського університету. - 2009. - Вип. 25. - Ч. 3. - С. 364 - 370.

79. Кекух Л. В. Формування стимулів до педагогічної творчості: навчально-творчі завдання для майбутніх учителів початкових класів: [навчально-методичний посібник для викладачів і студентів вищих закладів освіти] / Кекух Л. В. – К. : Науковий світ, 2000. – 67 с.

80. Кендзьор П. Толерантність як ціннісна складова полікультурної компетентності особистості школяра / П. Кендзьор. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Вип. 29 – 2011р. – 298 с.

81. Клименко Ю. А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу [Текст] : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Клименко Юлія Анатоліївна. – Умань, 2011. – 290 с.

82. Коваль В. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Валентина Олександрівна Коваль. – Київ, 2013. – 40 с.

83. Коваль Л. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до моделювання уроків за різними навчальними технологіями / Л. Коваль. // Початкова школа. – 2005. – № 11. – С. 22 - 26.

84. Ковальчук Г. Етнічна толерантність та культура міжнаціонального спілкування у педагогічному процесі / Г. Ковальчук. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. - 2011р. – Вип. 29.

85. Кодлюк Я. П. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів як пріоритет модернізації вищої освіти / Я. П. Кодлюк. // Професійні компетенції та компетентності вчителя. (Матеріали регіонального науково-практичного семінару). – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – 188 с. – С. 10 - 14.

86. Козакова Н. В. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх вчителів початкової школи в умовах ступеневої підготовки : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. В. Козакова. – К., 2004. – 248 с.

87. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – М. : КомКнига, 2006. – 192 с.

88. Компанієць В. О. Сутність і особливості сучасного полікультурного виховання / В. О. Компанієць. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 62 – 67.
89. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / О. Л. Кононко – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
90. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. – 2000. – № 32. – С. 6 - 7.
91. Концепція педагогічної освіти / Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / [за заг. ред. А.П. Зайця, В.С. Журавського]. – К. : ФОРУМ, 2003 р.
92. Концепція педагогічної освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1998. – № 8. – С. 9 – 23.
93. Коптельцева Ю. Г. Межкультурная коммуникация: теория и тренинг : учебно-методическое пособие / Ю. Г. Коптельцева. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 223 с.
94. Корольова А. В. Стратегії і тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуаціях конфлікту / А. В. Корольова. // *Studia Linguistica*. Збірник наукових праць. Вип. 1. – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – с. 48 - 53.
95. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк - К. : Радянська школа, 1989. - 608с.
96. Кравець Р. Структурні компоненти полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі. / Р. Кравець. // Теорія та практика компетентної освіти.- Ч. 4 – 2013р. – С. 80 - 87.
97. Крилова – Грек Ю. Семантичні одиниці як складові перекладу іншомовних текстів / Ю. Крилова – Грек. // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 21 - 24.

98. Кркошенко О. Я. Особливості педагогічної компетентності вчителя трудового навчання / О. Кркошенко // Освіта Донбасу. – 2009. – № 2. – С. 85 - 88.
99. Кркошенко О. Я. Роль педагогічної практики у процесі розвитку педагогічної компетентності майбутніх інженерів-педагогів / О. Кркошенко. // Освіта Донбасу. – 2009. – № 5. – С. 43 - 49.
100. Кузь Г. Фразеологія у формуванні мовної компетенції студентів у процесі викладання української мови як іноземної / Г. Кузь. // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. - Львів, 2009. - Вип. 4. - С. 172 – 179.
101. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи: / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко - Навчальний посібник. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с. – С. 7 – 10.
102. Кузьменкова Ю. Б. Некоторые особенности британского менталитета и их отражение на вербальном уровне / Ю. Б. Кузьменкова, А. П. Кузьменков. // Дискуссионный клуб FLT2 Межкультурная коммуникация. Теория и практика. – М. : 2000.
103. Кушнір І. М. Компоненти полікультурної компетентності іноземних студентів / І. М. Кушнір. // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. – 2008. – №13. – С.7 - 8.
104. Лановенко О. Вихід один – соціокультурна інтеграція / О. Лановенко. // Віче. – 1998. – № 12. – С. 74 - 84.
105. Лапиніна О. Методика дослідження національної етно-культурної специфіки фразеологічних одиниць німецької мови / Лапиніна О. // Young scientists - №2 (29) – 2016. – С. 391 - 394.
106. Ленд'єл А. А. Особливості створення полікультурного середовища у педагогічному ВЗО у контексті модернізації сучасної мистецької освіти / А. Ленд'єл. // Наукові записки / М-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова. - К.; Вид-во НПУ імені Драгоманова, 2010. – Випуск LXXXVIII (88). – 254с. – С. 134 -141.

107. Ленд'єл-Сяркевич А. А. Методика підготовки майбутніх учителів музики до інтеркультурного діалогу в умовах поліетнічного регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика музичного навчання” / А. А. Ленд'єл-Сяркевич. – Київ, 2011. – 21 с.

108. Лесик В. Формування у студентів психолого-педагогічної готовності до майбутньої професійно-трудової діяльності / В. Лесик. // Гуманітарний вісник “Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди”: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 22. – С. 93 - 96.

109. Ліненко А. Ф. Готовність – як передумова творчої педагогічної діяльності / А. Ф. Ліненко // Формування творчої особистості вчителя для оновлюваної національної школи : в 2 ч. – Умань : УДПІ, 1993. – Ч. 1. – С. 104 - 105.

110. Ліненко А. Ф. Готовність – як передумова творчої педагогічної діяльності / А. Ф. Ліненко. // Формування творчої особистості вчителя для оновлюваної національної школи : в 2 ч. – Умань : УДПІ, 1993. – Ч. 1. – С. 104 - 105.

111. Лощенова І. Ф. Розвиток ідеї полікультурного виховання у світовій педагогічній думці / І. Ф. Лощенова. // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1-2. – С. 68 - 76.

112. Лурье Л. И. Моделирование региональных образовательных систем: учеб. / Л. И. Лурье. – М. : Гардарики, 2006. – 287 с.

113. Люріна Т. І. Професійна підготовка майбутніх учителів до виховної діяльності: моногр. / Т. І. Люріна, В. В Молодиченко, Н. А. Молодиченко, О. М. Соколова. – К. : Вид-во “Славутич-Дельфін”, 2007. – 213 с.

114. Маєвська Л. М. Модель підготовки майбутнього етнокультурного виховання молодших школярів / Л. М. Маєвська // Вісник Чернігівського педагогічного університету. – 2010. – № 79. – С. 25 – 29.

115. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація / В. М. Манакін. – Київ : ЦУЛ, 2012. – 288 с.
116. Мартинова О. М. Комунікативні стратегії та тактики мовленнєвого спілкування (на матеріалі сучасної англійської прози). Мовні і концептуальні картини світу / О. М. Мартинова. // Збірник наукових праць.- № 2 (21) – 2015- С. 201 - 206.
117. Марченко Н. Лінгвокраїнознавчий компонент вивчення мови / Н. Марченко - К. : “ВДЕКМО”, 2011. – 324 с.
118. Матвієнко О. В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії. Монографія / О. В. Матвієнко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 384с.
119. Мацюк О. О. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції в підготовці фахівця в сфері іншомовної комунікації / О. О. Мацюк. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. - Серія Педагогіка і психологія. - Вінниця, 2006. - Вип. 18. - С. 160 - 163.
120. Мишко С. А. Лінгвокраїнознавчий аспект у вивченні іноземної мови як чинник розвиваючого навчання. / С. А. Мишко. – К. : Вища школа, 2002. – 153 с.
121. Мальцева К. С. Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.04 / Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. / К. М. Мальцева. — К., 2002. — 20 с.
122. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко. - Навч. посібник / За заг. ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 267с.
123. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття “міжкультурна комунікація” / І. Ю. М'язова. // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2006. – № 8 . – С. 108 - 113

124. Назаренко Г. І. Професійна компетентність особистості викладача післядипломної педагогічної освіти / Г. Назаренко. // Освіта Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 80.

125. Назарова О. Л. Новые информационные технологии в управлении качеством образовательного процесса в колледже / О. Л. Назарова // Информатика и образование – 2003 - №11 – С. 79 - 84

126. Онкович Г. В. Діалог культур як медіаосвітня технологія / Г. В. Онкович. // Вища освіта України. - № 3 (дод. 1). – 2011. – Т. 1. – С. 87 - 95.

127. Осаульчик О. Б. Формування творчого потенціалу студентів аграрного університету в процесі позааудиторної виховної роботи [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Осаульчик Ольга Борисівна. – Вінниця, 2013. – 242 с.

128. Палка О. В. Підготовка іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю України до вивчення професійної лексики: автореф. дис. канд. пед. наук. / О. В. Палка. – К., 2003.

129. Пальчикова О. Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів / О. О. Пальчикова. – автореферат на здобуття ступеню кандидата пед. наук. – К.: 2016р. - 22 с.

130. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. / Е. И. Пассов – Липецк, 1998.- 148 с.

131. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : дис. д-ра пед. наук / Перетяга Людмила Євгенівна. – Харків, 2008. – 175 с.

132. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів. автореф. дис. канд. пед.наук: 13.00.09 / Перетяга Людмила Євгеніївна; Харк. нац.пед. ун-т ім. Г. К. Сковороди.- Х., 2008.- 23 с.

133. Перроті А. Виступ на захист полікультурності / Антоніо Перроті. – Львів : Кальварія, 2001. – 128 с.
134. Песков И. В. Формирование поликультурных компетенций учащихся старших классов общеобразовательной школы: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / И. В. Песков. – Тверь, 2009. – 22 с.
135. Петрова И. Поликультурный подход при организации работы с родителями в дошкольном учреждении / И. Петрова : Электронный ресурс: режим доступа : <http://www.moi-detsad.ru/konsultac357.html>
136. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя : Монографія. / Пехота Е. Н. – К. : Вища школа, 1997. – 146 с.
137. Пілішек С. О. Психосемантичні особливості лінгвокраїнознавства при вивченні іноземної мови у ВНЗ / С О. Пілішек. // автореф. дисс. кан. пед. наук. – 2006. – 26с.
138. Пірошенко С. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт сучасної освіти / Пірошенко С., В. Шиманська. // Вісник Прикарпатського університету. Серія Педагогіка. Випуск XLVI, 2013р. – С. 39 - 43.
139. Платонова Н. А. Воспитание межэтнической толерантности. п. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования.” / Н. А. Платонова. – Барнаул, 2007.- 21с.
140. Погребняк В. А. Полікультурна підготовка майбутнього вчителя у педагогічному процесі вищої школи / В. А. Погребняк. // Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України : міжнар. наук.-практ. конф., 18-20 вересня 2008 р. : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – Ч. 5. – С. 97 - 101.
141. Погребняк В. Полікультурне виховання як складник професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя / В. Погребняк. // Інноваційні технології в професійній підготовці вчителя трудового навчання : Проблеми

теорії і практики : зб. наук. праць. – Вип. 2 – Полтава : ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2007. – С. 349 - 353.

142. Погребняк В. Полікультурний тренінг у системі підготовки фахівця /Погребняк Володимир / В. Погребняк // Педагогічні науки – 2012р. - №55– С. 63-70.

143. Погребняк В. Тестова діагностична методика вивчення професійної педагогічної полікультурної компетентності вчителя: пілотний проект / В. Погребняк. – Полтава, 2009. – 52 с.

144. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. / И. П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.

145. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності : погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. Пометун. // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18 - 24.

146. Пометун О. І. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів: ін- терактивні технології у ВНЗ: [навчальний посібник] / О. І. Пометун, О. А. Комар. – Умань: РВЦ “Софія”, 2007. – 66 с.

147. Пометун О. Людина у полікультурному суспільстві: навчально-методичний посібник для викладачів вищих навчальних закладів з курсу за вибором для студентів соціогуманітарних спеціальностей. / Пометун О. І., Султанова Л. Ю. та ін. – К. : “Інжиніринг”, 2010 – 248с.

148. Попроцька О. Лінгвокраїнознавчий підхід до вивчення іноземної мови у вітчизняній школі / О. В. Попроцька. // Вісник ЛНУ ім. Т.Шевченка. - № 9 (220) Ч. III - 2011р .- С. 111 - 114.

149. Поштарева Т. В. Особенности образования в этнически разнообразной среде / Т. В. Поштарева. // Среднее профессиональное образование. – 2008. – № 6. – С. 59 – 63.

150. Присакар В. В. Пріоритетні напрямки виховання у школярів культури міжетнічного спілкування / В. В. Присакар // Теоретико-методичні

проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Київ – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – Вип. 6. – Кн. 1. – С. 53 - 61.

151. Прокопів Л. М. Особливості підготовки сучасного вчителя для роботи у сільській малочисельній школі у класичному університеті / Л. Прокопів // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: у 3-х т. - Т.3. Педагогічна освіта, думка, освіта, персоналії: теоретичний, історичний, компаративістський підходи: зб.наук.праць / за ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмидта. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 406 с. – С. 68 - 75.

152. Професійна освіта: словник: навч. посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.

153. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: Монографія / Авт. кол. О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, С. С. Вітвицька та ін. / За заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 316 с.

154. Резнік Н. В. Основні аспекти полікультурного виховання в процесі вивчення іноземної мови в ВУЗі / Резнік Н. В. // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. - № 6. - 2011р. - С. 25 - 28

155. Рождественська Д. Б. До проблеми застосування інформаційно-комуніка- тивних технологій при вивченні української мови та культури мови у загальноосвітній середній школі (на матеріалі 6–9 класів). / Д. Б. Рождественська, Н. В. Сороко. // Інформаційні технології і засоби навчання: Електронне наукове фахове видання. – Вип. 1. – 2006. – Доступно з: [http:// www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/emg.html](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/emg.html).

156. Савченко О. Я. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя / О. Я. Савченко. // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 2 – 6.

157. Савченко О. Я. Ознаки особистісно-орієнтованої підготовки / О. Я. Савченко. // Педагогічні науки. – 2012р. - №55– С. 63 - 70.

158. Савченко О. Я. Система неперервної освіти : здобутки, пошуки, проблеми / О. Я. Савченко – Чернівці: “Митець”, 1996. - 152 с.
159. Саух П. Толерантність як цінність в системі полікультурної освіти / П. Саух. // Освіта Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 85.
160. Сафарян С. Використання фонових знань: засади, прийоми. / С. Сафарян. // Всесвітня література в навчальних закладах України. – 2002. - №1- С. 25 - 29
161. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. / В. В. Сафонова. - Воронеж : ИСТОКИ, 1996. - 237 с.
162. Сегеда Н. А. Теоретичні і методичні засади професійного розвитку викладача музичного мистецтва в системі безперервної педагогічної освіти : автореферат. д-ра пед.. наук, спец. : 13.00.02. – теорія та методика професійної освіти / Сегеда Н. А. – К. : Нац. Пед.. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 44с.
163. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138 - 143.
164. Семингінівська Т. Г. Вплив глобалізації на мову як аспект культури суспільства / Т. Г. Семингінівська. // Вісник СумДУю. Серія Філологія, №1- 2007. – С. 45 - 49.
165. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих / С. О. Сисоєва - навч.посібник за ред. С. Семенової. – Одеса : Пальміра, 2006. – 272 с.
166. Сисоєва С. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: [монографія] / Сисоєва С. – К. : Поліграф. книга, 1999. – 407 с.
167. Сичова Ю. Роль країнознавчого матеріалу у активізації пізнавальної діяльності учнів / Ю. Сичова, Л. Кибенко. // Наука і освіта. – 2009. – № 4. – С. 93 - 94

168. Сімоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm.

169. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі / Січкарук О. // Наукові праці. – 2009. – № 6. – С. 168 - 171

170. Скаткин М. Н. Проблемы совершенствования дидактики. / Скаткин М. Н. – М. : Педагогика, 1984. – 96 с.

171. Скок А. Г. Особливості комунікативної толерантності вчителя / А. Скок // Роль педагогіки і психології в сучасному світі : Збірник тез наукових робіт міжнародної науково-практичної конференції: - Львів: ГО “Львівська педагогічна спільнота”, 2012.- 124с.- С. 34-37

172. Скрипник Н. І. Виховання толерантних взаємостосунків у дітей старшого віку [Текст] : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / Скрипник Неля Іванівна. – Умань, 2011. – 253 с.

173. Слостенин В. А. Педагогика / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, / За ред. А. В. Слостенина. – М., СПб.: ЛОИРО, 2007. – 174 с.

174. Смирнова Е. А. Рефлексивные аспекты межкультурной компетенции / Е. А. Смирнова. // Проблемы взаимодействия языка и культуры: Межвузовский сборник научно-метод. статей. – Псков, 2000.- 168 с.

175. Соколов Е. Г. Субъект культуры / Е. Г. Соколов. // Культурология. – 2007. - № 8. – 225 с.

176. Соколова Е. Ю. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи у малочисельній школі / Е. Ю. Соколова // Молодой ученый. — 2016. — №5.6. — С. 94 - 96.

177. Соколова І. В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів-філологів. [Електронний ресурс] / І. В. Соколова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ 11.

178. Соколова І. В., Формування полікультурної компетентності у контексті фахової підготовки фахівців / І. В. Соколова, Івашко О.А. // Наука і освіта. – 2009. – № 4. – С. 93-94.
179. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М. : Прогресс, 1998. – 250 с.
180. Солодка А. Крос-культурний тренінг: фасилітація взаємодії. / А. Солодка. // Науковий вісник мелітопольського державного університету . Серія: Педагогіка – 2014р. - № 1(12) – С. 103 - 109.
181. Солонин Ю. Н. Культурология и философия культуры / Ю. Н. Солонин // Культурология : учеб. / под ред. Ю. Н. Солонина, М. С. Кагана. – М. : Высшее образование, 2005. – С. 39 - 47.
182. Солонин Ю. Н. Понятие культуры: методологические и онтологические проблемы ее сущности / Ю. Н. Солонин // Введение в культурологию : курс лекций // под ред. Ю. Н. Солонина, Е. Г. Соколова. – СПб., 2003. – С. 14 – 33.
183. Солохань Л. В Життєва компетентність особистості: науково-метод. посібник / за ред. Л. В. Солохань, І. Г. Єрмакова.- К. : Богдан, 2003. – 520 с.
184. Сорока М. Голікультурна освіта – вимога сьогодення / М. Сорока. // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: Зб. наук. пр. – К. : Університет, 2008.- №9 - 152 с.
185. Степанов Є. П. Проблема формування культури міжетнічних відносин у сучасній педагогічній науці / Є. Степанов. // Освіта Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 13
186. Столяренко О. В. Педагогічні умови виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів технічного профілю [Текст] : дис.... канд. пед. наук : 13.00.07 / Столяренко Оксана Василівна. – Вінниця, 2013. – 291 с.

187. Суткевич Г. О. Принципи формування полікультурної компетентності майбутніх політологів у процесі вивчення іноземної мови / Ганна Суткевич. // Наукові праці. – 2009. – № 6. – С. 168 – 171.

201. Сухомлинська О. В. Виховання як соціальний прогрес: особливості сучасних трансформацій: Зб. наук. пр.: Педагогічні науки. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – Вип. 35. – С. 9 - 13.

188. Сущенко А. В. Проблема професійно-педагогічної підготовки А. Сущенко. // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету - № 10.- 2010. - С. 127 - 131.

189. Табачковський В. Г. Світоглядно-антропологічні колізії процесу глобалізації / В. Г. Табачковський. // Людина і культура в умовах глобалізації. – К. : ПАРА-ПАН, 2003. – С. 22 - 34.

190. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 265 с.

191. Терно С. Полікультурна освіта: чи потрібна вона Україні? / С. Терно // Історія в школах України, 2008. – № 9. – С. 15 - 20.

192. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навч. посібн.: у 2 ч. [Текст] / За заг. ред. д-ра пед. наук О. А. Дубасенюк. – Ч. 1. – Житомир. держ. пед. ун-т, 2001.

193. Тишулина С. Г. Поликультурное образование в системе подготовки будущих учителей / С. Г. Тишулина. // Вестник МГТУ. - Том 9. - №4. - 2006. – С . 573 – 575.

194. Титарчук В. Соціокультурна глобалізація вищої освіти: тенденції та наслідки / В. Титарчук // Віче. – 2006. – № 22. // <http://www.viche.info/journal/391/>

195. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”, 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Г. В. Троцько. – К. : Інститут ПППО, 1997. – 54 с.

196. Уваркіна О. В. Формування комунікативної культури студентів вищих медичних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Уваркіна Олена Василівна. – К., 2003.

197. Финаева Т. С. Лингвострановедческое образование как фактор развития творческого потенциала личности студента факультета иностранных языков / Т. С. Финаева. // Стимулирование мотивации творческого саморазвития личности: сб. науч. статей и тез. Первой межд. науч.-практ. конф. / под ред. Н.Ш. Чинкиной. □ Набережные Челны, 2003. □ 321 с.

198. Финаева Т.С. Коммуникативные технологии в процессе языковой и лингвострановедческой подготовки будущих учителей иностранного языка в странах Евросоюза / Т. С. Финаева. // Образование и воспитание социально-ориентированной личности студента: отечественный и зарубежный опыт.: мат. межд. науч.-практ. конф. (15 - 16 ноября, 2005 г.) / под ред. Г.В. Мухаметзяновой. □ Казань: Отечество, 2005. □ Т 2. □ 288 с. □ С.602 - 606.

199. Финаева Т.С. Лингвострановедческое образование как фактор развития диалога культур / Т. С. Финаева. // Проблемы модернизации современного образования: сб. науч. статей / под ред. А.Г. Файзуллиной. □ Набережные Челны, 2003. □ 158 с.

200. Філіпчук Г. Г. Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти : педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. наук. пр. / Г. Г. Філіпчук за заг. ред. Н. Г. Ничкало. – Харків : НТУ „ХПІ, 2007. – 644 с.

201. Філіпчук Г. Г. Глобалізація і етнокультурні цінності української культури / Г. Г. Філіпчук. // Вісник Мелітопольського педагогічного університету - № 2.- 2009.- С.25 - 29

202. Хижна О. Культура художньо-педагогічної діяльності як основа творчого розвитку майбутнього вчителя музики / О. П. Хижна // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи : збірник / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. - Вип. 17. - С. 265 – 274.

203. Хмара В. В. Назви тварин (зоосемізи) у фразеологічних одиницях сучасної англійської мови: лінгвокультурологічний аспект / В. В. Хмара // Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов - №5.- 2010.- С. 39 - 43

204. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л.О. Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – 199 с.

205. Хоружа Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис. .. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Людмила Леонідівна Хоружа. – К., 2004. – 45 с.

206. Чернишова Н.О. Мультикультурний концепт і європейська ідентичність як аксіологічні складові польського виховного ідеалу. – М. : изд-во “Академия”, 2002. – 576 с.

207. Чобітько М. Г. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх вчителів: Автореф. дис. д-ра пед. наук / М. Г. Чобітько – К., 2007. – 43с.

208. Шапошнікова І. М. Підвищення ефективності підготовки майбутніх вчителів початкової школи до проектування уроку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І. М. Шапошнікова. – К., 1993. – 149 с.

209. Швець Т. Лінгвокраїнознавчий підхід до формування навичок непідготовленого мовлення студентів вищих мовних закладів у процесі занять з домашнього читання / Т. Швець. // Теоретична і дидактична філологія. – 2010. – № 8. – С. 433 – 440.

210. Шукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: учебное пособие для преподавателей и студентов / А. Н. Шукин.- М. : Филоматис, 2004.- С. 139 - 140

211. Шутько Т. П. Формування комунікативних якостей майбутніх молодших медичних спеціалістів у професійній підготовці [Текст] : дис. ... канд. пед. наук :13.00.04 / Шутько Тетяна Петрівна. – Полтава, 2013. – 260с.

212. Щеглова Е. М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Е. М. Щеглова. - Омск, 2005. – 164 с.

213. Щербакова А. В. Створення полікультурного освітнього середовища як педагогічна умова формування полікультурної компетентності студентів-медиків / А. В. Щербакова. // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. - № 6 (59). - 2013р. – С.25 - 28.

214. Щербакова Г. В. Педагогічні умови формування полікультурної компетентності студентів-медиків / Г. В. Щербакова. // Соціальна педагогіка: теорія та практика. - №2 – 2014 –С. 108 - 112.

215. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посібн. [Текст] / П. М. Дубасенюк. – К.: Вища шк., 2004.

216. Шульга М. О. Формула злагоди – діалог культур / М. О. Шульга // Віче. – 1997. – № 1. – С. 33.

217. Юдко Л. Мовна та концептуальна картина світу як відображення свідомості нації / Л. Юдко // Studia Linguistica. Випуск 5.- 2011 – с. 292 -297.

218. Юлианова Ю. Интеркультурный поход в обучении русскому языку в младших классах Болгарии / Ю. В. Юлианова. // Современные направления и технологии послевузовского обучения специалистов: концептуальные и региональные аспекты развития и функционирования системы в рамках непрерывного образования в новом тысячелетии: материалы междунар. науч.-метод. конф. – Могилев: ММИИПК, 2000. – С. 135 – 140.

219. Юр'єва К. Зміст і шляхи формування полікультурної компетентності педагогів / К. Юр'єва. // Управління школою. – 2004. – № 33. – С. 10 – 11.

220. Яковлева М. В. Психология межкультурной коммуникации как новая образовательная дисциплина в современных условиях обучения / М. В. Яковлева. // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України. – 2011. – № 1 (Психологія). – С. 90 – 94.

221. Якса Н. В. Теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону / Наталя Володимирівна Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2006. – 433 с.

222. Якса Н. В. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 276 - 288.

223. Ярошинська О. Середовищний підхід в професійній освіті: теоретичні засади та перспективи / О. Ярошинська. // Проблеми підготовки сучасного вчителя № 4 (Ч. 1), - 2011. – С. 104 - 110.

224. A Resource Guide for Anti-racist and Ethnocultural-Equity Education. – Ontario : Ontario Ministry of Education, 1992. – 89 p

225. Agar M. Language Shock: Understanding the Culture of Conversation. - New York, 1994. - 184 p.

226. All Different – All Equal. Education Pack : Ideas, Resources, Methods & Activities for Informal Intercultural Education with Young People & Adults / [P. Brander, C. Cardenas, R. Gomes, M. Taylor, J. Abad]. – Strasbourg : Council of Europe, 1995. – 206 p.

227. Auernheimer G. Diskrimination ist nicht gleich Diskriminierung / G. Auernheimer // Erwägen Wissen Ethik. – 2010. – Vol. 21. – Issue 2. – P. 222.

228. Auernheimer G. // Erwägen Wissen Ethik. – 2010. – Vol. 21. – Issue 2. – P. 222.

229. Baker G. C. Planning and organization for multicultural instruction. Addison-Wesley Publishing Company. USA. – 1994.- 217p.

230. Banks J. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching. Boston, Allyn & Bacon, 2001.

231. Banks J.A. Multiethnic education : Theory and practice / J. A. Banks. Boston : Allyn and Bacon, 1988. – 312 p.
232. Banks, J. A. Handbook of Research on Multicultural Education (2nd ed.) / J. A. Banks, C. A. M. Banks (Ed.). – San Francisco : Jossey-Bass, 2004. – 95 p.
233. Bean R. Cross-cultural Training and Workplace Performance / Robert Bean. - Adelaide, 2008, 48 p.
234. Becker H. Howard Becker on Education (Modern Educational Thought) / H. Becker. – Harvard : Open University Press, 1995. – 144 p.
235. Bennett M. J. Intercultural communication : A current perspective / M. J. Bennett // Basic concepts of intercultural communication. – Yarmouth, ME : Intercultural Press, 1998. – P. 1 – 34.
236. Bernier J. The Complacent Acceptance of Diversity: Human Resource Development in a Culturally Diverse Environment / Judith Bernier.- P. 24-29 / COERC 2002: Appreciating Scholarshi p. Proceedings of the Annual College of Education Research Conference (1st, Miami, Florida, April 27, 2002). - 126 p
237. Berry J. W. Cross-cultural psychology: Research and applications / J. W. Berry, Y. N. Poortinga, M. H. Segall, P. R. Dasen. – Cambridge, 1992.
238. Bonvillain N. Language, Culture and Communication: The Meaning of Messages. -Upper Saddle River (NJ), 1977. - 374 p.
239. Bonvillain N. Language, Culture and Communication: The Meaning of Messages. -Upper Saddle River (NJ), 1977. - 374 p.
240. Byram M. Investigating Cultural Studies in Foreign Language Teaching / M. Clevedon: Multilingual Mateers Ltd., 1991. – 163 p
241. Campbell D. E. Choosing Democracy : A Practical Guide to Multicultural Education / D. E. Campbell. – N.-Y., 1996. – 174 p
242. Church A. T. The cross-cultural perspective in the study of personality: Rationale and current research / A. T. Church, W. J. Lonner // J. of Cross-Cultural Psychology. – 1998. – Vol. 29 (1). – P. 32 - 62.

243. Clary-Lemon J. *Critical Multiculturalism, Pedagogy and Rhetorical Theory: A Negotiation of Recognition* / Jennifer Clary-Lemon. - New York, 2009. - 19 p.

244. Colarusso D. *Teaching English in the Global Age: Cultural Conversations* / Dana Colarusso. - Toronto : University of Toronto, 2009. - 245 p.

245. *Cultural Context of Learning: East Meets West* / ed. by Yang Baijin. - / *Integrating Lifelong Learning Perspectives* / ed. by Carolyn Medel-Anonuevo. - Hamburg, 2002. - 296 p.

246. *Curriculum for English language development in universities and institutes* / [Nikolayeva S.Y., Solovey M.I., Petrashchuk O.P. and others]; ed. Y.V. Golovach. – Kyiv: Kyiv State Linguistic University & the British Council, 2001. – 246 p

247. Ertem I. *A discourse Analysis: Elementary School Teachers' Perception of Multiculturalism*. *American International Journal of Contemporary Research*. - Vol. 1. - №12. - December, 2013.

248. *Equity Handbook* / [Jackie Bailey, Larry Beauchamp, Janet Smith et al.]. – Edmonton : UA, Faculty of Education, 2004. – 39 p.

249. . Fisher R. *Getting to YES: Negotiating Agreement without Giving In*: Random House, Inc. (2013).

250. Frobenius L. *Der Ursprung der afrikanischen Kulturen*. B., 1898

251. Gill Nickolls. *An Introduction to Teaching (A Handbook for Primary and Secondary school teachers)* / Gill Nickolls. – 2nd edition. – London ; N. Y.: Routledge-Falmer, 2004. – 239 p.

252. Goodenough W.H. *Cultural Antropology and Linguistics // Language in Culture and Society: A. Reader in Linguistics and Antropology* / Ed. by D. Hymes. - New York, 1964. - P. 36 - 39.

253. Gray J. *Pluralism and Toleration in Contemporary Political Philosophy* / J. Gray // *Political Studies*. – Vol. 48. – Oxford, 2000. – 323 p.

254. Gumperz J.J., Levinson S.C. Introduction: Linguistic relativity revisited // Rethinking Linguistic Relativity / Ed. by J.J. Gumperz, S.C. Levinson. - Cambridge University Press. - 1966a. - P. 1 - 18.
255. Hammerly H. An integrated theory of language teaching / H. Hammerly. – New York: Gordon & Breach, 1985.
256. Hammerly H. An Integrated Theory of Language Teaching / H. Hammerly. – New York: Gordon & Breach, 1985. – 140 p.
257. Humboldt W. von. Variability and Intellectual Development / Transl. by G. C. Buck and A. R. Frithjof. - Philadelphia, 1971.
258. Hymes D. Ethnography of Speaking // Language, Culture and Society / Ed. by B. G. Blount. - Prospect Heights (Ill), 1995. - P. 248 - 282.
259. Innovative Methods in Multicultural Education : Abstract Book : May 13-15, 2010, Narva College of the University of Tartu; Narva, Estonia / [Olga Burdakova, Anna Džalalova, Anna Golubeva, Nina Raud (Editors)]. – Narva : OÜ Sata, 2010. – 96 p.
260. Interkulturelle Kompetenz. IKUD Seminare [зб.наук.мат. з питань полікультурної компетентності Інституту інтеркультурної дидактики, Німеччина] – 2011 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ikud-seminare.de/interkulturelle-kompetenz.html>
261. Kirchmeyer C. Multicultural Task Groups : An Account of the Low Contribution Level of Minorities / C. Kirchmeyer // Small Group Research. — 1993. — No. 24. — P. 127-148.
262. Kroeber A.L., Kluckhohn C. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. - Cambridge (MA), 1952.
263. Krugly-Smolka E. Multicultural Education : A Place to Start / E. Krugly-Smolka, A. McLeod Keith. – Toronto : Canadian Association of Second Language Teachers, 1997. – 26 p.
264. Lado R. Linguistics for Language Teachers. - Ann Arbor, 1966. - 141p.

265. Maley A. Drama techniques in language learning / A. Maley, A. Duff. – Moscow: Prosveshenie, 1981. – 95 p.
266. May S. Multicultural Education in Britain / S. May // International journal of Educational Research – 35 (2015). – P. 305-317.
267. Nederman C. J. —Difference and Dissent: Introduction□ / C. Nederman, J. Laursen // Difference and Dissent. – Lanham, Maryland Rowman & Littlefield Publishers, 1996. – P. 1 – 16.
268. Nederman C. Problem of periodization i the history of toleration / C. Nederman, J. Laursen // Storia della Storiografia. – 2000. – No. 37. – P. 32 – 39.
269. Nederman C. J. Difference and Dissent: Introduction□ / C. Nederman, J. Laursen // Difference and Dissent. – Lanham, Maryland : Rowman & Littlefield Publishers, 1996. – P. 1 – 16.
270. Nieke Wolfgang. Interkulturelle Erziehung und Bildung. Wertorientierungen im Alltag. Reihe Schule und Gesellschaft. Band Leske Budrich, Opladen - 1995. 255 S.
271. Philosophy / J. Gray // Political Studies. – Vol. 48. – Oxford, 2000. – 323 p.
272. Pike K. Etic and Emic Standpoints for the Description of Behavior // Communication and Culture: Readings in the Codes of Human Interaction / Ed. by S.M. Gass, J. Neu. - New York, 1966. - P. 152 - 163.
273. Possibilities and Limitations. Multicultural Policies and Programs in Canada / [C. James (Ed.)]. – Halifax : Fernwood Publishing, 2005. – 163 p
274. Sandfuchs U. Lehren und Lernen mit Ausländerkindern / U. Sandfuchs. – Bad Heilbrunn, 1986. – 142 s.
275. Sapir E. Language // Encyclopaedia of the Social Sciences, 1933. - P. 155 - 169.
276. Sapir E. Selected Writings of Edward Sapir on Language, Culture and Personality / Ed. by D. Mandelbaum. - Berkeley, 1949.
277. Sapir E. The Psychology of Culture: A Course of Lectures / Ed. by J.T. Irvine. - Berlin, 1993.

278. Shore B. Culture in Mind. - New York, 1996.
279. Storti S. The Art of Crossing Cultures / Storti S. – Yarmont, Maine, 1989. – 167 p.
280. Taylor E.W. Intercultural competency: A transformative learning process / E.W. Taylor // Adult Education Quarterly. – 1994. – Vol. 44(3). – P. 154-174.
281. The Key Copmetences for Lifelong Learning – A European Framework // Official Journal of the European Union. – 2006. – 30 December. – P. 10 – 18.
282. Thomas A. Intercultural competence: Princilpes, problems, concepts / A. Thomas // Erwagen, Wissen, Ethik. – 2003. – Vol.14 (1). – P. 137 – 150
283. Ting-Toomey S. Communicating Across Cultures / Stella Ting - Toomey. - NY : Guilford Press, 1999. - 319 p.
284. Whorf B.L. Language, thought and reality: selected writings of Benjamin Lee Whorf / Ed. by J.B. Carrol. - Cambridge (MA), 1956 - P. 134 – 156.
- Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition. - New York; Oxford, 1992a. - 487p.
285. Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German and Japanese. - New York; Oxford, 1997. - 317 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета №1

Для визначення ступеня обізнаності студентів у сфері полікультурної освіти

1. Як Ви розумієте поняття “полікультурна компетентність”?

А) це результат професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі, здатність до самореалізації, розвитку та самовдосконалення впродовж життя

Б) уміння діяти у полікультурному просторі

В) багатокомпонентна якість особистості, яка формується у процесі професійної педагогічної підготовки на базі процесу засвоєння теоретичних знань щодо своєрідності національної культури своєї та іншої країн у процесі вивчення мови

Г) свій варіант

2. Що для Вас означає поняття “полікультурне суспільство”?

А) конкретний тип соціальної системи, яка припускає об'єднання людей різних національностей з усією сукупністю форм взаємодії і взаємозалежностей, де економіка виконує функцію адаптації, політика – досягнення мети, а культурні символи – підтримка зразка взаємодій у системі.

Б) тип соціальної системи, яка припускає об'єднання людей різних національностей

В) конкретний тип соціальної системи, яка припускає об'єднання людей різних релігійних вірувань

Г) свій варіант

3. Чи знаєте ви хто з вчених займається дослідженням полікультурної компетентності?

- А) С. Анісимов, Н. Асташова, Н. Гузій, А. Здравомислов, І. Котова
- Б) Р. Агадуллін, О. Гуренко, Н. Лебедева, Т. Поштарьова
- В) Н. Мольденгауэр, З. Мубінова
- Г) свій варіант

4. Як ви розумієте поняття “полікультурна освіта”?

А) така освіта, для якої ключовими поняттями є культура як уселюдське явище; це засіб допомогти особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їхньому прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток.

- Б) освіта яка здійснюється у полікультурному просторі
- В) процес оволодіння полікультурною компетентністю
- Г) свій варіант

5. Чи добре ви знаєте культурні особливості своєї країни?

- А) так, я цікавлюсь особливостями культури моєї країни
- Б) знаю, але хотілося б пізнати їх краще
- В) не цікавлюсь

6. Як Ви розумієте поняття “толерантність”?

А) це особистісна або суспільна характеристика, що передбачає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатомірні, а отже, і погляди на цей світ різні, вони не можуть і не повинні зводитися до одноманітності або бути на чийсь користь.

- Б) доброзичливе відношення до інших
- В) доброзичливе відношення до представників інших національностей
- Г) свій варіант

7. Як Ви розумієте поняття “міжкультурний діалог”?

- А) процес обміну інформацією між окремими особистостями та групами людей, що мають суттєві відмінності у сприйнятті та поведінці;
- Б) діалог між представниками однієї культури;
- В) спілкування між представниками різних культур;

Г) свій варіант

8. Як ви вважаєте у чому полягає важливість полікультурної освіти для майбутніх учителів початкової школи?
9. Як ви розумієте поняття “діалог культур” ?
10. Як Ви розумієте наступне твердження: “Пріоритетними принципами взаємодії громадян має стати культурний плюралізм”?
11. Чи згодні ви з наступним твердженням: “Специфікою сучасної ситуації культурного світу є тісне зближення всіх народів земної кулі, що уможлиблює діалог культур і наявність глобальних проблем, викликів існування суспільства, які можуть бути вирішені за допомогою представників усіх культурних середовищ”?
12. У чому полягає відмінність між термінами “полікультурна компетенція” та “полікультурна компетентність”?
13. Як ви розумієте поняття “полікультурний освітній простір”.
Обґрунтуйте свою відповідь.

Анкета №2

Для визначення власної полікультурної обізнаності

Завдання 1. Вам пропонується написати невелику розповідь про себе, використовуючи такий план.

План-орієнтація

1. Ваше емоційне захоплення культурою інших країн. (культура якої країни Вам подобається понад усе та до якої культури ви ставитесь скептично .
2. Ваше відношення до представників інших національностей (Чи завжди ви толерантні до іншомовних громадян?)
3. Ваша реакція на особливості етикету та побуту (чи завжди позитивно Ви сприймаєте особливості правил поведінки у інших країнах)?

4. Ваша реакція на представників інших віросповідань (Чи нормально Ви відноситеся до представників інших релігій)?
5. Ваші знання щодо культури інших країн.
6. Ваші знання стосовно полікультурної освіти.
7. Ваші уявлення щодо культурних цінностей.
8. Чи цікавитеся Ви особливостями національної культури інших країн,
9. Ваші уявлення про професійні якості майбутніх учителів початкових класів в умовах полікультурної освіти у ВНЗ.
10. Яких знань вам не вистачає, щоб працювати в умовах полікультурного освітнього простору.

Анкета №3

для визначення захопленості культурою інших країн

Позначте на шкалі як Ви ставитеся до пізнання особливостей культури інших країн

-2 -1 0 +1 +2

-2 зовсім не маю бажання

-1 мені не цікаво

0 мені байдуже

+1 маю невеликий інтерес

+2 мені б дуже хотілося

Анкета №4

Для перевірки захопленості культурою інших країн

Методика незакінчених речень:

Письмово закінчіть речення:

1. Для мене пізнання особливостей культури іншої країни це....

2. Я б хотіла ознайомитись з культурою інших країн, тому що...
3. Більше всього я хотіла дізнатись про культуру ... (назвіть країну)
4. Я б хотіла поспілкуватись з представником ... (назвіть країну) і назвіть причину
5. Мені хотілося б вивчити мову (назвіть мову) та познайомитись з культурою (назвіть країну), тому що

Анкета №5

Для усвідомлення суб'єктивної значущості щодо актуальності полікультурної освіти

Інструкція. Вам пропонується низка тверджень. Якщо яке-небудь із них відповідає вашій особистій думці, дайте відповідь *так*, якщо не відповідає – дайте відповідь – *ні*.

Текст опитування

2. Я думаю, що необхідно стерегтися відносин з іншими країнами, для збереження культурної ідентичності країни.
3. Я негативно відношусь до будь-яких представників інших національностей.
4. Мені б хотілося спілкуватися з представниками різних етнічних груп, здійснювати міжкультурне спілкування.
5. Вважаю, що полікультурна освіта сприяє врегулюванню міжособистісних відносин та національних конфліктів.
6. Вважаю вірним судження “Толерантність - це те, що робить можливим досягнення миру та приводить від культури війни до культури миру”.
7. Я не вважаю за необхідне формування навичок співпраці в умовах міжкультурного діалогу.

8. Вважаю необхідним засвоєння особливостей різних культур.
9. Я погоджуюсь, що коли людина опиняється в іншому культурно-мовному середовищі, вона відчуває так званий “культурний шок” через недостатнє знання національних цінностей і досвіду спілкування з іншомовними представниками.
10. Я не згодна, що процес глобалізації веде до виникнення культурних форм, нових цінностей, зразків поведінки і діяльності.
11. Вважаю, що використання країнознавчої інформації забезпечує підвищення пізнавальної активності.
12. Я зацікавлена у розширенні загального світогляду, причому і маю бажання познайомитися з побутом, культурою, традиціями, історією, географією інших країн.
13. Мене не цікавлять автентичні матеріали: справжні літературні, образотворчі, музичні добутки, предмети реальної дійсності (одяг, меблі, посуд) та їх ілюстративне зображення.
14. Вважаю актуальним виховання громадянина на ідеях гуманізму, демократії, моральності, волі й рівноправності.
15. Я погоджуюсь, що вищі навчальні заклади повинні готувати таку особистість, яка володіє толерантним світоглядом, здатного до міжкультурного діалогу й взаєморозуміння із представниками інших народів
16. Я не вражаю, що в мене є здатність до культурного самовизначення й зміни свідомості.

Анкета №6

Для визначення рівня відношення до культури інших країн та їх представників

1. Чи цікавить Вас культура іншої країни?
 - Не цікавить;
 - Цікавить ;

2. Чи захоплюєтесь ви додатково з вивчення інших народів світу?
 - Не захоплююсь
 - Захоплююсь;
3. Яка у вас виникає реакція, якщо десь поблизу ви бачите представників інших національностей?
 - Не проявляю до них інтересу;
 - Намагаюсь за ними спостерігати;
4. Якщо до вас підійшов іноземець і питає щось на мові, яку ви вивчаєте, якою буде ваша реакція?
 - Зроблю вигляд, що дуже поспішаю і нічого не відповім;
 - Відповім на його питання і спробую з ним завести розмову;
5. Чи виникає у вас бажання обговорити з друзями тему особливостей життя та побуту у різних країнах?
 - Не виникає
 - Так, ми часто розмовляємо на такі теми
6. Чи є у вас бажання відвідати вашу улюблену країну з метою вивчення її національно-культурних особливостей?
 - Не маю такого бажання
 - Мені дуже б хотілося

Анкета №7

Для виявлення значення полікультурної компетентності для майбутнього вчителя

1. Полікультурна компетентність – невід’ємна складова професійної компетентності
2. Наявність полікультурної компетентності значно розширює мої можливості у діяльності в полікультурному просторі
3. Я хочу формувати полікультурну компетентність у моїх учнях

4. Мене приваблює пізнання культурних відмінностей та особливостей іншої країни
5. Я маю велике бажання сформувати у себе полікультурну компетентність.

Анкета №8

На виявлення бажання пізнати культуру країни через її мову

1. Чи відчуваєте Ви емоційне піднесення під час спілкування з іноземцем?
 - Так, завжди.
 - Інколи
 - Не виникає
2. Чи виникає у Вас бажання поспілкуватися з представником іншої країни?
 - Маю велике бажання.
 - Великого бажання не маю. Але якщо виникне така ситуація, то поспілкуюсь.
 - Не маю зовсім ніякого бажання.
3. Чи відклали б Ви свої справи, якщо б знали, що у Вас з'явилась можливість поспілкуватись з іноземцем?
 - Відклала зразу ж.
 - Якщо справи не надто важливі для мене, то відклала.
 - Я б не відклала своїх справ взагалі.
4. Ви вивчаєте культуру іншої країни та її мову:
 - З бажанням;
 - З обов'язку;
 - Коли як.
 - Ваш варіант
5. Чи цікавитесь Ви культурою інших країн у вільний час?
 - Так, завжди;

- Інколи;
 - Ні.
6. Чи читаєте Ви додаткову літературу стосовно інших культур світу?
- Так;
 - Інколи;
 - Ні.
7. Чи приймаєте Ви участь у обговоренні особливостей культури інших країн?
- Так;
 - Інколи;
 - Ні.
8. Чи виникає у вас бажання поділитися своїми враженнями стосовно культури іншої країни?
- Так;
 - Інколи;
 - Ні.
9. Чи прагнете Ви до аналізу культурних особливостей своєї країни та іншої?
- Так;
 - Інколи;
 - Ні.
10. Чи можете Ви описати національну специфіку своєї країни?
- Так;
 - Інколи;
 - Ні.
11. Ви вважаєте для себе складним процес вивчення іноземної мови?
- Так
 - Ні

Анкета №9

Методика незакінчених речень

Мета: виявлення ціннісних орієнтацій студентів

Письмово закінчіть речення:

1. Для мене полікультурна освіта це
2. Я вважаю актуальним пізнання культури інших країн, тому що ...
3. Для людства толерантні відносини є дуже важливими,
4. Процес глобалізації передбачає і є досить актуальними
5. Демократичні відносини в країні
6. Педагогіка толерантності сприяє
7. Розуміння культурних відмінностей приводить до
8. Прояви ксенофобії, расизму, антисемітизму є результатом
9. Для мене полікультурна компетентність це
10. Я вважаю, що навички міжкультурної комунікації дають можливість
11. На мою думку, мова – це відображення культури народу, тому що ...

Напишіть невеликий твір-роздум на тему: “Актуальність формування полікультурної компетентності для майбутніх учителів”

Анкета №10

Мета: визначення найбільш важливих потреб для майбутнього вчителя початкової школи

Які з перерахованих потреб найбільш важливі, на вашу думку, для майбутнього вчителя початкової школи

1. (5-наявність потреби є провідною; 4-наявність потреби необхідна; 3-наявність потреби важлива; 2-наявність потреби бажана; 1-наявність потреби не має значення)

1. Свідома потреба у найважливіших подіях історії країни, мова якої вивчається 5 4 3 2 1

2. Свідома потреба у читанні національних творів цієї країни 5 4 3 2
3. Свідома потреба у використанні отриманої інформації стосовно культурних особливостей стосовно країни, мова якої вивчається у своїй подальшій професійній діяльності 5 4 3 2 1
4. Свідома потреба у вивченні історії країни, мова якої вивчається для розуміння сутності культурних особливостей. 5 4 3 2 1
5. Потреба у визначенні культурних відмінностей та схожих рис української та іншої культури. 5 4 3 2 1
6. Потреба у вивченні та спілкуванні іноземної мови 5 4 3 2 1
7. Свідома потреба у визначенні суспільно-політичних орієнтацій через національні культурні особливості. 5 4 3 2 1
8. Як Ви можете охарактеризувати Ваше відношення до культури інших народів (представників інших національностей):
 - 1) викликає жвавий інтерес; 2) у цілому позитивно;
 - 3) байдуже; 4) важко відповісти; 5) негативно.

Анкета №11

Для визначення уміння сприймати і засвоювати інформацію лінгвокраїнознавчого характеру

Мета: перевірка умінь сприймання і засвоєння поданої інформації

Інструкція. Прослухайте інформацію іноземною мовою про особливості культури цієї країни. Дайте відповіді на запитання.

1. Про яку країну йде мова у тексті.
2. Дайте основну інформацію про географічне розташування цієї країни.
3. Які культурні особливості країни Ви виділили?
4. Охарактеризуйте Ваші враження від прослуханого тексту.
5. Яку інформацію стосовно цієї країни Ви б хотіли дізнатись.

Анкета №12

Для визначення навичок міжкультурної комунікації

Мета: перевірка умінь спілкуватись з представниками іншої країни

Інструкція. Дайте письмові та розгорнуті відповіді на запитання.

1. Під час обіду у кафе до вас звертається іноземець і запитує у вас про особливості української кухні. Чи зможете Ви дати йому повноцінну відповідь на його запитання (іноземною мовою) та поговорити про особливі страви з його країни (звісно, якщо Ви щось про них знаєте)?
2. Уявіть собі, що Ви потрапили до країни, мову якої Ви вивчаєте. Вас запросили на урок семінар з культурології. Чи погодитесь Ви відвідати його, адже вам необхідно буде розповісти про культурно-історичні явища своєї країни та прийняти участь у дискусії з культурних питань цієї країни?
3. Ви приїхали до іншомовної країни. Ви живете у сім'ї. Ввечері усі члени родини зібралися за столом. Вони питають про культурні відмінності Вашої країни. Чи зможете Ви відповісти на їхні запитання та розповісти про історичні події своєї країни. Чи зможете Ви підтримати розмову на тему культури країни або розпочати її з іншомовними представниками? На які теми Ви будете розмовляти?
4. Чи володієте Ви інформацією щодо правил етикету іншомовної країни?

Анкета №13

Для визначення власної активності до формування навичок полікультурного діалогу

Інструкція. Виберіть як Ви будете поводити себе у наступних ситуаціях.

1. Ви читаєте інформацію країнознавчого характеру і знайшли для себе незрозумілу інформацію, ваші дії:
 - Прочитаю її ще раз і спробую розібратись
 - Звернуся до пояснення до викладача або Інтернету

- Не надам цьому особливого значення
2. *Вам необхідно підготувати реферат (за бажанням) про національно-культурні особливості іншої країни, Ваші дії:*
- Відповідально виконаю це завдання;
 - Не буду довго гаяти час, скачаю і роздрукую його з Інтернету;
 - Якщо мені додаткові бали не потрібні, не буду його писати
3. *Ваш друг мав підготувати презентацію про особливості культури і побуту іншої країни, але він захворів і просить вас допомогти йому, Ваші дії:*
- З радістю погоджусь, оскільки мені подобається виконувати такі завдання;
 - Запропоную йому віддати це завдання комусь іншому, адже воно мене не цікавить;
 - Відмовлюсь від завдання взагалі;
4. *Ви вивчаєте культуру іншої країни. Викладач запропонував виконати завдання творчого характеру, але ця робота не буде оцінюватись додатковими балами, Ваші дії:*
- Виконаю це завдання обов'язково;
 - Підійду до викладача і спитаю про умови завдання;
 - Не виявлю ніякого інтересу до виконання цього завдання;
5. *Викладач запропонував участь у підсумковому занятті (круглий стіл) з вивчення культурних особливостей іншомовної країни, чи погодитесь Ви взяти у ньому участь:*
- Погоджусь одразу;
 - Краще промовчу;
 - Відмовлюся;
6. *Після опрацювання країнознавчої інформації, вам запропонували висловити своє захоплення щодо специфіки культури іншої країни, Ваші дії:*
- Спробую висловити свої враження;

- Відповім так, як на мою думку, хоче викладач;
- Скажу, що не готова відповідати.

Анкета №14

Для визначення здатності до полікультурного діалогу

Мета: визначення здатності спілкуватись з представником іншої країни.

1. Уявіть собі таку ситуацію: Ви йдете вулицею і до Вас звертається іноземець мовою, яку ви вивчаєте і питає як знайти ... вулицю.
 - З радістю допоможу йому, проведу його до потрібної вулиці і під час цього запитаю про країну, в якій він проживає
 - Відповім на його питання і піду своєю дорогою;
 - Скажу, що не знаю.
2. Ви супроводжуєте іноземця і він просить Вас побути його перекладачем, поки він знаходиться в Україні. Ваші дії:
 - Одразу ж погоджусь, оскільки мені це дуже цікаво.
 - Погоджусь, але обов'язково запитаю про погодинну оплату
 - Відмовлюсь.
3. Спілкуючись з іноземцем, чи будете Ви розказувати про культурні особливості своєї країни?
 - Так, обов'язково.
 - Якщо він питає – то, так.
 - Я не буду йому розказувати нічого про свою країну.
4. Чи запитаєте Ви у іноземця номер його телефону, щоб ще зустрітись та поспілкуватись на тему культурних особливостей ваших країн?
 - Обов'язково запитаю.
 - Якщо він запитає мій номер, тоді я спитаю його номер телефону.
 - Ні, я не маю такого бажання.
5. Чи запропонуєте Ви іноземцю свою допомогу у разі наступного його візиту?

- Обов'язково.
- Можливо.
- Думаю, що – ні

Анкета №14

Для визначення наявності рис толерантності у студентів

Мета: перевірка якостей толерантної особистості

<i>Якості толерантної особистості</i>	<i>Три головні риси толерантної особистості</i>	<i>Якості, що маю я</i>	<i>Якості, які я б хотіла сформувати в себе</i>
Інтерес до людей			
Уміння слухати			
Уміння співпереживати			
Терпимість			
Альтруїзм			
Тактовність			
Почуття гумору			
Повага до інших			
Відмова від насилля			
Взаємоповага інших точок зору			

Анкета №15

На виявлення знань толерантності

Мета: визначення рівня знань студентів щодо толерантності

1. Якими є основні причини виявлення насильства та жорстокості?
2. Чи можуть відмінності між людьми стати причиною насильства та жорстокості? Поясніть свою точку зору.

3. З наведених нижче проблем визначте ту, що, на вашу думку, є найголовнішою і спричиняє породження зла та насильства:

соціальні відмінності;
вік; різні погляди; релігія; зовнішність; національність, расова належність; батьки та діти.

4. Що є осередком примирення та ненасильства для вас?

5. Що потрібно зробити, щоб досягти миру в суспільстві?

6. Наскільки важливим та актуальним є ви ховання почуття толерантності в нашому суспільстві?

7. Які риси повинна мати особистість, що прагне бути толерантною?

Анкета №17

На виявлення рефлексії студентів

Якщо ви погоджуєтесь із твердженням, виберіть варіант – так, якщо не погоджуєтесь – ні.

1. Думаю, що полікультурна компетентність є дуже важливою, але без неї можна мати високий рівень професійної компетентності
2. Активне впровадження ідей полікультурності сприяє формуванню в людей готовності співпрацювати один з одним у багатоетнічному середовищі.
3. Сучасні педагогічні реалії вимагають, з одного боку, враховувати в освіті етнокультурний фактор, з іншого – створювати умови для пізнання культури інших народів, виховання толерантних стосунків між людьми, що належать до різних конфесій, етносів, рас.
4. Полікультурна освіта розширює горизонти освітньої діяльності, сприяє формуванню в індивіда поліфонічного сприйняття світу, культивує толерантність як моральний ідеал та норму поведінки.
5. До професійно значимих якостей полікультурно компетентного педагога варто віднести: гнучкість (уміння адаптуватися до ситуацій

педагогічної взаємодії, що змінюються); комунікабельність (уміння будувати діалог з представниками різних національностей); здатність до співробітництва (відкритість педагога та готовність його до будь-яких форм взаємодії); емпатичність (уміння емоційно відгукуватися на проблеми учня); толерантність (сприймати, поважати думки, переконання учня)

6. Незважаючи на відмінності між расами у зовнішніх фізичних ознаках, варто зазначити, що ніякої біологічної різниці між ними не існує.
7. Розглядаючи загальнолюдське й національне в культурі, видно, що всі культури мають багато спільного, наприклад, такі цінності як любов, добро, справедливість, свобода, взаємодопомога тощо притаманні всім культурам. Водночас вони різняться між собою мовою, способом життя, віруваннями, звичаями, традиціями, обрядами тощо. Важливо, щоб такі відмінності не сприймалися як негатив, а усвідомлювалися як цінності тієї чи іншої культури, на які впливають певні умови (природні, соціальні).
8. Взаємодія між різними культурними групами допоможе у вирішенні важливих проблем, формуватиме толерантне ставлення один до одного, спонукатиме до ведення конструктивного діалогу.
9. Культурний обмін передбачає обмін досягненнями національної культури під час міжкультурних контактів.
10. Знання про міжетнічні, міжкультурні та міжконфесійні відносини також дуже важливі, оскільки вони сприятимуть виробленню позитиву у взаєминах.
11. Негативним проявом міжетнічних відносин є шовінізм (агресивна форма націоналізму), пов'язаний із зверхністю своєї нації над усіма іншими (людиноненависницьке ставлення до представників інших етносів). Сучасне світове суспільство не може будувати стосунки лише на конфліктах, оскільки наслідки таких відносин будуть жахливими. Тож зараз важливо шукати шляхи, які б зближували народності.

12. В сучасних умовах майже кожна людина у світі входить до системи етнокультурних стосунків, тому толерантність є об'єктивною необхідністю у процесі численних контактів людини з іншими етносами у багатокультурному світі.
13. Пошук спільних рис між культурами сприяє їх зближенню, кращому розумінню, призводить до інтеграції
14. Знання про міжетнічні, міжкультурні та міжконфесійні відносини також дуже важливі, оскільки вони сприятимуть виробленню позитиву у взаєминах.

Додаток Б

Програма спецкурсу “Теоретичні основи та педагогічні технології у формуванні полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи”

Пояснювальна записка

Професійна педагогічна підготовка майбутнього вчителя – це складний, динамічний і неперервний процес, який вимагає урахування сучасних вимог. На сучасному етапі розвитку нашої держави відбуваються соціальні, економічні, суспільно-політичні зміни, що впливають на ставлення людей до інших держав, їхніх культур, освіти та культури. Розвиток нової цивілізації значно актуалізує проблему взаємодії і взаєморозуміння представників різних культур та потребує переосмислення технологій, цінностей життя, абсолютно нових ідей, нового мислення, нових способів міжкультурної комунікації, нових класифікацій, методологічних і концептуальних консенсусів. Інтеграція України до Європейського союзу зумовлює необхідність приєднання нашої освітньої системи до європейського освітнього простору і потребує збереження особливостей національних освітніх систем, посилення їхньої якості та конкурентоспроможності, орієнтує освітній процес на гуманістичні

цінності, зумовлює трансформацію системи підготовки майбутніх фахівців у відповідність до міжнародних освітніх стандартів.

Характерною ознакою сучасного періоду становлення майбутніх учителів є полікультурна спрямованість процесу фахової підготовки, яка передбачає не лише формування певної системи знань умінь та навичок, а й розвиток духовної культури в контексті гармонійної взаємодії всіх індивідуальних процесів світосприйняття і становлення освіти як чинника розвитку культури.

Об'єктивна потреба перебудови змісту професійної освіти на полікультурній компетентнісній основі зумовлює необхідність звернення до принципу культуровідповідності, що передбачає уважне вивчення цінностей рідної та іншомовної культур. Володіння полікультурною компетентністю стає невід'ємною складовою професійної майстерності сучасного кваліфікованого працівника.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 1	(шифр і назва) Напрямок підготовки 013 «Початкова освіта» (шифр і назва)	Нормативна	
Модулів – 2	Спеціальність (професійне спрямування):	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 4		3-й	4-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____		Семестр	
(назва)			
Загальна кількість годин – 30(денна форма навчання)		5,6-й	-й

Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 год.	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Практичні	
		30год.	год.
		Індивідуальна робота	
		год.	
		Самостійна робота	
		год.	год.
		Вид контролю:	
		-	-

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою спецкурсу є розкриття основних теоретичних понять полікультурної освіти, основних структурних компонентів полікультурної компетентності, формування навичок міжкультурної взаємодії, вміння виступати активним учасником полікультурного діалогу, розвиток толерантних відносин та поважного ставлення до представників іншої культури, ознайомлення студентів з особливостями культурних реалій в умовах професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Завдання

1. Розвиток міжкультурної компетентності у кожного суб'єкта професійної підготовки – представника тієї або іншої культури (формування образу своєї культури, її основних цінностей, вироблення рефлексивного відношення до культурних феноменів);
2. Формувати у студентів сучасні уявлення про реалії життя в іншомовних країнах;

3. Розвивати уміння поводитися в різноманітних життєвих ситуаціях в умовах міжкультурного розміття;
4. Готувати майбутнього фахівця до діяльності в умовах полікультурного освітнього простору

2. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Полікультурна освіта. Національні цінності країни

Тема 1. Основні поняття полікультурної освіти.

Тема 2. Поняття культури. Традиції та звичаї.

Тема 3. Культурні стереотипи.

Тема 4. Національне виховання. Національне самовизначення.

Змістовий модуль 2. Різноманітність культур. Толерантні відносини в умовах полікультурного середовища

Тема 1. Поняття глобальної культури. Національні культури. Етнічні культури. Регіональна культури.

Тема 2. Поняття толерантних відносин.

Тема 3. Конфліктні культури. Методологія толерантності

Тема 4. Діалог культур як явище міжнаціональних відносин.

Змістовий модуль 3. Особливості культури США.

Тема 1. Культурна різноманітність США. Полікультурний світогляд жителів США.

Тема 2. Національні цінності США. Особливості світогляду американців

Тема 3. Особливості розвитку США в умовах глобалізації.

Тема 4. Життя американців в умовах полікультурного суспільства.

Змістовий модуль 4. Лексичний та фразеологічний склад мови як відображення культури народу.

Тема 1. Прислів'я та приказки як засіб відображення стилю життя народу.

Тема 2. Фразеологізми як відображення культурного надбання.

Тема 3. Лексичний склад мови та культури як відображення семантичного значення.

Тема 4. Семантичне значення слів у контексті вивчення культури країни

3. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми
1	Основні поняття полікультурної освіти
2	Поняття культури. Традиції та звичаї.
3	Культурні стереотипи.
4	Національне виховання. Національне самовизначення.
5	Прислів'я та приказки як засіб відображення стилю життя народу.
6	Фразеологізми як відображення культурного надбання.
7	Лексичний склад мови та культури як відображення семантичного значення.
8	Семантичне значення слів у контексті вивчення культури країни.
9	Поняття глобальної культури. Національні культури. Етнічні культури. Регіональна культури.
10	Поняття толерантних відносин.
11	Конфліктні культури.
12	Методологія толерантності

4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми
1	Поняття полікультурної сім'ї
2	Полікультурні відносини
3	Культура міжнаціонального спілкування
4	Глобалізаційні процеси у світі
5	Міжкультурна комунікація в контексті полікультурного суспільства
6	Семантика та природа толерантності
7	Особливості міжетнічної взаємодії
8	Типи міжетнічних конфліктів
9	Діалог культур у контексті толерантних відносин
10	Міжкультурна освіта
	Разом

5. Методи навчання

Лекція, бесіда, мозковий штурм, імітаційні технології, тренінгові технології (полікультурний тренінг, крос-культурний тренінг), метод асоціацій, семантичний аналіз слова, круглий стіл, семінар-диспут, метод інтерв'ю, навчальні творчі проекти, мовні та комунікативні вправи, дидактичні та сюжетно-рольові ігри, ігрові ситуації, навчальні дискусії, ситуативно-моделюючі ігри.

Додаток В

Практичне заняття №1

Тема: Позитивні та негативні тенденції полікультурного середовища

План

1. Визначення основних позитивних та негативних тенденцій полікультурного середовища (метод мозкового штурму,)
2. Причини виникнення конфліктів в умовах полікультурного середовища (метод навчальної дискусії).
3. Позитивний та виховний вплив полікультурного освітнього середовища

Виклад основного теоретичного матеріалу.

Метод мозкового штурму: проблеми міграції, біженців, воєнних конфліктів, безробіття, расової дискримінації.

Метод навчальної дискусії: обговорення питань релігійних вірувань, економічних та політичних проблем.

Творчі навчальні проекти з тематики позитивного та виховного впливу полікультурного освітнього середовища

Список літератури до практичного заняття:

1. Філіпчук Г. Г. Глобалізація і етнокультурні цінності української культури / Г. Г. Філіпчук. // Вісник Мелітопольського педагогічного університету - № 2.- 2009.- С. 25 – 29.
2. Чернишова Н.О. Мультикультурний концепт і європейська ідентичність як аксіологічні складові польського виховного ідеалу. – М. : изд-во “Академия”, 2002. – 576 с.
3. Шапошнікова І. М. Підвищення ефективності підготовки майбутніх вчителів початкової школи до проектування уроку : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / І. М. Шапошнікова. – К., 1993. – 149 с.
4. Щербакова А. В. Створення полікультурного освітнього середовища як педагогічна умова формування полікультурної компетентності студентів-медиків / А. В. Щербакова. // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. - № 6 (59). - 2013р. – С.25 - 28.

Практичне заняття № 2

(заняття - країнознавча експедиція)

Тема: Особливості розвитку США в умовах глобалізації

План

1. Система освіти США в умовах полікультурного простору (метод презентацій)
2. Традиції, звичаї та національні свята: як відображення світогляду жителів США (навчальні творчі проекти)
3. Специфіка полікультурного світогляду та толерантність американців (навчальні творчі проекти)

Метод презентацій та розповіді (обговорення різноманітності представників різних культур в навчальних класах, типи шкіл, види

поза навчальної діяльності в контексті різноманітності культур, особливості навчання в школах, які фінансуються релігійними організаціями)

Метод навчальної дискусії: навчання в public schools.

Список літератури до практичного заняття:

1. Андрощук Г.О. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. / Г.О. Войтович. – К. : Парламент вид-во, 2009. – 623с.
2. Войтович Р. Історичні та теоретико-методологічні передумови виникнення сучасних процесів глобалізації. / Р. Войтович. – Х. : Корона, 2005. – 568с.
3. Гапонів А. Лінгвокраїнознавство. Англomовні країни. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. / Гапонів А.Б., Возна М.О. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 464с.
4. Нестерчук І. К. Соціально-політичні та правові аспекти інтеграційних та глобалізаційних процесів в Україні / І. К. Нестерчук // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. — 2011. — Ч. 2, № 33. — С. 194 - 197.

Практичне заняття № 3

Тема: Фразеологізми як відображення культурного надбання

План

1. Поняття про фразеологічні одиниці. Їх класифікація.
2. Фразеологічні одиниці, що відображають традиції та звичаї англійського народу:
3. Фразеологічні одиниці, пов'язані з англійськими реаліями:
4. Фразеологічні одиниці, пов'язані з історичними фактами.

Метод бесіди. Виклад теоретичного матеріалу

Метод презентації, метод початкової дискусії. Метод порівняння.

Фразеологічний аналіз словосполучень.

Список літератури до практичного заняття:

1. Берловська В. Д. Англійська загальнонаукова лексика і фразеологія / В. Д. Берловська, Г. Ю. Гребінник. // Навч. посіб. для аспірантів. – Харків, 2006. – 165с.
2. Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мов: В 2-х т. / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. О. Винник. – К. : Наукова думка, 1993. – 369 с.
2. Василюк І. М. Фразеологізми як одиниці міжмовної комунікації / І. М. Василюк. // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2004. – №17. – С. 102 - 105.
3. Baranov A. Idioms from a cognitive perspective. / A. Baranov. – М., 1999. – 110 р.
4. Korunets T. Theory and Practice of Translation / T. Korunets. // Nova Knyha, 2003. – 255 с.

Додатковий матеріал до практичного заняття.

Фразеологічні одиниці, що відображають традиції та звичаї англійського народу:

Baker 's dozen - чортова дюжина. За старовинним звичаєм англійської, торговці хлібом отримували від булочників 13 хлібів замість 12, причому тринадцятий йшов в рахунок доходу торговців.

Good vine needs no bush - хороше вино не потребує ярлику, хороший товар сам себе хвалить. За старовинним звичаєм, шинкарі вивішували гілки плюща на знак того, що у продажу є вино.

Фразеологічні одиниці, пов'язані з англійськими реаліями: *To carry coal to Newcastle* - возити вугілля в Ньюкасл, тобто возити щось туди, де цього і так достатньо. Ньюкасл - центр англійської вугільної промисловості.

Фразеологічні одиниці пов'язані з повір'ями: *Black sheep* - паршива вівця, ганьба в сім'ї. (За переказами, чорна вівця була відзначена печаткою диявола).

Фразеологічні одиниці, пов'язані з історичними фактами. *As wel be hanged for a sheep as lamb* - якщо вже судилося бути повішеним за вівцю, то чому б не вкрасти заодно і ягняти. (Відлуння старого англійського закону, за яким крадіжка вівці каралася стратою через повішення.)

Фразеологічні одиниці в англійській мові американського походження:

Багато фразеологізмів прийшло до Англії з США. Деякі з цих фразеологізмів вже настільки асимілювалися, що з них знята посліду, що вказує на їх американське походження. Наприклад: *Up the wrong tree* - гавкати на дерево, на якому немає дичини; напасти на помилковий слід, *помилитися*; *Sell like hot cakes* - розкуповувати як гарячі пиріжки, нарозхват; *To be up to date* - бути в курсі того, що відбувається.

У багатьох фразеологізмах американського походження немає суто американських слів, і ці обороти легко можна прийняти за споконвічні англійські. У складі деяких американізмів зустрічаються американські слова, наприклад - *cent, dollar* – *a red cent* - мідний гріш; *look like a million dollars* - відмінно виглядати, мати шикарний вигляд. Деякі з цих фразеологізмів були свого часу створені американськими письменниками і отримали широке поширення в сучасній англійській мові.

Ф. Купер: *the last of the Mohicans* - *останній з могікан* (за назвою роману). Могікани - вимерле плем'я північноамериканських індіанців. Популярність творів Купера сприяла впровадженню в англійську мову фразеологізмів, пов'язаних з життям індіанців: *bury the hatchet* - укласти мир, *помиритися, припинити ворожнечу* (індіанці при укладанні світу закопували в землю томагавк) Дж. Лондон: *the call of the wild* – “поклик предків”,

“поклик природи”, чарівність незайманої природи (за назвою роману); *the iron heel* “залізна п'ята”, імперіалізм (за назвою роману).

Фразеологізми, що прийшли з Америки: *kick the bucket* - більше не працювати (втомитися) – *kick on the bucket* (Брит.); (амер.) *cooking with gas*. - швидко працювати, прогресувати - (брум.) *cooking with petrol*. (Амер); *easy as biscuit* – легка робота, проста задача - (брум.) *easy as pie*; (амер) *get down to your own business* - не лізь не в свою справу - (брум.) *mind your own business*.

Мова як відображення культури народу

Британцями називають народи, які мешкають на Британських островах. До них відносять англійців, шотландців, валійців та ірландців. Слово “Британія” етимологічно походить від назви одного з кельтських племен бриттів, які були одними з перших прибульців на острів із материкової частини і нащадки яких здебільшого проживають на території сучасної Шотландії, Уельсу й Ірландії.

Кельти відзначаються хистом до мистецтва, особливо до музики. Свідченням цьому є традиційний музичний інструмент шотландців й ірландців – волинка (*bagpipe*). Уельс є двомовною країною, де поряд з англійською розмовляють рідною валійською. Слово *eisteddfod* позначає зустріч митців, на якій визначають найкращий чоловічий хор і обирають найкращого барда. Кельтські релігійні вірування стали причиною появи святкування Halloween і традиції *trick or treat*, також слова *Druid* (кельтський священик). У топонімах Британських островів залишилися такі слова кельтського про шарку, як *avon*, *derwent* (річка), *loch*, *lough* (озеро).

Англосакси – нащадки народів, які проживали на території сучасної Німеччини. Тому англійська мова відноситься до германської мовної сім'ї. Сама назва мови походить від германської племені англів. До 410 Британія мала трояке самоуправління: на півночі це була суміш, яка включала як британців, так і англів; на заході – бриттів, ірландців й англів; на південному

сході – в основному англів. Сакси, англи і юти завойовували південь і схід та утворили королівства, деякі назви яких збереглися в сучасних адміністративних одиницях: Kent, Essex, Sussex, Northumberland.

Англосакси були язичниками і назвали дні тижня на честь бога Сонця (Sunday), Місяця (Monday), Темряви (Tig – Tuesday), Війни (Wodin – Wednesday), Громовержця (Thor – Thursday) і богині процвітання Фреї (Friday). Англосакси дали назву Уельсу (на їхній мові welsh означало незнайомий). Закінчення *-shire* англосаксонського походження означало адміністративну одиницю і збереглося у багатьох сучасних їх назвах: Cambridgeshire, Staffordshire, Derbyshire. Від англосаксонського словосполучення shire reeve (королівський місцевий адміністратор) походить слово шериф .

Метод “Рефлексивне коло”

Мета: Вирішення проблемно-конфліктних ситуацій

Завдання: формування креативного підходу у вирішенні конфліктних ситуацій; визначення основних помилок під час конфліктних ситуацій

Знайомство.

Усі учасники тренінгу розбиваються на пари. Після бесіди один з одним Вони по черзі представляють свого партнера. У процесі знайомства швидко настає інтерес один до одного, створюється атмосфера теплоти, відкритості, довіри.

Вправа “Внутрішній діалог”

Мета вправи – визначення стереотипів поведінки, розвиток мислення у процесі вирішення конфліктних ситуацій. Дана вправа починається з відповіді на питання, чи співпадає зміст тексту з його сприйняттям. Після дискусії учасники тренінгу по черзі вирішують запропоновану ситуацію вже по відношенню до себе. Однак прийняття рішення буде відбуватись за допомогою внутрішнього рольового полілогу. Він здійснюється наступним

чином: той, хто у даний момент повинен вирішувати ситуацію, дає картки з назвами ролі інших учасників, які будуть допомагати у вирішенні ситуації.

Ситуацію допомагають вирішити наступні герої: родич, книжки, релігія, життєвий досвід, незнайома людина. Учасник, який роздавав ролі має право спілкуватись з кожною стороною, задавати їй питання, давати рекомендації. Після полілогу зі всіма головний учасник приймає рішення. В кінці вправи відбувається обговорення результатів.

Вправа “Біля каменю”

Мета вправи – організація та прояв особистісної рефлексії, пошук та зняття стереотипів у процесі прийняття рішень.

Учасникам пропонується згадати одну з проблемних ситуацій та записати її парері. Потім для всіх дається наступна інструкція: уяви собі, що ти перед каменем на широкій дорозі, від каменю йдуть дороги. Кожна дорога – це шлях вирішення проблеми. Після вирішення проблеми перед учасниками ставиться наступне завдання: відповісти на наступні запитання:

1. Які емоційні реакції ви відчували під час даної конфліктної ситуації?
2. Яких навичок ви набули, коли вирішували дане завдання?
3. На які знання ви спирались у процесі вирішення конфлікту?
4. На які життєві принципи ви спирались під час прийняття рішення?

Після відповідей на ці питання учасник не підписує свій листок а передає його головному учаснику тренінгу, той перемішує їх та віддає наступній групі. На другому етапі гри учасники по черзі читають інші проблеми, пропонують рішення та відповіді на питання. Після цього головний дає карточки з ролями (емоційні реакції, звички, знання про людей, життєві принципи). На наступному етапі дані проблеми гіперболізуються.

“Рефлексивне коло”

Гра “Судові рішення”

Учасникам тренінгу пропонують проблемні ситуації для обговорення (до класу прийшов учень іншої національності та вірування і т.п.) в мікрогрупах.

Група грає роль представників суду, який має винести “вирок” ситуації. Потім усі учасники тренінгу обговорюють, чи був цей “суд” толерантним і чи можна бути толерантним у цій ситуації.

Інтерактивна вправа “Чим ми схожі?”

Учасники сідають по колу. Тренер обирає серед учнів одного за якоюсь реальною чи уявною схожою зі своєю рисою та запрошує його в центр кола. Обраний звертається до будь-кого з учасників у такий же спосіб. Але за іншою ознакою. Так продовжується доти, доки усі учасники не опиняться у колі.

Заняття – подорож

Тема: Travelling. Cities of the USA.

Teacher : Hello, students ! Nice to see you. How are you ? Today we are having our final project lesson which is devoted to American Cities of the United States of America. It's travelling to the Cities of the USA. Before your visiting American Cities I'd like you to remember what you've already learned about the USA from books and TV.

Teacher: Modern life is impossible without travelling. Millions of people all over the world spend their holidays travelling. They travel to see other countries and continents, modern cities and the ruins of ancient towns. They travel to enjoy picturesque places or just for a change of scene. It is always interesting to discover 5 new things, to see different ways of life, to meet different people, to try different food, to listen to different musical rhythms. There are express trains, cars and yet airlines all of that provide you with comfort and security . If you travel for pleasure you would like by all means to enjoy picturesque places. You will have a good opportunity to enjoy wonderful monuments of cultural and historical places, to learn a lot about the history of the country, about the world around of us, to meet people of different nationalities and others. When we travel we see and learn a lot

of things that we can never see or learn at home. If you want to get somewhere as quickly as possible the best way is to travel by plane. It is not cheap but fast, convenient and comfortable. For the best possible trip it is better to book tickets in advance. In the second half of the 20th century tourism became one of the world's most important industries. The transportation became more available and leisure started to occupy a significant portion of people's lives, so millions of people spend their holidays each year travelling somewhere away from their place of residence. This way tourism brings different people in contact with each other and helps them understand each other better as well as broadens their horizons. No matter where you live, I think you should try travelling abroad at least once in your life just to see how people in other cultures live and to get new experiences. So Welcome to American Cities. We'll begin our travelling with the geography of the United States.

S1: When we speak about America I imagine a vast territory with different types of climate. The United States of America is the fourth largest country in the world (after Canada and China). It occupies the southern part of North America and stretches from the Pacific to the Atlantic ocean. It also includes Alaska in the north and Hawaii in the Pacific Ocean. The total area of the country is about nine and a half million square kilometers. The USA borders on Canada in the north and on Mexico in the south. It also has a sea-boarder with Russia.

St2: If you look at the map of the USA you can see New York or the Big Apple as the Americans often call it is the largest city in the USA and in the whole world. It was founded in the 17th century. It stands in the mouth of the Hudson River. The people of New York live within five boroughs of Manhattan, Brooklyn, Queens, the Bronx and Staten Island. Manhattan Island the oldest part of the city was bought from the Native Americans for the amount of goods worth. Now it is one of the busiest financial and cultural centre in the world offering the visitors a unique collection of experiences and attractions. There is a wide choice of internationally acclaimed theatres, restaurants and museums, historic parks and churches. Manhattan is also a district of business and finance. In Wall Street there are offices

of large companies and banks as well as New York Stock Exchange which dominates the business life of the whole world. New York is an international city.

St3: Now let's speak about history of New York. In 1492 Giovanni da Verrazano an Italian sailing in the service of the king of France tried to find a western route of India. He sailed his ship along the eastern coast of North America and on the way found a very pleasant place within two bays between which flowed to the sea a very great river which was very deep in the mouth. He was afraid to go into the river in his ship so he used a small boat to sail into the bay. Verrazano was the first white man who visited the bay New York.

S4: Some words about industry of New York. The "Big Apple" as New York City is nicknamed lies an energy. International airport is one of the busiest in the world. New York is a city of skyscrapers - those incredible, high buildings which American invented. Not far from the Empire State Building there is an interesting architectural ensemble-Rockefeller Centre. It was built according to one general plan. Rockefeller Centre consists of sky-scrapers. It houses all kinds of offices, enterprises, theatres and music halls.

St5: The Empire State Building is one of the world's tallest buildings. It is situated in New York City on the West Side of Fifth Avenue. Completed in 1931 in accordance with any original design first suggested by John J. Rascob the Empire State replaced a historic hotel the first Waldorf-Astoria. Its construction set speed records and it was completed in less than two years.

St7: As you know the symbol of the United States of America is the Statue of Liberty. In 1884 the people of France presented the United States of America with an extraordinary gift as token of friendship. It was an enormous statue (one of the largest ever built) of a woman stepping out of broken chains and holding the torch of freedom in her raised right hand. This figure of "Liberty enlightening the world" has come to be known simply as the Statue of Liberty.

St8: Now I'd like to tell you about famous leadership of the USA Franklin Roosevelt. Franklin Roosevelt was born in Hyde Park, New York in 1882 at "Springwood" his family's country estate. Roosevelt began his political career as a

state senator. Then he was appointed as assistant secretary of the Navy Department where he established a reputation as energetic, effective administration and earned considerable respect. In 1920 Roosevelt left the Navy Department to continue his political career in the Democratic Party.

St9: Washington is the capital of the United States of America. It is one of the most beautiful cities in the USA .It is situated in the mouth of the Potomac River, in the District of Columbia (DC), not belonging to any state. Washington was named after the first US President George Washington. Being the administrative centre of the country, it doesn't have any industry. They say, nothing is produced in Washington D.C., except wastepaper. Thousands of documents are drafted , approved or denied in the city every day. People living there either belong to the administration or are employed in the service industry .

St10: I'd like to say that the United States of America is a comparatively young country. I mean its history is about 400 years. And of course everybody knows that America was discovered by Christopher Columbus .

St11: George Washington the first President of the USA was born on plantation in Virginia on February 22 1732 at the death of his father George who was then 11 years old was left along with his brother Lawrence and sister in the care of his mother. He went to a little country school where he learned to read and to do sums in arithmetic.

St12: We continue our sightseeing tour. Capitol is the seat of the US Congress. It is situated in Washington D.C. (District of Columbia) and is located on a plateau about 30 meters above the level of the Potomac River.The building got it name from the temple in Rome.The construction of the Capitol in Washington D.C. was begun in 1793. In 1814 British troops burned the interior of the Capitol but after the war the damage was repaired. Some other changes were made and by 1865 the Capitol received the form we see today.

St13: Then we went east on Constitution Avenue to the White House at 1600 Pennsylvania Avenue.The White House is the official home of the President in Washington D.C. The place covering 7 hectares land was chosen by president

Washington and Pierre L Enfant, French engineer who planned the city. The first cornerstone was laid in 1792 and the first president who moved into the White House in 1800 was John Adams. St 14: Finally we continued sightseeing tour west to the Washington National Monument. This beautiful monument in honor of George Washington is located in the American capital and is visited by more than two millions people every year. It's a tapering white marble shaft 169 meters high .The work of construction was begun in 1848 and it was opened to the public in 1888. The monument looks like the obelisks of ancient Egypt. Memorial stones from the 50 states of USA foreign countries, cities and organizations were put into the interior walls. The top platform is reached by a lift and from there the visitor can enjoy a beautiful panoramic view of American capital.

Teacher : Answer my questions, please :

- Washington
- 1.What architect built the city?
 - 2.What is the highest building in Washington ?
 - 3.Where is it situated ?
 - 4.Why are there no skyscrapers there ?
 - 5.What state is Washington situated in ?
 6. When was the National Gallery of Art opened ?
 7. Is there any industry in Washington ? ' New York
 - 8.Whose idea was it to make the Statue of Liberty?
 - 9.Is the whole city situated on islands ?
 - 10.What is the highest building in the world ?
 - 11.Is the highest building in the world ?
 - 12.Where is Central Park ?
 - 13.Why is the city called New York ?
 - 14.When was New York the capital of the U.S.A. ?

Do the following test:

The United states of America Choose the correct answer from choices listed below.

- 1) How many states does the United states of America comprise at present?
 - a) 50 b) 13 c) 49

- 2) Where is Washington, the federal capital, located?
 - a) in the State of Washington
 - b) in the District of Columbia
 - c) in the State of New York
- 3) What do American people call the national flag?
 - a) the Stars and Bars, the Confederate Flag, the Southern Cross
 - b) the Union Jack, the Saint George's Cross, the Saint Andrew's Cross
 - c) the Stars and Stripes, the Star-Spangled Banner, the Old Glory
- 4) Who made the first American flag?
 - a) Betsy Ross b) Harriet Tubman c) Elizabeth Stanton
- 5) How many stars and stripes does the American national flag have?
 - a) 50 stars and 13 stripes
 - b) 13 stars and 50 stripes
 - c) 20 stars and 15 stripes
- 6) What is the national anthem of the USA?
 - a) the Stars and Stripes
 - b) the Star-Spangled Banner
 - c) America the Beautiful
- 7) What are the mottos of the USA?
 - a) "God save our gracious Queen", "Dieu et mon droit"
 - b) "E pluribus unum", "In God we trust"
 - c) "Liberty Enlightening the World", "I pledge allegiance to the flag of the United States of America"
- 8) What does the Coat of Arms of the USA show?
 - a) a bald eagle with a ribbon in its mouth bearing the device "E pluribus unum", 13 arrows and an olive branch in its talons
 - b) a shield, a crown, a lion a unicorn and the device "Dieu et mon droit"
 - c) a shield with coats of arms of four countries and three maple leaves
- 9) What are the two leading national parties in the USA?
 - a) the Republican Party and the Democratic Party

- b) the Conservative Party and Labour Party
- c) the Green Party and the Prohibition Party
- 10) What chambers does Congress consist of?
 - a) the Supreme Court and the Federal Courts
 - b) the House of Representatives and the Senate
 - c) the House of Commons and the House of Lords

Комунікативна стратегія “win-win”

Мета заняття:

1. Ознайомлення учасників з поняттям “конфлікт”;
2. Подати інформацію про різні стилі вирішення конфлікту (позиція win-lose та win-win).
3. Сформувати вміння вирішувати конфлікти на основі стратегії “win-win”.

Хід заняття

1. Ознайомлення учасників з поняттям “конфлікт”. (Метод розповіді)

Взагалі, слово конфлікт в перекладі з латинського означає “зіткнення”, а з погляду психології “Конфлікт – явище, що виникає в результаті зіткнення протилежних дій, поглядів, інтересів, прагнень, планів різних людей”.

Види конфліктів: соціальні, побутові, релігійні, сімейні, міжособистісні.

Основні причини виникнення конфліктів? (Метод мозкового штурму)

Соціальна нерівність, дефіцит життєвих благ, боротьба за кращі позиції в суспільстві, розбіжність цінностей індивідів і суспільства, протилежність інтересів людей, егоїстичність людей, неправдива інформація та непорозуміння, особливості людської психіки, релігійні вірування, світоглядна позиція.

Можливі причини конфліктів (метод бесіди):

Чи потрапляли ви коли-небудь в конфліктні ситуації?

Чи бувають у вас конфлікти з однокурсниками або друзями? У чому їх суть?

Що ви робите, щоб уникнути конфліктів?

Чи прагнете ви знайти способи уникнути конфліктів? Яким чином ви уникаєте конфліктів?

2. Подати інформацію про різні стилі вирішення конфлікту (метод розповіді)

3. Сформуувати вміння вирішувати конфлікти на основі стратегії “win-win”.

5. Імітаційні ігри.

Ваш знайомий, що приїхав до Вас з іншої країни пропонує вам відсвяткувати католицьке Різдво, але Ви святкуєте це свято 6 січня. Ваші шляхи вирішення даної конфліктної ситуації на основі стратегії win-win.

6. Рефлексивний етап.

Аналіз позитивних та негативних сторін вирішення конфлікту. Визначення ефективності запропонованої методики вирішення конфлікту. Обговорення можливостей вирішення ситуації за допомогою інших шляхів, їх аналіз.

Аналіз поведінки кожного учасника конфлікту.

Тест “Чи можете ви вирішувати конфліктні ситуації за допомогою стратегії win-win?”.

1. Дискусії, в яких учасники дотримуються різних думок...

А. Не потрібні.

Б. На жаль, необхідні.

В. Нічого не дають.

2. Двоє друзів почали гарячу дискусію.

А. Буду триматися осторонь.

Б. Мене це розважить.

В. Спробую бути посередником.

3. Що ви думаєте з приводу вислову “Завжди поступається той, хто розумніший”?

А. Дурниці – відмовка не для розумних, а для слабких.

Б. Така тактика здатна зберегти багато нервових клітин.

В. Перед тим як поступитися, потрібно все гарненько обдумати та знайти компромісні рішення.

4. За сусіднім столиком в кафе хтось робить нетактовні зауваження стосовно вас.

А. Дам відсіч.

Б. Я пересяду за інший столик

В. Підійду поговорити.

Результати. Підрахуйте кількість балів, користуючись таблицею.

1	2	3	4	
А	1	3	1	1
Б	3	2	3	2
В	2	1	2	3

6-9 балів

Ви надаєте велике значення гармонії стосунків і тому прагнете виникаючі конфлікти вирішувати мирним шляхом. На жаль, це не завжди вам вдається.

10-14 балів

Ви ніколи не піддаєтеся на провокацію, і тому вас практично неможливо вивести з себе. Перш ніж суперечку, ви завжди намагаєтесь оцінити ситуацію та намагаєтесь вирішити її мирним шляхом. Ви здатні відмовитись від власної позиції на користь іншого.

15-18 балів

У будь-якій ситуації для вас мають значення толерантні відносини. І її ви будете намагатись їх досягти шляхом комунікації.

Комунікативні вправи

Вправа. “Що було” Інструкція: учасники сидять у колі, і кожен по годинникової стрілки розповідає про почуття, відчуття які пережив, зазнав, про свій емоційний стан під час тренінгу.

Вправа. “До побачення!” Інструкція: учасники стають в коло, взявшись за руки, і голосно, піднімаючи руки вгору, вимовляють слова: “До побачення!”

Вправа. “Я радий вас бачити знову” Інструкція: Учасники тренінгу стоять по колу, і за годинниковою стрілкою і вимовляють вголос по черзі: “Я радий вас бачити знову”.

Вправа “Інтерв'ю” Інструкція: учасники поділяються на пари, повернутися обличчям одне до одного і по черзі за одну хвилину дізнатися якомога більше один про одного. Завдання учасника - розповісти від свого імені все, що він запам'ятав про свого партнера.

Заняття - ток-шоу

На початку заняття пояснюється конфліктна ситуація, описуються учасники конфлікту та вплив конфліктної ситуації на кожного. Учасники обирають собі ролі, які вони будуть виконувати. Потім кожен із учасників розказує як він сприймає даний конфлікт. Після цього усі пропонують варіанти вирішення даного конфлікту. У кінці заняття кожен розповідає що він відчував протягом усього конфлікту. Які почуття вони мали один до одного на початку заняття і – в кінці. Конфліктні ситуації: А) дочка збирається заміж та виїжджає до іншої країни з іншою культурою та віруванням. Б) до вас у клас прибув новий учень з іншої країни В) ви познайомились із хлопцем/дівчиною яка є представником іншої культури. Чи готові ви змінити ваші погляди на життя заради неї/нього?

Тема: Основні поняття полікультурної освіти

(семінар-диспут)**Питання до теми.**

1. Що таке полікультурна освіта?
2. На що впливає рівень культури особистості та рівень культури в суспільстві?
3. У чому полягає значення соціальних явищ та процесів для формування культури?
4. Чи можливе співіснування декількох культур?
5. Чому важливо поважати культури інших народів?
6. Як повага до культури іншого народу пов'язана з міжнаціональними та міжконфесійними конфліктами?

План

1. Визначення поняття “полікультурна освіта”, “міжнаціональний діалог”, “толерантність”.
2. Визначення національної культури та її основні компоненти (поняття нація, характерні особливості західноєвропейської культури, північно-американської культури). Принципи формування загальнолюдської культури.
3. Міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти та шляхи їх розв'язання (міжетнічні відносини, рівні міжетнічності взаємин)
4. Основні поняття полікультурної освіти: melting pot, етнічна міксація, асиміляція, аккультурація, мультикультуралізм та його види).
5. Міжнаціональні конфлікти (Причини міжнаціональних конфліктів, способи розв'язання конфліктів).

Список літератури до практичного заняття

1. Березюк О. Формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі / О. Березюк. // Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 122 с.- С. 10-20.

2. Бондар Г. О. Формування гуманістичного світогляду майбутніх вчителів у процесі вивчення філологічних дисциплін [Текст] : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Бондар Галина Олександрівна – Умань, 2011. – 245 с.

3. Буряк О. Тенденції у сфері крос-культурних комунікацій: ризики та перспективи формування глобальної єдності / О. С. Буряк. // Вісник Житомирського державного університету – Вип. 55 – Педагогічні науки.- 2010р. – С. 59 - 65.

4. Волик Л. Полікультурний світогляд майбутнього вчителя як актуальна проблема сучасної професійної освіти / Л. Волик // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. - №3 – С. 77 - 85.

Крос-культурний тренінг

“Міжкультурна комунікація в умовах конфлікту”

Мета: розширити знання учнів про конфлікт; показати ефективні шляхи розв’язання конфліктних ситуацій; вчити використовувати в спілкуванні з іншими людьми тактику співробітництва, знаходити конструктивні способи розв’язання проблемних ситуацій; формувати в учнів почуття єдності з колективом, спонукати школярів до роботи над собою; сприяти взаєморозумінню в класі, виховувати повагу до товаришів, почуття відповідальності за свої слова і вчинки.

Вправа “Перше знайомство”

Кожен із учасників повинен назвати своє ім'я, 2 риси характеру і своє захоплення.

“Мозковий штурм”

На дошці написано слово “конфлікт”. На стікерах необхідно написати слова, які асоціюються у вас із цим словом. Чим більше буде слів, тим повніше ми розкриємо значення даного слова. (Свої асоціації учасники записують на стікерах і озвучують їх).

Варіанти відповіді: боротьба, зло, агресія, війна, жах, вибух, ворожнеча, ненависть, обзивання, бійка, удар, сльози, сум, роздратування, недовіра, біль непорозуміння, суперечка, злочин, образа, несправедливість, підступність, злість і т. д.

- Який заряд мають ці слова (позитивний чи негативний)?

- Що ми відчуваємо під час конфлікту? (дискомфорт, дисгармонію, тривожність, страх, замкнутість, конфлікт пригнічує нас, сковує, віддаляє від друзів, рідних.)

- Що таке конфлікт? Яке визначення можна йому дати?

(Під час конфлікту люди сваряться та ображають одне одного. Отже, конфлікт – це суперечка, яка може призвести до бійки)

Case study

1) A head of ILT department at a Russian university received a CV from a job applicant. The CV was written in much the same way as it is accepted in the USA emphasizing all possible (and not so possible) applicant's strong points – awards and competences, MA and PHD degrees etc. The candidate was invited to the interview and demonstrated confidence, willingness to introduce and implement new approaches, eagerness to "plunge into work" no matter how complicated it could be. He spoke at length about his former experience of working in the USA and offered to share it with his would-be colleagues. Nonetheless his application was rejected. Why?

A. The head of the department thought that the boastful and overconfident candidate was a competitor aiming at her position.

B. The head of the department distrusted what was written in CV, formed negative impression of the candidate during the interview and relied on her intuition and experience.

C. The idea of having a male teacher in the female department wasn't very appealing.

- 2) What problem has been created for the international student?
- 2) What problem has been created for the American?
- 3) What cultural misunderstanding caused the problem?
- 4) How would you solve the problem if you were the student?
- 5) Is there something you might do to ease the problem if you were the American?

2) Wei Ping thought she had done very well on yesterday's history test. When the test was returned, she was surprised to find she had received only 40 percent. She had done the first section perfectly but had received no credit for the second part, which she had also completed. While the professor was beginning some new lecture material, she asked why she had received such a low grade.

The professor said, "Read my comments. I don't remember your situation without looking at the test". Wei Ping still didn't understand why she had received no credit for the second part. She had answered all the questions, and she felt the professor was not being fair. After class she again questioned the professor, who said, "My comments indicate you didn't follow directions. Instead of writing one-word answers, you were supposed to write a full paragraph for each question". "I'm sorry. I didn't understand the directions. May I take the test again?" "I'm sorry, Miss Liu, but the directions were clearly stated at the beginning of that section of the test", the professor explained. "I can't give you a second chance just because you're a foreign student"

Вправа „Національні кошики”

Учасникам роздають 2 листочки. На одному з них вони мають вказати риси, якості характеру, які вони хотіли б виключити з представника певної національності. На другому – ті якості, традиції, особливості культури, що присутні певному народу. Після цього учасники складають їх в два кошики:

перший – кошик сміття, а другий – кошик покупок. Подым выдбуваэцца аналіз листків у обох кошиках.

Відкрите заняття “American and Ukrainian culture”

Мета заняття: викликати зацікавлення студентів до вивчення англійської мови та культури; формувати пізнавальні інтереси та сприяти їх естетичному та духовному становленню, розвитку допитливості та інтелекту, поглибити соціокультурні знання студентів, розширити їх світогляд, прищеплювати повагу до традицій і звичаїв рідного народу та виховувати толерантне ставлення до культури інших народів.

Епіграф: “ ... і чужого научайтесь, й свого не цурайтесь...”

(Т. Г. Шевченко)

Кожна людина повинна знати мову тієї землі, де народилась, знати історію, дотримуватись традицій, звичаїв свого народу, шанувати їх, гордитись тим, що ти жевеш у цій країні. Кожна нація має не тільки свою мову, але і дуже цікаві звичаї, обряди. Деякі з них поширюються і в інші країні, стають популярними, і люди із задоволенням беруть участь у святкуванні. Ми будемо говорити про найважливіші традиції англомовних народів та українців.

Бесіда. Які країни є в складі Об'єднаного Королівства?

Почнемо з того, чи знаєте ви, що є символом України?

А що є символом Британії?

Студент 1. Символом Шотландії є будяк. Ми не дуже любимо цю рослину, бо у нашій країні – це бур'ян, та ще й колючий. Але для шотландців він має особливе значення. Чому будяк? Відповідь дає нам історія. Колись дуже давно вночі під час раптової атаки завойовників ця рослина врятувала життя шотландським солдатам. Вороги хотіли непомітно напасти, вони пороззувалися, щоб не наробити шуму, але коли переходили поле, то босими

ногами стали на колючки і закричали від болю. Крик почули шотландці, встигли схопити зброю і здолати ворогів. Від того часу будяк є символом Шотландії. І на день Святого Андрія (30 листопада), який є покровителем Шотландії, деякі шотландці носять будяк, запханий у петличку.

Студент 2. Національною емблемою Уельсу є блідно-жовтий нарцис. І 1 березня в День Святого давила, покровителя Уельсу, багато людей теж чіпляють жовтий нарцис до своїх жакетів, пальто чи піджаків.

Викладач: Кажуть, що англійці – найввічливіша нація у світі. За будь-яких обставин вони ніколи не забувають правила етикету, культуру поведінки. Усі знають англійських джентльменів – гарно вишуканих та акуратно вдягнених.

Гра “Мікрофон”

Чи любите Ви святкувати день Святого Валентина?

Як відзначаємо це свято в Україні?

Чому воно Вам подобається?

І українці, і американці, і британці – християни, тому ми всі святкуємо Великдень, Easter. Які традиції святкування цього свята є в цих країнах?

Викладач: Є ще одна цікава традиція в англійців та українців. В Україні ми малюємо писанки та обмінюємося ними, а в англійських країнах обмінюються шоколадними яйцями, які ніби – то приносить у кошик зайчик. Тобто, наші традиції дещо схожі.

Гра “Мікрофон”

Викладач. Вивчати іноземні мови дуже важливо, бо кажуть, що скільки мов знаєш, стільки раз ти людина. Навчитися, пізнавати щось нове завжди цікаво і корисно. Щоб достойно жити, досягнути чогось, треба бути розумним та мати ґрунтовні знання. Розум завжди цінувався. Тому, в усній народній творчості є багато прислів'їв та приказок. Давайте знайдемо відповідники у різних мовах.

Аналіз стратегій поведінки у конфлікті

1. Силова стратегія. Спроба досягти свого будь-якою ціною, змусити іншого прийняти твої умови. Для прихильників цієї стратегії цілі дуже важливі, а от стосунки з іншими – ні. Вони вважають, що конфлікти розв'язуються лише як виграш однієї з сторін і програш іншої.

2. Стратегія уникнення ситуації. Спроба триматися подалі від суперечок і конфліктних людей, ховаються у свій панцир. Такі люди відмовляються як від досягнення особистих цілей, так і від стосунків з оточенням.

3. Стратегія злагоджування гострих кутів. Вони готові відмовитися від своєї мети на користь інших, тільки б зберегти гарні стосунки. Люди, які керуються такою стратегією, хочуть, щоб їх приймали, любили, заради чого вони жертвують цілями.

4. Стратегія компромісу. Пошуки такого рішення, яке б задовольнило обох. Таким людям помірно важливі як цілі, так і стосунки. Прихильники цієї стратегії готові відмовитися від частини цілей, щоб зберегти стосунки.

5. Стратегія відкритої і чесної конфронтації.

Це повага до своїх і чужих потреб, готовність до співпраці, прагнення об'єднати зусилля для вирішення проблеми і максимально задовольнити потреби кожного. Люди які керуються такою стратегією, цінують і цілі, і стосунки. Вони відкрито визначають позиції й шукають вихід зі складної ситуації в спільній роботі задля досягнення цілей, прагнуть знайти рішення, які задовольнять усіх учасників конфлікту.

- Поміркуйте над питанням: - Чому люди сваряться?

Причини сварок: неприйняття чужої думки; нехтування правами іншої людини; прагнення домінувати; невміння слухати інших; свідоме прагнення скривдити одне одного; нерозуміння; невміння керувати емоціями

Вправа “Сніжинка”

Мета: продемонструвати неповторність кожної людини, зняття емоційного напруження.

Кожен бере салфетку і виконує наступні дії: складає салфетку в двічі. Складає салфетку ще раз вдвічі. Відриває правий верхній кут. Складає ще раз вдвічі і відриває ще раз правий верхній кут. Складає ще раз вдвічі і відриває ще раз правий верхній кут. Потім розгортає салфетку і кожен учасник дивиться результат. З чим пов’язана така розмаїтість малюнків? - Завдання отримали одне, але кожен по різному виконав його. Ось і виходів із конфліктних ситуацій є багато.

Вправа “Повітряна кулька”

Учасників пропнують уявити, що кулька – це тіло, а повітря всередині неї – це гнів. Далі уявляємо, що буде, якщо надути кульку й відпустити її. Що з нею відбувається? Вона летить з одного боку в інший, вона абсолютно не керована. Так буває і з людиною, коли вона сердиться. Вона не контролює себе, а тому може образити кого-небудь або навіть ударити. Потім учасники надують кульку і випускають з неї повітря маленькими порціями.

Обговорення. -Що відбувається з нею? (Вона потихеньку здувається)

- А що відбувається з повітрям усередині неї? (Повітря поволі виходить)

Кулькою можна керувати й поволі випускати з неї повітря. Важливо навчитися потроху випускати свій гнів, свою злість назовні, не кривдячи тих, хто перебуває поряд.

Як можна контролювати свій гнів? (Заспокоїтись, зробити паузу, розслабитись). Ми знаємо, що при спілкуванні з іншими людьми необхідно керуватися такими правилом: “Стався до іншого так, як ти хотів би, щоб ставилися до тебе”. Ми живемо в одному колективі. Ми повинні з розумінням ставитись одне до одного, поважати одне одного, підтримувати, допомагати одне одному.

Вправа “Рефлексивний листок”

Учасники об’єднуються у групи, ім. пропонується зобразити будь-яким чином модель колективу, в якому б панував позитивний психологічний клімат. Після цього групи мають зробити презентацію свого проекту і представити інформацію про генератора ідей, виконавця, особливостей проекту. Після обговорення учасникам пропонують зруйнувати свої моделі. Після того, як моделі було зруйновано, групам пропонують відтворити їх.

Чи мають наші моделі зараз такий самий вигляд, як спочатку? Що легше зробити: відновити позитивний клімат у колективі чи запобігти його погіршенню? Висновки:

Правила спілкування в конфліктній ситуації.

Залишайся спокійним і врівноваженим. Будь терплячим. Не відповідай образою на образу. Будь готовим визнати свою провину. Не треба мстити. Прагни розв’язати конфлікт. Постався до проблеми з гумором. Постав себе на місце свого співрозмовника. Вмій правильно висловити свою думку. Вмій почути свого співрозмовника.